

νεολαία Κομμουνιστική Απελευθέρωση- ΝΑΡ

**Συλλογή Κειμένων
για το Πανεπιστήμιο της εποχής μας
και την Απελευθερωτική Παιδεία
Δεκέμβρης 2012**

ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

του Σταύρου Μαυρουδέα 18-02-2001

Η εμπορευματοποίηση της έρευνας έχει ως αποτέλεσμα τη βιομηχανοποίηση της επιστήμης και τη μαζική εισαγωγή μέσα στην «πανεπιστημιακή κοινότητα» όχι πλέον απλά ιεραρχικών σχέσεων, όπως στο παρελθόν, αλλά σχέσεων μισθωτής εργασίας, με εξωπανεπιστημιακές διασυνδέσεις και προσδιορισμούς.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΠΟΧΕΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ

Το πανεπιστήμιο περνά από τρεις διακριτές «εποχές»: από το ερασμιακό πανεπιστήμιο των πρώτων αστικών χρόνων στο δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο και σήμερα στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο. Στις δύο πρώτες φάσεις η υπαγωγή της επιστήμης στις ανάγκες της κεφαλαιοκρατικής κερδοφορίας (δηλαδή η σχέση πανεπιστήμιο) ήταν έμμεση και τυπική. Αντιθέτως, αυτό που διαφοροποιεί ριζικά την τρίτη φάση-στάδιο από τις προηγούμενες της είναι η ουσιαστική πλέον και άμεση υπαγωγή της επιστήμης στις ανάγκες του κεφαλαίου.

Στο ερασμιακό πανεπιστήμιο, που αντιστοιχούσε στο στάδιο τον καπιταλισμού του ελεύθερου ανταγωνισμού, η σχέση πανεπιστήμιο οργανωνόταν και αποσκοπούσε στην ιδεολογική κυρίως λειτουργία. Η επιστήμη δεν είχε αναπτυχθεί πλήρως σε παραγωγική δύναμη, δηλαδή δεν υπήρχε ακόμη -παρά μόνο εν σπέρματι και κατά τάση- η οργανική διαπλοκή επιστήμης και παραγωγής. Σύμφωνα με την παραδοσιακή φιλελεύθερη αστική παράδοση, το πανεπιστήμιο αποτελούσε «ελεύθερο έδαφος» αφιερωμένο στην ελεύθερη, ακώλυτη επιστημονική έρευνα και στην εκπαίδευση με σκοπό το «γενικό καλό». Η παραγωγική λειτουργία του ερασμιακού πανεπιστήμιου ήταν ασήμαντη ή ανύπαρκτη: είναι χαρακτηριστικό ότι οι τεχνολογικές καινοτομίες και αλλαγές του 18ου και του 19ου αι. δεν προήλθαν από τα πανεπιστήμια αλλά από τη διαδικασία της παραγωγής και τις συνδεδεμένες με αυτήν σχολές μαθητείας. Επιπλέον, το ερασμιακό πανεπιστήμιο παρέμεινε, κατά βάση, ένα κλειστό «αριστοκρατικό» πανεπιστήμιο. Τέλος, η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας εκφραζόταν μόνον εξ αποστάσεως μέσα στο πανεπιστήμιο, ιδιαίτερα με τη μορφή της θεωρητικής αντιπαράθεσης (επιστήμονες και διανοούμενοι που θεωρητικά παίρνουν το μέρος του κόσμου της εργασίας).

Στο δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο, που αντιστοιχούσε στο στάδιο του μονοπωλιακού καπιταλισμού, ο ρόλος του κράτους στη διαμόρφωση του πανεπιστημίου ως τριτοβάθμιας (ανώτατης) εκπαίδευσης μέσα σε ένα ενιαίο (κρατικά ρυθμιζόμενο) εκπαιδευτικό σύστημα ήταν άμεσος. Εάν στο ερασμιακό πανεπιστήμιο η παρέμβαση της πολιτικής εξουσίας περιοριζόταν στη θεσμοθέτηση της πανεπιστημιακής ελευθερίας και των ορίων της, στο δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο το πλαίσιο οργάνωσης, λειτουργίας (και ιδιαίτερα χρηματοδότησης και αναπαραγωγής) του ακαδημαϊκού συστήματος ρυθμιζόταν πολύ πιο άμεσα. Το κράτος αναλάμβανε πλέον άμεσα την ευθύνη λειτουργίας του πανεπιστημίου και φυσικά διαμεσολαβούσε πολύ πιο στενά τη λειτουργική εξυπηρέτηση, εκ μέρους του πρώτου, των αναγκών της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης. Ταυτόχρονα, ο καταναλωτικός ρόλος του πανεπιστημίου (δηλαδή η οργάνωση και εξυπηρέτηση του κεφαλαιοκρατικού κοινωνικού καταμερισμού) απέκτησε αυξανόμενη σημασία – πέραν του ιδεολογικού ρόλου. Αυτό αντιστοιχούσε στη ραγδαία πλέον ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας και την ταχεία εισαγωγή της στην παραγωγή. Η δημιουργία πανεπιστημιακών σχολών που εκπαιδεύαν μηχανικούς και τεχνικούς είναι χαρακτηριστική. Ταυτόχρονα, το δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο ήταν ένα μαζικό πανεπιστήμιο, ανοιχτό πλέον και στους γόνους άλλων -πέραν της αστικής- κοινωνικών τάξεων.

Το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο αντιστοιχεί γενικά στο νέο στάδιο που αναπτύσσεται μετά το '70, αν και στοιχεία του κυοφορούνταν ήδη από την τελευταία κρατικο-μονοπωλιακή φάση του προηγούμενου σταδίου. Κεντρικό θεμέλιο του είναι η άμεση σύνδεση της παραγωγής επιστήμης με την κεφαλαιοκρατική παραγωγή, δηλαδή η άμεση υπαγωγή της επιστήμης στο κεφάλαιο. Αυτό δεν σημαίνει ότι καταργείται η διάσταση του πανεπιστημίου από την κοινωνική παραγωγή, γιατί κάτι τέτοιο θα σηματοδοτούσε την ουσιαστική κατάργηση του πρώτου. Όμως, οι ανάγκες και οι επιταγές της καπιταλιστικής παραγωγής και συσσώρευσης έρχονται πλέον πολύ πιο κοντά στο πανεπιστήμιο ενώ πληθαίνουν και συσφίγγονται οι ενδιάμεσοι μηχανισμοί και κρίκοι. Αυτή η άμεση πλέον υπαγωγή εκφράζεται και στα τρία θεμελιακά πεδία του: την έρευνα, την εκπαίδευση και τη διοίκηση.

Η έρευνα είχε αναβαθμιστεί, σε σχέση με τη διδασκαλία που παλιότερα ήταν το κύριο μέλημα, από την προηγούμενη εποχή του πανεπιστημίου. Ήδη το δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο αναλάμβανε σημαντικό ρόλο στον τομέα της Έρευνας και της Ανάπτυξης και απορροφούσε σημαντικούς οικονομικούς πόρους κυρίως κρατικής χρηματοδότησης. Όμως, το κέντρο βάρους της έρευνας, σε όλη την εποχή του δημόσιου-κρατικού πανεπιστημίου, ήταν στη βασική έρευνα. Δευτερευόντως, διεξαγόταν και εφαρμοσμένη έρευνα (έρευνα σε συνήθως επιμέρους ζητήματα και με άμεσο στόχο την επιχειρηματική της αξιοποίηση). Στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο η ισορροπία αυτή ανατρέπει, καθώς προωθείται μία διαστρωμάτωση όπου κάποια λίγα ιδρύματα εξακολουθούν να λειτουργούν όπως παλιά, άλλα γίνονται κυριολεκτικά τμήματα μελετών επιχειρήσεων και άλλα περιορίζονται στη διδασκαλία χωρίς να διεξάγουν ουσιαστικά έρευνα. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις (εκτός των τελευταίων «διδακτηρίων») όμως έχει ενισχυθεί ο ρόλος της εφαρμοσμένης έρευνας που επιβάλλει μία αμεσότερη σύνδεση με την οικονομία και την αγορά. Η έρευνα λοιπόν «βιομηχανοποιείται», δηλαδή καλλιεργείται μαζικά και υπάγεται πολύ πιο άμεσα στις ανάγκες του κεφαλαίου. Η μαζική, βιομηχανοποιημένη και εμπορευματοποιημένη ερευνά χρειάζεται, εκτός από τους πανεπιστημιακούς, ένα ειδικό προσωπικό-άσχετο, εν πολλοίς, από την πανεπιστημιακή διδασκαλία-που αποτελεί κυριολεκτικά μισθωτή διανοητική εργασία. Το δυναμικό αυτό αποτελείται από προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές και πτυχιούχους ερευνητές, που προσλαμβάνονται στα διάφορα πανεπιστημιακά ερευνητικά κέντρα και προγράμματα.

Στο πεδίο της εκπαίδευσης, πρώτον, αλλάζει ο διαχωρισμός των γνωστικών αντικειμένων και πλέον αντί τα πανεπιστημιακά τμήματα να καλύπτουν μία ολόκληρη επιστήμη (δίνοντας και ανάλογα εργασιακά δικαιώματα), προωθείται μία κατακερματιστική εξειδίκευση συνδυασμένη με μία απατηλή διεπιστημονικότητα και την άνοδο των εφαρμοσμένων και επιχειρηματικών κατευθύνσεων. Αυτό γιατί ο κληροδοτημένος από το Διαφωτισμό παραδοσιακός ακαδημαϊκός διαχωρισμός των επιστημών δεν είναι πλέον επαρκώς λειτουργικός για τον καπιταλισμό. Καθώς το πανεπιστήμιο υπάγεται άμεσα πλέον στην παραγωγή, η παραδοσιακή ακαδημαϊκή διαίρεση -που στόχευε κυρίως στην καλλιέργεια αστών πολιτών-φορέων της κυρίαρχης ιδεολογίας αλλά ταυτόχρονα με μία ευρύτητα σκέψης-χρειάζεται μόνο για μία εξαιρετικά μειοψηφική ελίτ. Αντίθετα, η μάζα των αποφοίτων πρέπει να διαμορφωθεί και να διοχετευθεί όπως και εκεί που οι ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής επιτάσσουν. Συνεπώς, το πανεπιστήμιο οργανώνει τμήματα με βάση όχι μία αυστηρή επιστημονική διαίρεση αλλά με βάση τις μεσοπρόθεσμες (και συχνά και τις βραχυπρόθεσμες) ανάγκες της καπιταλιστικής οικονομίας, ενώ τα περισσότερα παραδοσιακά τμήματα -ιδιαίτερα στις ανθρωπιστικές επιστήμες- υποβαθμίζονται, υποχρηματοδοτούνται, δεν στελεχώνονται επαρκώς ή και κλείνουν. Τα νέα τμήματα είναι εξαιρετικά εξειδικευμένα -δεν καλύπτουν δηλαδή το σύνολο μίας επιστήμης- και συχνά είναι διεπιστημονικά (συνδυάζοντας στοιχεία από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους). Οι πρόωρες εξειδικεύσεις -και μάλιστα σε προπτυχιακό επίπεδο, δηλαδή πριν ένας φοιτητής μπορέσει να αποκτήσει μία συνεκτική επιστημονική συγκρότηση-δεν παράγουν ουσιαστικά επιστήμονες (με την παραδοσιακή έννοια του όρου) αλλά επιστημονικά καταρτισμένους ειδικούς σε εξαιρετικά περιορισμένα πεδία. Το αποτέλεσμα είναι η ελαχιστοποίηση οποιασδήποτε συνολικής οπτικής και συνακόλουθης κριτικής θεώρησης. Επιπλέον, περιορίζονται τα εργασιακά δικαιώματα καθώς ένας τέτοιος πτυχιούχος μπορεί να απασχοληθεί μόνο σε ένα περιορισμό φάσμα εργασιών.

Δεύτερον, επιβάλλεται μία τάση σχολειοποίησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας και εκκαθάρισης της από κάθε κριτικό και αμφισβητησιακό στοιχείο. Καθώς επιβάλλονται διαδικασίες ανταγωνισμού μεταξύ των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων επικρατούν ορισμένα κυρίαρχα διδακτικά πρότυπα που ορίζονται ως «κανόνας» και που λειτουργούν πολύ πιο ασφυκτικά από οποιαδήποτε προηγούμενα καθώς συνδυάζονται άμεσα με οικονομικά οφέλη.

Στο τομέα της διοίκησης του πανεπιστημίου, συνεπακόλουθο της άμεσης υπαγωγής της επιστήμης και του πανεπιστημίου στο κεφάλαιο είναι ότι η λειτουργία του τελευταίου χάνει το δημόσιο και τυπικά κοινωφελή μανδύα της και συνδέεται στενότερα με ιδιωτικά συμφέροντα. Πρόκειται ουσιαστικά για μία διαδικασία ιδιωτικοποίησης, όχι με την έννοια της παραχώρησης στην ιδιωτική ιδιοκτησία όσο στους στόχους" που θέτει το πανεπιστήμιο. Επιπλέον, η διοίκηση του πανεπιστημίου αρχίζει να αντιγράφει εταιρικά πρότυπα, τόσο τυπικά όσο και ουσιαστικά. Όσον αφορά τους στόχους, το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο αντί να στοχεύει στην παραγωγή και μετάδοση γενικών (και ως ένα βαθμό, και πάντα μέσα σε πλαίσια ενσωματώσιμα στο αστικό σύστημα, κριτικών) γνώσεων και ειδικεύσεων, που να εξυπηρετούν το σύνολο της αστικής κοινωνίας -και συνεπώς να εμφανίζονται υπεράνω είτε επιμέρους ιδιωτικών συμφερόντων είτε, ακόμη, και επιμέρους ταξικών συμφερόντων, ως καθολική και υπερταξική κοινωνική συνεισφορά- συνδέεται όλο και πιο στενά και εμφανώς τόσο με τις γενικές προαπαιτήσεις του κεφαλαίου όσο και με επιμέρους ιδιωτικά κεφάλαια. Δεν είναι σημαντικό στο ζήτημα αυτό εάν επεκτείνονται ή όχι τα ιδιωτικά πανεπιστήμια αλλά ότι στη θέση της πανεπιστημιακής «καθολικότητας» τοποθετείται η «υπεροχή» σε ένα εξειδικευμένο πεδίο που άμεσα ή έμμεσα συνδέεται με ιδιωτικά οικονομικά συμφέροντα. Το μοντέλο του «πανεπιστημίου της υπεροχής» υπαγορεύει την εξειδίκευση σε ένα συγκεκριμένο τομέα όπου το συγκεκριμένο ίδρυμα θα πρέπει να κατισχύσει τον ανταγωνισμό άλλων συγγενών ιδρυμάτων. Συνεπώς, η εξειδίκευση συνδυάζεται με τον ανταγωνισμό και συνδέεται με ιδιωτικά συμφέροντα, καθώς ο τελευταίος δεν αφορά μόνο τη φήμη αλλά και τη χρηματοδότηση.

Ταυτόχρονα, αλλάζει ο κοινωνικός χαρακτήρας των πανεπιστημιακών ομάδων. Δίπλα στο παραδοσιακό ακαδημαϊκό δυναμικό, μαζικοποιείται τόσο το ερευνητικό προσωπικό όσο και το μερικής απασχόλησης διδακτικό προσωπικό. Οι συνθήκες εργασίας των κατηγοριών αυτών επιδεινώνονται ραγδαία. Κατ' αρχήν προσλαμβάνονται συνήθως με συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή ακόμη και με δουλειά με το κομμάτι (συγκεκριμένο έργο). Οι αμοιβές τους είναι χαμηλές ενώ η ασφαλιστική κάλυψη μηδαμινή ή ανύπαρκτη. Κυριαρχεί η εργασιακή αβεβαιότητα καθώς σχεδόν τίποτα δεν εξασφαλίζει τη μακρόχρονη απασχόληση τους. Ταυτόχρονα, εντατικοποιείται δραματικά η εργασία τους καθώς αυξάνει ο όγκος δουλειάς και σκληραίνουν οι χρονικοί περιορισμοί. Εκτός από την εμφάνιση αυτών των νέων μερίδων μισθωτής διανοητικής εργασίας, η αναβάθμιση του παραγωγικού ρόλου του πανεπιστημίου οδηγεί στο μετασχηματισμό των χαρακτηριστικών των κλασικών κοινωνικών μερίδων (καθηγητές, φοιτητές). Το παραδοσιακό καθηγητικό σώμα διασπάται μεταξύ μερίδων μισθωτής εργασίας και μερίδων εκμισθωτών της. Αντίστοιχα, στο φοιτητικό πληθυσμό (και με κέντρο κυρίως τους μεταπτυχιακούς) εμφανίζονται μερίδες εκμεταλλεζόμενης μισθωτής εργασίας.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της «εποχής» του επιχειρηματικού πανεπιστημίου είναι ότι αντί για ένα περισσότερο ή λιγότερο ενιαίο μοντέλο πανεπιστημίου δημιουργείται μία τριπλή πυραμιδοειδής διαστρωμάτωση ιδρυμάτων διαφορετικών τύπων που όμως συγκροτούν ένα λειτουργικό σύνολο.

Το πρώτο στρώμα αποτελείται από ιδρύματα κλασικού χαρακτήρα (δημόσια ή ιδιωτικά), που παράγουν επιστήμη και εκπαιδεύουν σε αυτή χωρίς να δεσμεύονται άμεσα για την εξυπηρέτηση ειδικών καπιταλιστικών επιχειρηματικών συμφερόντων. Πρόκειται για ιδρύματα με υψηλό κύρος -και ισχυρές οικονομικές βάσεις, που τα αποδεσμεύουν από οικονομικές πιέσεις και εξαρτήσεις- που αποσκοπούν στην παραγωγή των ελίτ της άρχουσας τάξης αλλά και στη διεξαγωγή βασικής έρευνας. Το δεύτερο στρώμα αποτελείται συνήθως από δημόσια ιδρύματα που προορισμός τους είναι κυρίως η εκπαίδευση, ενώ η έρευνα που διεξάγουν είναι λιγότερο βασική και ολοένα και περισσότερο εφαρμοσμένη και επιχειρηματικοποιημένη, καθώς ο περιορισμός της κρατικής χρηματοδότησης οδηγεί στον ανταγωνισμό για χορηγούς και επιχειρηματικά ερευνητικά και εκπαιδευτικά προγράμματα. Τέλος, το τρίτο στρώμα απαρτίζεται από χαμηλού επιπέδου ιδρύματα με άμεση επιδίωξη την κερδοφορία και τυχάρπαστο εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο. Τα ιδρύματα αυτά είναι πολλές φορές ιδιωτικής ιδιοκτησίας και η επιβίωση τους σχετίζεται άμεσα με την κερδοφορία τους. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα τους είναι σχετικά βραχύβια, αφορούν ουσιαστικά επιστημονική κατάρτιση και στενές εξειδικεύσεις και επιδιώκουν να καλύψουν άμεσες ανάγκες των επιχειρήσεων.

ΝΗΣΙΔΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗΣ ΤΑ ΑΕΙ;

ΑΝΤΙΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΑΥΤΑΠΑΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Οι κατεστημένες απόψεις συνήθως υποστηρίζουν ότι το πανεπιστήμιο πρέπει να προσαρμοστεί στο θαυμαστό καινούργιο κόσμο της πλήρους κυριαρχίας της ελεύθερης οικονομίας και της «παγκοσμιοποίησης»- στα οποία προστίθενται συνήθως σαν καρύκευμα οι «νέες τεχνολογίες». Φυσικά, η ανάγκη προσαρμογής του πανεπιστημίου στις νέες απαιτήσεις του καπιταλιστικού συστήματος προβάλλεται ως μία ουδέτερη ταξικά αναγκαιότητα στο όνομα μίας επίσης υπερταξικά -και συνήθως τεχνικιστικά- κατανοούμενης προόδου. Η προσαρμογή αυτή επιτάσσει το πανεπιστήμιο να εγκαταλείψει το χρυσελεφάντινο πύργο του και να πλησιάσει τον κόσμο της οικονομίας και των επιχειρήσεων. Να συνδεθεί στενότερα με τις ανάγκες του και ενδεχομένως να λειτουργήσει και το ίδιο επιχειρηματικά ή και να γίνει επιχείρηση.

Απέναντι στην κυρίαρχη αυτή κίνηση αντιπαράτιθενται πολλές φορές φωνές μέσα από την ακαδημαϊκή κοινότητα αλλά και από το επίσημο πολιτικό σκηνικό, που υποστηρίζουν ότι το πανεπιστήμιο πρέπει να παραμείνει λίγο-πολύ ένας χώρος εκτός αγοράς. Η κρίση του αποδίδεται στις βίαιες νεοφιλελεύθερες πολιτικές οικονομικής λιτότητας και πολιορκίας του πανεπιστημίου από τις δυνάμεις της αγοράς. Υποστηρίζεται δε ότι το πανεπιστήμιο οφείλει να καλλιεργεί τις πολιτιστικές και γνωσιακές βάσεις για την αναπαραγωγή της αστικής κοινωνίας αλλά δεν πρέπει να εμπλακεί άμεσα με την οικονομική παραγωγή και αναπαραγωγή. Γι' αυτό λυδία λίθος θεωρείται συνήθως η διατήρηση του δημόσιου -ή έστω μη-κερδοσκοπικού- χαρακτήρα του. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις γίνεται αποδεκτή μία ελεγχόμενη επιχειρηματική διαπλοκή και λειτουργία του πανεπιστημίου.

Ουσιαστικά στις δύο αυτές απόψεις αποτυπώνεται η νέα και η παλιά κυρίαρχη αντίληψη για το πανεπιστήμιο. Όμως, με τη δεύτερη συμπλέουν συνήθως και πολλές απόψεις μέσα στην Αριστερά. Οι απόψεις αυτές -κυρίως στα πλαίσια του αντινεοφιλελεύθερου μετώπου- είτε θεωρούν το πανεπιστήμιο ένα ιδανικό μηχανισμό του καπιταλισμού, που μάλλον ξεπερνά τα όρια του συστήματος και συνάδει με το σοσιαλισμό, ή είτε θεωρούν ότι πρέπει να υπάρξει σήμερα μία αμυντική συμμαχία με μερίδες του συστήματος πριν γίνει δυνατή μία νέα επαναστατική έφοδος. Πρόκειται για μία αδιέξοδη αντίληψη, γιατί δεν έχει κανένα νόημα να στηρίξει το εργατικό και κομμουνιστικό κίνημα

την παλιά κυρίαρχη κατάσταση πραγμάτων στον καπιταλισμό, όταν ο ίδιος ο τελευταίος αναιρεί τους όρους ύπαρξης της και την ανατρέπει.

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΤΙΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ ΠΑΛΗΣ

ΜΕΤΩΠΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ – ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Είναι δημοφιλής σήμερα μία γραμμή αντίθεσης στις αλλαγές στο πανεπιστήμιο που επικεντρώνεται στην υπεράσπιση του δημόσιου χαρακτήρα του, δευτερευόντως αναφέρεται στην επιχειρηματοκοποίηση και επιδιώκει τη διατήρηση της προηγούμενης κατάστασης πραγμάτων. Συνήθως, αναλίσκονται σε ηθικές επικλήσεις ενάντια στην ιδιωτικοποίηση και την εμπορευματοποίηση, ενώ θεωρεί ότι το πανεπιστήμιο υποδουλώνεται σε κάτι ξένο (τις καπιταλιστικές δυνάμεις της αγοράς). Προτείνεται επομένως η αφύπνιση της διανοητικής εντιμότητας των πανεπιστημιακών και η διαμόρφωση διαταξικών συμμαχιών -στη βάση αυτών των κοινών ηθικών πεποιθήσεων- με τις άλλες μερίδες του πανεπιστημιακού χώρου (φοιτητές κ.λπ.) και η αποσύνδεση του πανεπιστημίου από την οικονομία και την παραγωγή. Η προσπάθεια αυτή, όσο έντιμη και εάν είναι, είναι ατελέσφορη. Οι ηθικές επικλήσεις δεν αρκούν για να αντιμετωπιστούν πιέσεις που έχουν βαθιές κοινωνικές ρίζες. Η αλλαγή της λειτουργίας του πανεπιστημίου κάνει το ίδιο καπιταλιστική επιχείρηση ή υπεργολάβο καπιταλιστικών δραστηριοτήτων. Όμως, σε καμία περίπτωση δεν πρόκειται για υποδούλωση σε κάτι ξένο αλλά για εξελίξεις που γεννιούνται και στο εσωτερικό του πανεπιστημίου. Εξάλλου, πολλές φορές είναι επιχειρηματοποιημένα πανεπιστήμια που «υποδουλώνουν» ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Η μόνη ρεαλιστική βάση αντίθεσης στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο είναι η ανακάλυψη των απελευθερωτικών δυνάμεων και δυνατοτήτων της εργασίας που η ίδια η καπιταλιστική ανάπτυξη γεννά και ταυτόχρονα διαστρέφει και καταπνίγει. Οι νέες εργατικές φιγούρες που γεννιούνται μέσα από την πιο εκμεταλλευτική εποχή του πανεπιστημίου είναι απτό δείγμα των δυνατοτήτων αυτών. Η ραγδαία ανάπτυξη των ανθρώπινων γνώσεων και η εξίσου σημαντική αύξηση των ανθρώπινων δημιουργικών δυνατοτήτων κάνουν, ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία, τόσο ρεαλιστική την υπέρβαση του κοινωνικού ορίζοντα της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Η αντιπαράθεση με το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο δεν μπορεί να επιτύχει παρά μόνο εάν συνδεθεί με αυτή την προοπτική. Η μόνη κοινωνική δύναμη που μπορεί να αντιπαλέψει το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο δεν είναι διαταξικές συμμαχίες στην βάση ηθικών κελευσμάτων, αλλά η ενοποίηση όλων αυτών των πανεπιστημιακών μερίδων που οδηγούνται στην μισθωτή εργασία και η σύνδεση τους με τον κόσμο της εργασίας εκτός πανεπιστημίου. Άλλωστε οι μερίδες αυτές -τόσο μέσα στο πανεπιστήμιο όσο και αυτές που παράγονται από το πανεπιστήμιο και βγαίνουν μετά στην αγορά εργασιακής δύναμης- βρίσκονται στην καρδιά των καινούργιων εργασιακών κατηγοριών που δημιουργεί το νέο στάδιο του καπιταλισμού. Ένα τέτοιο μέτωπο παιδείας-εργασίας, που θα ενώνει τις εργαζόμενες μερίδες του πανεπιστημίου μεταξύ τους αλλά και με τις εργαζόμενες μάζες εκτός πανεπιστημίου, δεν μπορεί παρά να βάλει στο επίκεντρο του το ζήτημα της εργασίας: τόσο της βελτίωσης της θέσης της μέσα στη σημερινή τάξη πραγμάτων αλλά κυρίως την απελευθέρωση της από τη μισθωτή εργασία.

Ένα τέτοιο μέτωπο δεν πρέπει να διστάζει να συνδέει το πανεπιστήμιο με την παραγωγή και την εργασία. Άλλωστε, μία κοινωνία της απελευθερωμένης εργασίας θα πρέπει να υπερβεί την ύπαρξη ενός θεσμού γνώσης διαχωρισμένου από την παραγωγή, όπως το πανεπιστήμιο. Δύναμη του αιτήματος απελευθέρωσης από τη μισθωτή εργασία είναι ακριβώς η στήριξη στον κόσμο της εργασίας και της δημιουργίας. Στο επίκεντρο του προγράμματος ενός μετώπου παιδείας – εργασίας πρέπει να είναι η επιχειρηματοποίηση είτε με δημόσια είτε με ιδιωτική μορφή. Αυτό άλλωστε εμπεριέχει και τη διεκδίκηση του δημόσιου χαρακτήρα. Επιπλέον, πρέπει να έχει άποψη για την παρεχόμενη γνώση και να διεκδικεί αυτή να διευρύνει τους κοινωνικούς και γνωστικούς ορίζοντες και να διευκολύνει τον κόσμο της εργασίας να οργανώνει και να διευθύνει αυτός την κοινωνική παραγωγή. Φυσικά, κάτι τέτοιο αντίκειται στις θεμελιακές βάσεις του σημερινού κοινωνικού συστήματος, αλλά βήματα στην κατεύθυνση αυτή σαφώς και μπορούν να επιτευχθούν. Επίσης, σημαίνει τη διεκδίκηση η εκπαίδευση να συνδυάζεται με το δικαίωμα στην απασχόληση με σταθερούς και αξιοπρεπείς όρους. Ακόμη σημαίνει τη διεκδίκηση της ελεύθερης πρόσβασης, ιδιαίτερα για τα εργαζόμενα και τα λαϊκά στρώματα, στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

«Μοντέρνοι καιροί»: η έλευση του επιχειρηματικού πανεπιστημίου, Σταύρος Δ. Μαυρουδέας

Το τελευταίο διάστημα στη χώρα μας η πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχει βρεθεί στο επίκεντρο αντιπαραθέσεων που ξεπερνούν τα στενά όρια του χώρου της και έχουν γίνει κεντρικά κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Οι αντιπαραθέσεις αυτές ξεκινούν με βάση νομοθετικές πρωτοβουλίες της κυβέρνησης της ΝΔ, που όμως έχουν επί της ουσίας προετοιμασθεί από την προηγούμενη κυβέρνηση, αυτή του ΠΑΣΟΚ. Υποστηρίζεται ότι οι πρωτοβουλίες αυτές προσπαθούν να απαντήσουν στην κρίση του δημόσιου πανεπιστημίου.

Είναι γεγονός ότι το δημόσιο πανεπιστήμιο είναι σε κρίση. Είναι όμως επίσης γεγονός ότι η κρίση του ελληνικού δημόσιου πανεπιστημίου εκπορεύεται, σε μεγάλο βαθμό, από τα δύο κυβερνητικά κόμματα που σήμερα διαρρηγνύουν τα ιμάτια τους γι' αυτή. Τα περισσότερα από τα σημερινά κακώς κείμενα του δημόσιου πανεπιστημίου είναι δημιουργήματα των δικών τους κυβερνήσεων. Ο εξοβελισμός της αφιλοκερδούς επιστημονικής έρευνας (τουλάχιστον σαν πρόταγμα), το ανεξέλεγκτο κυνήγι ιδιωτικών οικονομικών οφελών, τα φτηνά άνευ αρχών παιχνίδια εξουσίας καλλιεργήθηκαν, ευδοκίμησαν και αναπύχθηκαν με την πολιτική και νομοθετική στήριξη των κυβερνήσεων τους. Βέβαια, δεν είναι απλά οι πολιτικές των δύο κυβερνητικών κομμάτων που οδήγησαν στην κατάσταση αυτή. Αυτές εκφράζουν και μορφοποιούν γενικότερες τάσεις μέσα στον σύγχρονο καπιταλισμό, που – ειρήσθω εν παρόδω – επιβάλλονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εάν σήμερα το πανεπιστήμιο αλλάζει και από χώρος επιστημονικών δραστηριοτήτων μη-συνδεδεμένων (τουλάχιστον άμεσα) με επιχειρηματικά συμφέροντα μετατρέπεται σε «οίκο εμπορίου» με την συνακόλουθη κατάρπτωση του ερευνητικού και εκπαιδευτικού του έργου, αυτό απορρέει από συνολικότερες ανάγκες και προβλήματα του σύγχρονου καπιταλισμού.

Ο σύγχρονος καπιταλισμός εξακολουθεί να κινείται στον απόηχο της δομικής κρίσης του 1973-75 που σήμανε ότι η μέχρι πρότινος αρχιτεκτονική του συστήματος έπαψε πλέον να είναι λειτουργική. Μετά από την κρίση αυτή όλοι οι κρίσιμοι δείκτες του καπιταλιστικού συστήματος πήραν την κατιούσα και – πάρα συγκυριακές ανακάμψεις – δεν έχουν ακόμη επιτύχει την οικοδόμηση μίας νέας «χρυσής εποχής» του συστήματος αντίστοιχης με αυτές του 19^{ου} αι. και του 1950-70. Συνεπώς, ξεκίνησε η επίπονη προσπάθεια αναζήτησης και οικοδόμησης μίας νέας αρχιτεκτονικής. Τα διαδοχικά κύματα των νεοσυντηρητικών αναδιαρθρώσεων των δεκαετιών του '80 και του '90 (εκπορευόμενες από νεοφιλελεύθερες αλλά πλέον και σοσιαφιλελεύθερες λογικές) αποτελούν προσπάθειες οικοδόμησης μίας νέας αρχιτεκτονικής. Βασικό κοινό στοιχείο τους είναι η ακόμη πιο συστηματική κινητοποίηση όλων των πόρων και των μηχανισμών του συστήματος για την ανασύλωση της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Μία πλευρά που έχει ιδιαίτερη σημασία για το πανεπιστήμιο είναι ότι πρέπει να περισταλούν (ή να αποκτήσουν μία παραγωγική διάσταση) μία σειρά μη-παραγωγικές δαπάνες του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό σημαίνει ότι το πανεπιστήμιο πρέπει να έρθει κοντύτερα στις διαδικασίες της καπιταλιστικής παραγωγής και ταυτόχρονα να μειωθούν όσο το δυνατόν περισσότερο όλες εκείνες οι εκπαιδευτικές δαπάνες που δεν συμβάλουν σε αυτό. Κατά την γνώμη μας αυτό οδηγεί σε ένα νέο μοντέλο πανεπιστημίου, διαφορετικό από οποιοδήποτε προηγούμενο, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως «επιχειρηματικό πανεπιστήμιο». Το μοντέλο αυτό είναι ήδη κυρίαρχο στις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες και ιδιαίτερα στον αγγλοσαξωνικό κόσμο, που σε μεγάλο βαθμό δίνει τον τόνο των διεθνών εξελίξεων στο τομέα αυτό.

Το κεντρικό θεμέλιο του «επιχειρηματικού πανεπιστημίου» είναι η άμεση σύνδεση της παραγωγής επιστήμης με την κεφαλαιοκρατική παραγωγική διαδικασία, δηλαδή η άμεση υπαγωγή της επιστήμης στο κεφάλαιο. Αυτό δεν σημαίνει ότι καταργείται η διάσταση του πανεπιστημίου από την κοινωνική παραγωγή, γιατί κάτι τέτοιο θα σηματοδοτούσε την ουσιαστική κατάργηση του πανεπιστημίου. Ως γνωστόν, το πανεπιστήμιο είναι γέννημα της αστικής κοινωνίας και βασίζεται στην αποστασιοποίηση της γνώσης από την παραγωγή. Ταυτόχρονα βέβαια η γνώση και η επιστήμη υπάγονται στο κεφάλαιο. Η υπαγωγή όμως αυτή στα προηγούμενα μοντέλα πανεπιστημίου ήταν έμμεση. Στο «επιχειρηματικό πανεπιστήμιο» η αποστασιοποίηση πανεπιστημίου και παραγωγής αυτή δεν καταργείται. Όμως, οι ανάγκες και οι επιταγές της καπιταλιστικής παραγωγής και συσσώρευσης έρχονται πλέον πολύ πιο κοντά στο πανεπιστήμιο ενώ πληθαίνουν και ισχυροποιούνται οι μηχανισμοί σύνδεσης.

Η άμεση υπαγωγή της επιστήμης (και του πανεπιστημίου σαν βασικού τόπου συγκρότησης της) στις προτεραιότητες του κεφαλαίου εκφράζεται και στα τρία βασικά πεδία του: την έρευνα, την εκπαίδευση και την διοίκηση. Η έρευνα εμπορευματοποιείται όχι μόνον έμμεσα και σε περιορισμένη έκταση, όπως στο παρελθόν, αλλά πλέον και άμεσα και μάλιστα συστηματικά και σε μεγάλη έκταση. Δηλαδή ενισχύεται ιδιαίτερα η εφαρμοσμένη έρευνα και μάλιστα σε άμεση σύνδεση με ιδιωτικά επιχειρηματικά συμφέροντα. Η εκπαιδευτική διαδικασία χάνει τον αυστηρά επιστημονικό χαρακτήρα της και συνδέεται πιο στενά με τις άμεσες προτεραιότητες του κεφαλαίου εν γένει αλλά πλέον και επιμέρους ατομικών καπιταλιστών, πράγμα σχεδόν αδιανόητο παλιότερα. Ενδεικτικά, πολλαπλασιάζονται τα προγράμματα σπουδών «ποτ πουρί», που δεν έχουν κάποια συνεκτική επιστημονική βάση αλλά αποτελούν ασταθή συμπιλήματα επιστημονικών πεδίων. Αυτά είναι δημοφιλή στις επιχειρήσεις, τον κρατικό

μηχανισμό και κατά συνέπεια στους υποψηφίους φοιτητές αλλά ταυτόχρονα δεν έχουν μεγάλη βιωσιμότητα καθώς σύντομα αντικαθίστανται από νέες «μόδες». Φυσικά οι απόφοιτοι τους μπορεί στην ακμή των προγραμμάτων αυτών να έχουν καλύτερες δυνατότητες επαγγελματικής απασχόλησης αλλά στην πτώση τους αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα και φυσικά εμπλέκονται στην ατέρμονη διαδικασία επανακατάρτισης. Τέλος, στην διοικητική λειτουργία των πανεπιστημίων εισάγονται εταιρικά πρότυπα, πράγμα που την εξομοιώνει με αυτή των επιχειρήσεων και φυσικά διαμορφώνει ένα πολύ πιο πρόσφορο περιβάλλον για την διαπλοκή μεταξύ τους.

Οι προωθούμενες νομοθετικές αλλαγές πράγματι προωθούν μία λύση στην κρίση του πανεπιστημίου. Όμως η λύση αυτή δεν υπαγορεύεται από τα συμφέροντα της μεγάλης λαϊκής πλειοψηφίας αλλά από αυτά του κόσμου των επιχειρήσεων. Η τυχόν επιτυχία τους θα έχει σαν αποτέλεσμα την ζοφερή κατάσταση των πανεπιστημίων, ιδιαίτερα στον αγγλοσαξωνικό κόσμο, για την οποία ακόμη και υποστηρικτές της πλέον διαμαρτύρονται ότι πήρε ακραίες μορφές.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ:

Γιώργος Σταμάτης: "Ο Νεοφιλελεύθερος Εναγκαλισμός του Πανεπιστημίου"

Γιώργος Οικονομάκης - Τίνα Ζορμπαλά

Το βιβλίο του καθηγητή Γιώργου Σταμάτη (ΓΣ για τη συνέχεια) είναι μια μαχητική παρέμβαση ενάντια στη νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Συμπυκνώνει και εκφράζει θεωρητικά τους βασικούς άξονες αντίστασης του πανεπιστημιακού κινήματος, όπως αυτοί αναδείχθηκαν μέσα από τους αγώνες των φοιτητών και των πανεπιστημιακών δασκάλων, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2006/07.

Το παρόν κείμενο δεν αποτελεί μια απλή βιβλιοπαρουσίαση-βιβλιοκριτική. Η ανάλυση του ΓΣ μας έδωσε το κίνητρο και τη δυνατότητα για ένα αναστοχασμό πάνω στο περιεχόμενο, τα όρια και τις αντιφάσεις της νεοφιλελεύθερης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Το βιβλίο αποτελείται από τον πρόλογο και οκτώ κεφάλαια-άρθρα. Στον πρόλογο και στο 1ο κεφάλαιο τίθεται το οικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου αρθρώνεται η νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Στο 2ο κεφάλαιο αναλύονται οι συνέπειες της αναθεώρησης του άρθρου 16 του Συντάγματος για την ανώτατη παιδεία. Στο 3ο κεφάλαιο αναδεικνύεται η βαθύτερη στόχευση αλλά και η σαθρότητα των επιχειρημάτων των υποστηρικτών της νεοφιλελεύθερης μεταρρύθμισης της δημόσιας δωρεάν ανώτατης παιδείας, μέσα από μια συστηματική και καυστική κριτική άρθρου του Στέλιου Ράμφου.¹ Στο 4ο κεφάλαιο αναδεικνύονται τα πραγματικά επίδικα γύρω από την επιχειρούμενη κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου. Στο 5ο κεφάλαιο διερευνάται η σκοπιμότητα και οι πιθανές συνέπειες της επιβολής του νέου συστήματος διανομής των συγγραμμάτων, και αναδεικνύονται οι ιδιοτέλειες και τα ψεύδη του «μετώπου» κατά του «ενός και μοναδικού συγγραμματος». Στο 6ο και στο 7ο κεφάλαιο ο συγγραφέας φτάνει στο σκληρό πυρήνα της νεοφιλελεύθερης μεταρρύθμισης στην ανώτατη παιδεία: στο σύστημα αξιολόγησης των πανεπιστημιακών δασκάλων και των Πανεπιστημίων. Τέλος στο 8ο κεφάλαιο διερευνώνται οι αιτίες και οι επιστημονικές συνέπειες της επιβολής των σπουδών τριετούς διάρκειας και του συστήματος των λεγόμενων πιστωτικών μονάδων στην ανώτατη παιδεία.

Ήδη από τον πρόλογο του βιβλίου του ο ΓΣ θέτει καθαρά το οικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου εκδηλώνεται η νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα: «Το κράτος εκχωρεί βαθμιαία δημόσιες λειτουργίες και δραστηριότητες στον ιδιωτικό, δηλαδή στον καπιταλιστικό τομέα της οικονομίας» (σ. 9, σχετικά και σ. 25). Στον μακρύ κατάλογο της λεγόμενης «ιδιωτικοποίησης», «υπό τις δεδομένες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης», (παραγωγή ενέργειας, τηλεπικοινωνίες, συγκοινωνίες, οδικά δίκτυα και γέφυρες, αερομεταφορές, αερολιμένες, λιμάνια, δημόσια νοσοκομεία, δημόσια κοινωνική ασφάλιση) προστίθεται η δημόσια δωρεάν ανώτατη παιδεία (σ. 9, αναλυτικότερα σ. 11 κ.ε.). Στόχος της κρατικής πολιτικής είναι η διεύρυνση του πεδίου κερδοφορίας του κεφαλαίου:

«Δημόσια υγεία, κοινωνική ασφάλιση και ανώτατη παιδεία (κ.λπ.) αποτελούν σήμερα το νέο πεδίο τοποθέτησης κεφαλαίων το οποίο προσπαθούν να καταλάβουν οι καπιταλιστές –με τη βοήθεια του ίδιου του κράτους». (σ. 24). «Όλες αυτές τις δημόσιες υπηρεσίες, τις οποίες παρήγαγε μέχρι πρότινος ή και παράγει ακόμα το κράτος και παρέχει ή δωρεάν ή αντί λελογισμένου αντιτίμου στο κοινό, παράγουν ήδη σήμερα ή θα παράγουν αύριο καπιταλιστικές επιχειρήσεις και θα τις προσφέρουν στο κοινό όχι βέβαια δωρεάν, αλλά αντί αντιτίμου με σκοπό το κέρδος. Έτσι... θα συμβεί και με την δημόσια δωρεάν ανώτατη εκπαίδευση» (σ. 9).

Με ποιο τρόπο όμως «συμβάλλει ειδικότερα και πιο συγκεκριμένα στην επίτευξη αυτού του στόχου [της ιδιωτικοποίησης] η νεοφιλελεύθερη δημοσιονομική πολιτική»; Με τη συνδυασμένη μείωση τόσο των δημόσιων δαπανών όσο και των φορολογικών εσόδων, καθώς «τα μειούμενα ... φορολογικά έσοδα θέτουν ένα πραγματικό όριο στις δημόσιες δαπάνες, για το μειωμένο ύψος των οποίων δεν χρειάζεται το κράτος να πείσει κανέναν πλέον» (σ. 16-18, σχετικά και σ. 25).

Αξίζει να ανατρέξουμε στο σημείο αυτό στη μαρξική ανάλυση των Grundrisse. Σύμφωνα με τον Μαρξ:

«Όλοι οι γενικοί όροι της παραγωγής, όπως δρόμοι, κανάλια κ.λ.π. ... προϋποθέτουν, για να τους αναλάβει το κεφάλαιο αντί για την κυβέρνηση, που αντιπροσωπεύει την κοινότητα σαν τέτοια, ανάπτυξη στον ανώτατο βαθμό της παραγωγής που βασίζεται στο κεφάλαιο. Η απόσπαση των δημοσίων έργων από το κράτος, και το πέρασμά τους στο πεδίο των εργασιών που αναλαμβάνει το ίδιο το κεφάλαιο, δείχνει σε ποιο βαθμό η πραγματική κοινότητα έχει συγκροτηθεί με τη μορφή του κεφαλαίου. Μια χώρα, π.χ. οι Ηνωμένες Πολιτείες, μπορεί η ίδια από παραγωγική άποψη να αισθάνεται την αναγκαιότητα των σιδηροδρόμων ωστόσο μπορεί το άμεσο πλεονέκτημα που προκύπτει απ' αυτούς για την παραγωγή να είναι πολύ μικρό για να εμφανίζεται η επένδυση σαν οτιδήποτε άλλο από χαμένα λεφτά. Τότε το κεφάλαιο τη φορτώνει στο κράτος· ... Το κεφάλαιο αναλαμβάνει μονάχα συμφερτικές, με τη δική του έννοια συμφερτικές, επιχειρήσεις. ... Άλλωστε το ίδιο το κράτος, μαζί με τα διάφορα εξαρτήματά του, ανήκει σ' αυτές τις κρατήσεις από το εισόδημα, ας πούμε το κόστος κατανάλωσης για το άτομο, κόστος παραγωγής για την κοινωνία. Ένας δρόμος μπορεί ο ίδιος να αυξήσει τόσο τις παραγωγικές δυνάμεις ώστε να δημιουργήσει μια συναλλακτική κίνηση που να τον κάνει τώρα αποδοτικό. Διάφορες εργασίες και επενδύσεις μπορεί να είναι αναγκαίες χωρίς να είναι παραγωγικές με την έννοια του κεφαλαίου, δηλαδή χωρίς η υπερεργασία που περιέχουν να πραγματοποιείται σαν υπεραξία. Ανώτατη ανάπτυξη του κεφαλαίου υπάρχει όταν οι γενικοί όροι της κοινωνικής παραγωγικής διαδικασίας δεν δημιουργούνται με κρατήσεις από το κοινωνικό εισόδημα, με την κρατική φορολογία ..., αλλά δημιουργούνται από το κεφάλαιο σαν κεφάλαιο. Αυτό δείχνει από τη μια μεριά το βαθμό που το κεφάλαιο έχει υποτάξει στον εαυτό του όλους τους όρους της κοινωνικής παραγωγής· και άρα, από την άλλη μεριά, τον βαθμό που ο κοινωνικός αναπαραγωγικός πλούτος έχει κεφαλαιοποιηθεί και όλες οι ανάγκες ικανοποιούνται με τη μορφή της ανταλλαγής».²

Υπό την έννοια των παραπάνω λοιπόν, ο νεοφιλελευθερισμός δεν αποτελεί παρά την ανώτατη (σύγχρονη) πλήρη ή «ολοκληρωτική» ανάπτυξη του κεφαλαίου, το οποίο είναι πλέον σε θέση να «παραλάβει» από το κράτος και να αναλάβει κερδοφόρα τους γενικούς όρους της κοινωνικής παραγωγικής (αλλά και της αναπαραγωγικής) διαδικασίας, εμπορευματοποιώντας-κεφαλαιοποιώντας τον κοινωνικό αναπαραγωγικό πλούτο σε κάθε πεδίο, και αντίστοιχα συρρικνώνοντας το δημόσιο μη-καπιταλιστικό τομέα της οικονομίας. Η νεοφιλελεύθερη δημοσιονομική πολιτική συνιστά συνεπώς τη μορφή υλοποίησης αυτού του πέρασματος προς την ανώτατη (ολοκληρωτική) κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο ΓΣ, «Η μείωση των δημοσίων δαπανών ... συνεπάγεται αντίστοιχη μείωση της προσφοράς των δημοσίων αγαθών. Αυτά τα τελευταία παράγουν τώρα πλέον βαθμιαία οι καπιταλιστικές επιχειρήσεις ως καπιταλιστικά εμπορεύματα... Έτσι επέρχεται σιγά-σιγά η ηθελημένη συρρίκνωση του δημόσιου προς όφελος του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας» (σ. 17, σχετικά και σ. 24-25). Άμεσες συνέπειες της συρρίκνωσης του δημόσιου υπέρ του καπιταλιστικού τομέα της οικονομίας, «υπό τις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης», είναι «η κατάργηση των κρατικών διασφαλισμένων εργασιακών σχέσεων, έτσι που τελικά ο κάθε εργαζόμενος να συνάπτει ως άτομο σύμβαση εργασίας με τον εργοδότη του» και «η ριζική μεταβολή της κατανομής του εθνικού προϊόντος εις βάρος των μισθωτών εργαζομένων και των συνταξιούχων (αλλά και του ίδιου του κράτους) και προς όφελος των καπιταλιστών μέσω της συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους και της αποδυνάμωσης των συνδικάτων, αλλά και μέσω της άμεσης έκθεσης της εθνικής οικονομίας στον διεθνή ανταγωνισμό» (σ. 25).

Σημειώνουμε παρενθετικά ότι το ζήτημα της «ιδιωτικοποίησης» της ανώτατης εκπαίδευσης είναι πιο σύνθετο, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Πρώτον, διότι οι ανάγκες κερδοφορίας του κεφαλαίου εξυπηρετούνται και μέσω της «έμμεσης ιδιωτικοποίησης»³ της πανεπιστημιακής παιδείας, δηλαδή μέσω της άμεσης υπαγωγής μέρους της έρευνας και διδασκαλίας που παρέχουν δημόσια, από νομική άποψη, πανεπιστημιακά ιδρύματα στις προτεραιότητες και ανάγκες της αγοράς. Δεύτερον, διότι υπάρχουν επιστημονικά αντικείμενα που δεν ενδιαφέρουν άμεσα την αγορά. Τρίτον, διότι σε αυτήν την άμεση υπαγωγή στην αγορά των δημοσίων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων αναδεικνύονται οι σοβαρότατες αντιφάσεις (και ίσως τα όρια) του ίδιου του νεοφιλελεύθερου εγχειρήματος, ως πολιτικής διαχείρισης των μακροπρόθεσμων συμφερόντων του κεφαλαίου.

Πώς εκφράζονται οι παραπάνω στοχεύσεις της νεοφιλελεύθερης πολιτικής στην Ελλάδα αναφορικά με τη δημόσια μεταλυκειακή και ειδικότερα την ανώτατη παιδεία; Σύμφωνα με τον ΓΣ «το ελληνικό κράτος έχει παραχωρήσει με ηθελημένες παραλείψεις ενεργειών του, στις οποίες ενέργειες ήταν υποχρεωμένο να προβεί και σύμφωνα με σχετική οδηγία της ΕΕ, μέρος της δημόσιας δωρεάν μεταλυκειακής εκπαίδευσης στα διάφορα ΙΕΚ και ΚΕΚ» (σ. 14). Όσον αφορά στην ανώτατη παιδεία, η επιδίωξη της αναθεώρησης του άρθρου 16 του Συντάγματος⁴ εντάσσεται σε μια πολιτική «άμεσης ιδιωτικοποίησης» μέρους της ανώτατης παιδείας, συμπλήρωμα της οποίας αποτελεί η «έμμεση

Αναφορικά με τη λεγόμενη «αυτοτέλεια» των δημόσιων Πανεπιστημίων, ο ΓΣ σημειώνει ότι θα μετατρέψει τα δημόσια Πανεπιστήμια

«αναγκαστικά σε ιδιωτικά.⁵ Η εν λόγω “αυτοτέλεια” των δημοσίων πανεπιστημίων προβλέπει ότι το κράτος θα δίνει στα δημόσια πανεπιστήμια ό,τι τέλος πάντων ευαρεστείται και θα τα προτρέπει να βγουν στην ελεύθερη αγορά να βρουν τα χρήματα που χρειάζονται στοιχειωδώς για τη λειτουργία τους». (σ. 14). «Το Δημόσιο θα δίνει στα δημόσια ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα κάτι, ας πούμε για τους μισθούς των διδασκόντων και των διοικητικών υπαλλήλων, προτρέποντάς τα, τα υπόλοιπα να τα βρουν τα ίδια στην αγορά προσφέροντας υπηρεσίες στις επιχειρήσεις για να προσπορισθούν τους πόρους, τους οποίους, ενώ έχουν ανάγκη, δεν τους παρέχει πλέον το Δημόσιο» (σ. 23). «Ετσι σύντομα τα δημόσια πανεπιστήμια, πρώτον, θα γίνουν “επιχειρηματικά”, δηλαδή θα γίνουν επιχειρήσεις, και, δεύτερον, για να ανταπεξέλθουν οικονομικά, θα επιβάλουν δίδακτρα στους φοιτητές τους. Οπότε θα πάψουν να προσφέρουν δωρεάν παιδεία» (σ. 14).⁶

Ταυτόχρονα μια τέτοια εξέλιξη «έμμεσης ιδιωτικοποίησης» της δημόσιας ανώτατης εκπαίδευσης θα επιφέρει ουσιώδη μεταβολή στο ίδιο το περιεχόμενο της έρευνας και της διδασκαλίας των δημόσιων Πανεπιστημίων. Γράφει επ’ αυτού του ζητήματος ο ΓΣ: «Οι χρηματοδότες τους [των δημόσιων Πανεπιστημίων] επιχειρηματίες-καπιταλιστές όχι μόνον θα τους υπαγορεύσουν τι είδους έρευνα θα κάνουν, αλλά βαθμιαία θα καθορίζουν και τα προγράμματα σπουδών και –γιατί όχι;– και το προφίλ των διδασκόντων που καλούνται να διεκπεραιώσουν αυτήν την έρευνα και αυτήν τη διδασκαλία» (σ. 14-15, σχετικά και σ. 23). Στο ζήτημα των συνεπειών της επιβολής της αγοράς στην πανεπιστημιακή έρευνα και διδασκαλία, και των ορίων αυτής της επιβολής, θα επανέλθουμε στη συνέχεια της ανάλυσής μας.

Η επιβολή της αγοράς στην πανεπιστημιακή έρευνα και διδασκαλία μέσω της προωθούμενης «αυτοτέλειας» των δημόσιων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων θα στηριχτεί αλλά και θα ενισχυθεί από την «άμεση ιδιωτικοποίηση» που προωθούσε η αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος, και υλοποιούν οι σημερινές μαζικές άδειες ίδρυσης ιδιωτικών «πριτοβάθμιων κολεγίων».⁷ Ας παρακολουθήσουμε το συλλογισμό του ΓΣ: «Αν τα ιδιωτικά πανεπιστήμια που θα αρχίσουν να λειτουργούν το θεωρήσουν σκόπιμο, θα εγκалέσουν το κράτος και τα δημόσια πανεπιστήμια για στρέβλωση της αγοράς λόγω της όποιας κρατικής “επιδότησης” των δημοσίων πανεπιστημίων από το κράτος (δες Ολυμπιακή) και θα ζητήσουν ή την κατάργησή της ή να επιδοτούνται και αυτά τα ίδια από το κράτος» (σ. 15). Στην κατεύθυνση αυτή λειτουργεί και η «“πονηρή” πρόταση» μετατροπής των δημόσιων Πανεπιστημίων από ΝΠΔΔ σε ΝΠΙΔ,⁸ την οποία υποστηρίζει «[ο] ευθύς συνήγορος της ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων Νίκος Αλιβιζάτος⁹... στα πλαίσια της προγραμματισμένης “αυτοτέλειας” των δημόσιων πανεπιστημίων» (σ. 25, σχετικά και σ. 46-47).

Η δημιουργία των ιδιωτικών Πανεπιστημίων, μέσω και λόγω του ανταγωνισμού με τα δημόσια Πανεπιστήμια (βλ. για περισσότερα στη συνέχεια), θα έχει ως άμεση συνέπεια την «κάθετη πτώση του επιπέδου σπουδών», καθώς τα ιδιωτικά Πανεπιστήμια θα αποτελούν τους κύριους εκφραστές των (βραχυχρόνιων) αγοραίων κριτηρίων. Κατά τον ΓΣ

«η άποψη της αγοράς είναι: Όσα ήταν να μάθουμε τα μάθαμε, τώρα το ζητούμενο είναι οι εφαρμογές των γνώσεων που έχουν ήδη αποκτηθεί και οι δεξιότητες των μαθητευομένων κατά την εφαρμογή αυτών των γνώσεων» (σ. 22). «Δεν θέλουμε πλέον άλλη επιστημονική γνώση. Αυτό που μας ενδιαφέρει τώρα πια είναι φτηνή και επικερδής οικονομική χρήση της ήδη κτηθείσας επιστημονικής γνώσης» (σ. 81, σχετικά και σ. 83-84).

Στο σημείο όμως αυτό, που περιγράφει τη βασική νέα τάση του αστικού συστήματος στην ανώτατη παιδεία θα επιστρέψουμε στη συνέχεια για να στοχαστούμε πάνω στις πραγματικές διαστάσεις αυτής της τάσης.

Πελάτες τα ιδιωτικά Πανεπιστήμια θα εξασφαλίσουν από όσους θα έφευγαν στο εξωτερικό για σπουδές (κυρίως είτε γιατί δεν πέτυχαν σε καμία Σχολή ή δεν πέτυχαν σε Τμήμα Σπουδών της αρεσκείας τους), από υποψήφιους φοιτητές

που πέτυχαν σε άλλα Τμήματα Σπουδών από τα επιθυμητά, ή απλώς δεν έπιασαν το «Δέκα» (αλλά δεν μπορούσαν ή δεν ήθελαν να φύγουν στο εξωτερικό), από φοιτητές που πέτυχαν σε Τμήματα Σπουδών σε πόλεις μακριά από μεγάλα αστικά κέντρα ή από τον τόπο κατοικίας της οικογένειάς τους. Στις συνέπειες αυτής της εξέλιξης θα πρέπει έτσι να προστεθεί και η πίεση για κλείσιμο πολλών ή/και εν συνεχεία όλων των Τμημάτων Σπουδών ΑΕΙ ή ΤΕΙ στις επαρχιακές πόλεις που ως παρεπόμενο αποτέλεσμα θα έχει ότι «οι εργαζόμενοι σε αυτά διδάσκοντες θα απολυθούν» από το Πανεπιστήμιο. Όπως εξηγεί ο ΓΣ «Οι περισσότεροι διδάσκοντες δεν είναι μόνιμοι [βλ. λέκτορες, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, και μη μόνιμοι επίκουροι καθηγητές και ιδίως καθεστώς διδασκόντων με βάση το ΠΔ 407/80] και οι μόνιμοι δεν είναι ισόβιοι. Μπορούν λοιπόν και αυτοί οι τελευταίοι να απολυθούν [από το Πανεπιστήμιο], εάν τα ιδρύματα, στα οποία εργάζονται, διαλυθούν» (σ. 23). Μια τέτοια απειλή διάλυσης-απόλυσης σηματοδοτεί ωστόσο μια περαιτέρω πίεση πειθάρχησης των δημόσιων Πανεπιστημίων, ιδιαιτέρως των περιφερειακών Πανεπιστημίων, σε ό,τι ζητάει η αγορά.

Έτσι στους «εξαθλιωμένους ωρομίσθιους διδάσκοντες» των ιδιωτικών Πανεπιστημίων (σ. 22) θα προστεθούν οι απολυμένοι από το δημόσιο Πανεπιστήμιο διδάσκοντες των δημόσιων περιφερειακών Πανεπιστημίων.¹⁰ Η νεοφιλελεύθερη κατάργηση των κρατικών διασφαλισμένων εργασιακών σχέσεων αναμένεται να επιταθεί στην ανώτατη παιδεία. Στις εργασιακές πιέσεις ωστόσο επί των διδασκόντων στα δημόσια Πανεπιστήμια θα επανέλθουμε και στη συνέχεια.

Ένα βασικό ζήτημα που προκύπτει είναι το πόσο μπορεί να επεκταθεί η «άμεση ιδιωτικοποίηση» της ανώτατης εκπαίδευσης. Κατά τον ΓΣ «οι ιδιοκτήτες των Κολεγίων και των ιδιωτικών ΙΕΚ δεν θα ιδρύσουν και Ιατρικές Σχολές, ούτε και Πολυτεχνεία ... Οι Ιατρικές Σχολές και τα Πολυτεχνεία στοιχίζουν πολλά» (σ. 22).

Ένα επόμενο ζήτημα, που συνδέεται με όσα πιο πάνω σημειώνει ο ΓΣ για τις δυνατότητες επέκτασης της «άμεσης ιδιωτικοποίησης» της ανώτατης παιδείας, αφορά στη βασική επιστημονική έρευνα, που προϋποτίθεται της εφαρμοσμένης στην παραγωγή. Αυτή η έρευνα δεν οδηγεί σε άμεσα αξιοποιούμενα από το κεφαλαίο αποτελέσματα και επομένως το κόστος της δεν μπορεί να το επιφορτισθεί ο κάθε ατομικός (μεμονωμένος) καπιταλιστής. Την έρευνα αυτή ιστορικά την αναλαμβάνουν τα Πανεπιστήμια σε συνδυασμό με τα κρατικά ερευνητικά κέντρα. Εφόσον η έρευνα αυτή απαιτεί σε πολλές περιπτώσεις υποδομές υψηλότατου κόστους δύσκολα θα την αναλάβουν και οι επιχειρηματίες της παιδείας.¹¹

Και ποια είναι τα όρια επιβολής των επιχειρηματικών συμφερόντων στην ανώτατη εκπαίδευση υπό τις συνθήκες της προωθούμενης «αυτοτέλειάς» τους, δηλαδή, όπως είδαμε, υπό συνθήκες κρατικής υποχρηματοδότησης και εγκατάλειψής τους στην εκ της αγοράς χρηματοδότηση; Όπως εύγλωττα σημειώνει ο ΓΣ «τι να ζητήσει ένας φιλόλογος, ένας αρχαιολόγος ή, γενικά, ένας κοινωνικός επιστήμονας από μια επιχείρηση ή από τον ΣΕΒ για τις έρευνές του; Τι ενδιαφέρον να δείξει ο ΣΕΒ και τι να πληρώσει γι' αυτές τις έρευνες; Κανένα και τίποτα». (σ. 24). Ποια θα είναι η άμεση συνέπεια; Για να μπορέσουν να υπάρχουν αυτά τα Τμήματα Σπουδών, που δεν ενδιαφέρουν οικονομικά τους επιχειρηματίες, τα δημόσια Πανεπιστήμια θα κάνουν «Ό,τι και τα ιδιωτικά. Θα επιβάλουν δίδακτρα στους φοιτητές τους για να επιβιώσουν» (σ. 24). Έτσι στα πολλά μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών που λειτουργούν στην Ελλάδα με «πσουχτερά δίδακτρα»¹² θα προστεθούν και τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών με δίδακτρα (σ. 24).¹³ Αν συνυπολογίσουμε και τα δίδακτρα στα ιδιωτικά κολέγια, η γενίκευση των διδασκόντων στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση αποτελεί την αναμενόμενη εξέλιξη των νεοφιλελεύθερων πολιτικών (σχετικά και σ. 23).¹⁴ Ακόμη και έτσι λοιπόν, ακόμη δηλαδή και για πανεπιστημιακά Τμήματα που δεν ενδιαφέρουν τα άμεσα καπιταλιστικά-επιχειρηματικά συμφέροντα, η «εμπορευματοποίηση»-«επιχειρηματοποίηση» (εδώ πλέον με τη μορφή διδασκόντων στους φοιτητές-πελάτες) θα αποτελεί όρο επιβίωσης. Οι παραπάνω διαπιστώσεις προσθέτουμε ισχύουν γενικότερα για όλα τα Τμήματα Σπουδών που κατά τεκμήριο προάγουν τη βασική έρευνα, η οποία, όπως επισημάναμε πιο πριν, δεν ενδιαφέρει άμεσα το μεμονωμένο καπιταλιστή. Εδώ ανακύπτει βεβαίως ένα ζήτημα. Μήπως επιδίωξη των αστικών νεοφιλελεύθερων πολιτικών είναι η εξαφάνιση της βασικής επιστημονικής έρευνας και των κοινωνικών-ανθρωπιστικών επιστημών ειδικότερα; Και οι ιδεολόγοι της αστικής τάξης από πού θα «παράγονται»; Αφήνουμε και το ζήτημα αυτό για τη συνέχεια.

Στις συνθήκες της προωθούμενης «αυτοτέλειας» των δημόσιων Πανεπιστημίων (ήτοι της «έμμεσης ιδιωτικοποίησής» τους) και της αναμενόμενης ίδρυσης ιδιωτικών Πανεπιστημίων (η «άμεση ιδιωτικοποίηση») θα υπάρξει και μια ακόμα

σοβαρότατη συνέπεια: η τάση εξαφάνισης επιστημονικών πεδίων / γνωστικών αντικειμένων. Εάν για κάποια επιστημονικά πεδία δεν υπάρχει επαρκής φοιτητική «πελατεία», στο μέτρο που τα δημόσια Πανεπιστήμια εξαρτηθούν από τα δίδακτρα, τα αντίστοιχα πανεπιστημιακά Τμήματα θα κλείσουν ή σε κάθε περίπτωση δεν θα δημιουργηθούν ποτέ. Αλλά δεν θα δημιουργηθούν ούτε αντίστοιχα ιδιωτικά πανεπιστημιακά τμήματα, υπό συνθήκες μειωμένης φοιτητικής ζήτησης. Γράφει χαρακτηριστικά ο ΓΣ: «Εστώσαν λοιπόν κάποιοι που έχουν και θέλουν να πληρώσουν σεβαστά ποσά για να σπουδάσουν π.χ. Ιστορία της Τέχνης, Λατινική Φιλολογία, Αρχαία Ελληνική Φιλολογία, Αραβική Φιλολογία, Περσική Φιλολογία ή άλλες “εξωτικές” πλέον επιστήμες. Δεν θα μπορέσουν να τις σπουδάσουν. Διότι θα πρέπει όχι μόνον να έχουν χρήματα, αλλά να είναι –σήμερα, αλλά και αύριο και μεθαύριο– τόσο πολυπληθείς, που να ευαρεστηθεί κάποιος καπιταλιστής της ανώτατης παιδείας να παράξει και να τους προσφέρει το ζητούμενο» (σ. 45). Και εδώ ανακλύπτει το ίδιο με πιο πριν ερώτημα αναφορικά με το μέλλον των λεγόμενων επιστημών του ανθρώπου.

Επομένως, «Η ίδρυση ιδιωτικών Πανεπιστημίων θα σημάνει... την ιδιωτικοποίηση του δημοσίου Πανεπιστημίου καθώς και τη μετατροπή του σε “επιχειρηματικό” Πανεπιστήμιο.¹⁵ Ακόμη κι όταν τα δημόσια Πανεπιστήμια επιβάλλουν δίδακτρα, πολλά Τμήματα Σπουδών που δεν θα πληρούν τα κριτήρια του “επιχειρηματικού” Πανεπιστημίου, που δεν θα φέρνουν δηλαδή χρήματα και από την αγορά, θα αρχίσουν σιγά-σιγά να συρρικνώνονται και να κλείνουν» (σ. 24, σχετικά και σ. 46). Ταυτόχρονα, η αναγνώριση των διαφόρων Κολεγίων, ΙΕΚ, ΚΕΚ, ΚΕΣ και των παραρτημάτων των ξένων Πανεπιστημίων ως πανεπιστημιακών ιδρυμάτων θα ρίξει «το επίπεδο διδασκαλίας και έρευνας των πανεπιστημίων» και θα καταργήσει (ή, νομίζουμε, θα περιορίσει σημαντικά) «την εισέτι υπαρκτή ελευθερία διδασκαλίας και έρευνας των πανεπιστημιακών δασκάλων»¹⁶ (σ. 46).

Σε αυτό το τελευταίο σημείο χρειάζονται κάποιες διασαφηνίσεις. Η ίδρυση ιδιωτικών Πανεπιστημίων θα ρίξει το επίπεδο διδασκαλίας και έρευνας των δημόσιων Πανεπιστημίων (μέρους και όχι όλων των δημόσιων Πανεπιστημίων, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια) διότι εντός του πλαισίου του ανταγωνισμού, στο οποίο θα συρθούν τα δημόσια Πανεπιστήμια (βλ. «επιχειρηματοποίησή τους»), θα είναι καλό αυτό που πουλάει. Και αυτό που πουλάει είναι αυτό που ανταποκρίνεται στις βραχυπρόθεσμες προτεραιότητες και ανάγκες της αγοράς, και όχι στα όποια επιστημονικά στάνταρντς. Και οι βραχυπρόθεσμες ανάγκες της αγοράς, όπως είδαμε πιο πριν, λένε πολύ απλά: Όσα ήταν να μάθουμε τα μάθαμε. Δεν θέλουμε πλέον άλλη επιστημονική γνώση. Τώρα το ζητούμενο είναι οι εφαρμογές των γνώσεων που έχουν ήδη αποκτηθεί και οι δεξιότητες των μαθητευομένων κατά την εφαρμογή αυτών των γνώσεων. Με άλλα λόγια, αυτό που ενδιαφέρει τώρα πια την αγορά είναι φτηνή και επικερδής οικονομική χρήση της ήδη αποκτηθείσας επιστημονικής γνώσης. Ακριβώς αυτή η υπαγωγή στην αγορά των δημόσιων Πανεπιστημίων (ο εξαναγκασμός τους σε αναζήτηση πόρων από την αγορά) θα σημάνει και κατάργηση ή, σε κάθε περίπτωση, τον περιορισμό, της δυνατότητας «ελεύθερης έρευνας και στη συνέχεια και ελεύθερης διδασκαλίας» (σ. 46-47. «Σ’ αυτό [όπως υποσημειώνει ο ΓΣ] θα συμβάλει σημαντικά και η αξιολόγηση των δημόσιων ΑΕΙ» σ. 47). Αλλά το ζήτημα αυτό θα το εξετάσουμε αμέσως πιο κάτω. Επισημαίνουμε ωστόσο ότι ο περιορισμός της ελεύθερης έρευνας έχει κάποια όρια όπως άλλωστε, όπως σημειώσαμε πιο πριν, έχει όρια και η υποβάθμιση των πανεπιστημιακών σπουδών. Αλλά αυτά τα ζητήματα θα τα πραγματευτούμε επίσης στη συνέχεια.

Αν η υποχρηματοδότηση-«αυτοτέλεια» των δημόσιων Πανεπιστημίων και η «άμεση ιδιωτικοποίηση» μέρους της ανώτατης παιδείας είναι τα συγκλίνοντα άμεσα μέσα που χρησιμοποιεί η κρατική εξουσία του νεοφιλελευθερισμού για τη μετατροπή των δημόσιων Πανεπιστημίων σε «επιχειρηματικά» (με ό,τι αυτό συνεπάγεται για το επίπεδο έρευνας και διδασκαλίας), η λεγόμενη «αξιολόγηση» των πανεπιστημιακών δασκάλων και των δημόσιων Πανεπιστημίων αποτελεί το βασικό μοχλό ιδεολογικής νομιμοποίησης της επιβολής των αγοραίων κριτηρίων στην πανεπιστημιακή επιστημονική δραστηριότητα (δηλαδή νομιμοποίησης της υποβάθμισης ενός τουλάχιστον μέρους της) και αναγκαστικής πειθάρχησης σε αυτά τα κριτήρια, (βλ. εργασιακές σχέσεις των πανεπιστημιακών δασκάλων). Η πίεση για περιορισμό της κριτικής επιστημονικής σκέψης, ιδίως στις κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες, είναι επομένως η ευθέως επιδιωκόμενη από την καπιταλιστική εξουσία «παρενέργεια» της νεοφιλελεύθερης «αξιολόγησης».¹⁷

Ας εστιάσουμε στην αξιολόγηση της ερευνητικής εργασίας των πανεπιστημιακών δασκάλων που αποτελεί και την «αιχμή του δόρατος» της «αξιολόγησης». Γράφει ο ΓΣ: “publish or perish”,¹⁸ ήτοι «χάνεις τη δουλειά σου» εάν δεν δημοσιεύσεις. «Εκτός και αν έχεις μονιμότητα¹⁹. Και δεν έχει σημασία αν έχεις δημοσιεύσει πολλά και σημαντικά μέχρι σήμερα κείμενα. Πρέπει να συνεχίσεις να δημοσιεύεις.» Τι «μετράει» όμως ως δημοσίευση; Δεν «μετράνε» (τόσο) τα

βιβλία και τα άρθρα σε συλλογικούς τόμους. Δεν «μετράνε» (τόσο) τα άρθρα σε όλα τα επιστημονικά περιοδικά. «Μετράνε» (πρωτίστως) τα άρθρα «που περιέχονται στις λεγόμενες ranking lists. Ποιος καταρτίζει αυτές τις λίστες; Διάφορες εταιρείες» (σ. 63-65, σχετικά και σ. 68, 76-77). Επικεντρώνοντας στις οικονομικές επιστήμες (βλ. σχετικά και σ. 72), ο ΓΣ ξεκαθαρίζει το ουσιώδες κριτήριο συγκρότησης των "ranking lists":

«Οι εταιρείες που καταρτίζουν τους καταλόγους κρίνουν εν πρώτοις βάσει ενός άκρως ουσιαστικού κριτηρίου. Αποκλείουν, ανεξαρτήτως επιπέδου και ποιότητας, κάθε περιοδικό που δημοσιεύει συνήθως ή κυρίως ή αποκλειστικώς άρθρα προοδευτικών, αριστερών ή, κατά μείζονα λόγο, μαρξιστών οικονομολόγων.²⁰ Και λαμβάνουν υπόψη τους μόνον τα περιοδικά που δημοσιεύουν άρθρα των [συντηρητικών ή] λεγόμενων mainstream [ή orthodox] οικονομολόγων, δηλ. των οικονομολόγων που, αν δεν είναι –όπως είναι στην πλειονότητά τους– απολογητές της καπιταλιστικής συγκρότησης της οικονομίας και της κοινωνίας μας, τουλάχιστον δεν της ασκούν κριτική» (σ. 64, σχετικά και σ. 77).

Ταυτόχρονα τα κριτήρια συγκρότησης των λιστών

«είναι όλως διόλου φορμαλιστικά. Βλέπουν ποιος είναι ο φορέας έκδοσης, ποιος ο εκδότης, ποιο το editorial board του περιοδικού, ποιοι δημοσιεύουν σε αυτό, σε ποια πανεπιστήμια δουλεύουν αυτοί οι τελευταίοι και ποιοι και πόσο συχνά τσιτάρουν τα άρθρα τους. Και ανάλογα κατατάσσουν αυτά τα περιοδικά.²¹ ... Η κυριαρχία των mainstream economics συνεπάγεται και την σύμπτωση των φορμαλιστικών και των ουσιαστικών κριτηρίων ... Αυτό δεν πρέπει να εκπλήσσει. Διότι τα φαινομενικώς φορμαλιστικά κριτήρια των εταιρειών δεν είναι παρά έκφραση των ουσιαστικών κριτηρίων των mainstream economics, δηλαδή των εκδοτών των περιοδικών. Και ποια είναι τα ουσιαστικά κριτήρια των τελευταίων; Μα το όνομα του συγγραφέα και το όνομα του πανεπιστημίου του» (σ. 64, 77-78).

Ας γίνουμε όμως πιο συγκεκριμένοι στο σκέλος της πειθάρχησης στα αγοραία κριτήρια που επιβάλλει η «αξιολόγηση», δηλαδή στο ζήτημα της σχέσης «αξιολόγησης» και εργασιακών σχέσεων των πανεπιστημιακών δασκάλων. Γράφει, μεταξύ άλλων, ο ΓΣ: «Πι συμβαίνει στις ΗΠΑ, αν δεν δημοσιεύσεις, υπό τις προαναφερθείσες συνθήκες; Φεύγεις μόλις λήξει το συμβόλαιό σου. Και μην νομίσετε ότι όσοι έχουν ... μονιμότητα, την έχουν καλύτερα», διότι αν έχεις μονιμότητα αλλά δεν έχεις δημοσιεύσεις τότε οι «διέξοδοι» είναι οι εξής δύο. «Η βγαίνεις στην αγορά και φέρνεις μελέτες ή έρευνες, ή όπως αλλιώς λέγονται αυτές οι αθλιότητες, για να φέρεις χρήματα στο πανεπιστήμιο να μπορεί να σου πληρώνει και τον μισθό σου. Ή, αν δεν είσαι καθόλου καταφερτζής ... τότε σου φορτώνουν καμιά εικοσαριά ώρες διδασκαλία τη βδομάδα. Κάνεις μόνο teaching. Αυτό το τελευταίο γίνεται όχι μόνον με μεμονωμένους διδάσκοντες αλλά και με ολόκληρα Τμήματα Σπουδών» (σ. 65). Στο τελευταίο αυτό σημείο ο ΓΣ εισάγει ένα σημαντικότατο ζήτημα, αυτό της διαμόρφωσης Τμημάτων Σπουδών διαφορετικών επιπέδων ή ταχυτήτων εντός του δημόσιου Πανεπιστημίου και ενός αντίστοιχου καταμερισμού της εργασίας μεταξύ των πανεπιστημιακών δασκάλων, το οποίο και θα εξετάσουμε στη συνέχεια. Και συνεχίζει ο ΓΣ σημειώνοντας ότι «φυσικά εκείνοι από τους "ανεπαρκείς" που δεν έχουν μονιμότητα απολύονται με την λήξη του συμβολαίου τους» (σ. 65). Ταυτόχρονα είναι έντονη «η διαφοροποίηση των μισθών» καθώς «τα συμβόλαια απασχόλησης είναι... προσωπικά και οι συμφωνούμενες αμοιβές διαφοροποιημένες».²² Αναφορικά με τη σχέση «αξιολόγησης» και εργασιακών σχέσεων των πανεπιστημιακών δασκάλων στη Μεγάλη Βρετανία, ο ΓΣ επισημαίνει ότι και εδώ συμβαίνουν τα ίδια γενικά με τις ΗΠΑ. «Διότι εκεί [στη Μ. Βρετανία] εδώ και μερικά χρόνια δεν υπάρχει πλέον μονιμότητα για τους νεοεισερχόμενους πανεπιστημιακούς δασκάλους» (σ. 66) και εν απουσία δημοσιεύσεων που «μετράνε» ή μελετών που φέρνουν χρήματα η απόλυση θα ακολουθήσει.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, ο ΓΣ αναδεικνύει τις σχέσεις δουλείας των μελών ΔΕΠ όπως προκύπτουν και από τις άθλιες συνθήκες εκλογής, μονιμοποίησης,²³ εξέλιξης των μελών ΔΕΠ στα πλαίσια του συστήματος των τεσσάρων βαθμίδων. Οι συνθήκες αυτές, που εντείνουν την πίεση και το άγχος για δημοσιεύσεις (εκτός από τη βαθμίδα του καθηγητή και ίσως του αναπληρωτή καθηγητή), και μάλιστα υπό άθλιες συνθήκες εργασίας ως αποτέλεσμα της υποχρηματοδότησης των Πανεπιστημίων, επιδεινώνονται περαιτέρω στο νέο διαμορφούμενο καθεστώς των δημοσιεύσεων που «μετράνε» (σ. 66-68).

Αναφορικά με το τελευταίο ζήτημα, όπως σημειώνει ο ΓΣ, «Το 2003 το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (πρώην ΑΣΟΕΕ) εξέδωσε ranking list διεθνών περιοδικών με την σύσταση προς τα μέλη ΔΕΠ του να δημοσιεύουν μόνον σε αυτά τα περιοδικά. Το Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών του ίδιου Πανεπιστημίου αποφάσισε να επιβραβεύει δημοσιεύσεις των μελών ΔΕΠ του σε περιοδικά που περιλαμβάνονται σε ranking lists με 2.000 ευρώ (από το Ταμείο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Τμήματος, το οποίο τροφοδοτείται από τα διδάκτρα που πληρώνουν οι φοιτητές του). Η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Μακεδονίας ... αποφάσισε προσφάτως (22, Ιουλίου 2007)... η Επιτροπή Ερευνών να εγκρίνει αιτήσεις για έρευνα εκείνων μόνον των μελών ΔΕΠ που έχουν δημοσιεύσει σε περιοδικά που περιέχονται σε ranking list που θα κοινοποιήσει η Σύγκλητος. Τα ίδια τα Πανεπιστήμια πιέζουν λοιπόν τους διδάσκοντες να δημοσιεύσουν μόνον στα περιοδικά που περιέχονται σε ranking lists» (σ. 68-69, σχετικά και σ. 77).

Και συνεχίζει ο ΓΣ: «ο νόμος 3374/2005 για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, ο οποίος προβλέπει μεταξύ άλλων και την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου των μελών ΔΕΠ των Πανεπιστημίων», θα επιβάλλει ως αποδεκτές (ως, δηλαδή, εκείνες που «μετράνε) τις δημοσιεύσεις σε περιοδικά γενικά αποδεκτών (από την αστική-νεοφιλελεύθερη κυριαρχία) ranking lists (σ. 69). «Ποιες θα είναι οι συνέπειες;» Αναφορικά με τις οικονομικές επιστήμες ο ΓΣ υποστηρίζει: «Η τα μέλη ΔΕΠ θα γράφουν και θα αποστέλλουν οικονομικές ή άλλου είδους κουτσουλιές... ή θα γράφουν και θα αποστέλλουν έντιμα άρθρα, δηλαδή θα προσπαθούν να περάσουν με τον κεφάλι τον τοίχο, και σύντομα θα πάψουν να γράφουν γιατί θα σπάσουν το κεφάλι τους... Υπό την πίεση της αξιολόγησης για δημοσιεύσεις... όλο και περισσότεροι συνάδελφοι θα γράφουν δημοσιεύσιμες ανοησίες και σχεδόν κανένας δε θα ασχολείται με σημαντικά θέματα που απαιτούν χρόνο και έχουν αβέβαιη έκβαση. Δεν είναι λοιπόν μόνον η προοδευτική, αριστερή και μαρξιστική οικονομική επιστήμη, η όποια ... υπάρχει ακόμη [υπό αυτές τις συνθήκες], που θα εκλείψει βαθμιαία λόγω της αξιολόγησης. Λόγω της τελευταίας θα εκλείψει και η δουλειά των εντίμως εργαζόμενων "συντηρητικών" συναδέλφων» (σ. 69, 79). Επακόλουθη συνέπεια η «κατάρρευση ... των ελληνικών επιστημονικών περιοδικών», που με τη σειρά της θα επιφέρει την εξαφάνιση της επιστημονικής ελληνικής γλώσσας (σ. 69-70).²⁴

Στη βάση των παραπάνω, ευλόγως αναρωτιέται ο ΓΣ: «Τι τις θέλουμε, μετά την αξιολόγηση, τις Τριμελείς Εισηγητικές Επιτροπές και τα Εκλεκτορικά Σώματα για την εξέλιξη μελών ΔΕΠ σε ανώτερη βαθμίδα ή για τη μονιμοποίησή τους, αφού την απόφαση θα την έχει ήδη λάβει το αρμόδιο όργανο αξιολόγησης του ερευνητικού (και του διδακτικού) 25 τους έργου;» (σ. 79).

Σοβαρότατη άλλη όψη της προωθούμενης «αξιολόγησης» είναι «[η] αξιολόγηση των (προπτυχιακών και μεταπτυχιακών) προγραμμάτων σπουδών». Εδώ ο ΓΣ αναδεικνύει ένα υποκρυπτόμενο παρεπόμενο. Η επιβολή της «αξιολόγησης» επί της ουσίας καταργεί τον αποφασιστικό ρόλο της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος, καθόσον η τελευταία θα αναγκαστεί «να λάβει υπόψη της τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα της αξιολόγησης». Πώς θα αναγκαστεί; «Υπό την πίεση και ως συνέπεια συνεχόμενων αρνητικών αξιολογήσεων πολλών Προγραμμάτων Σπουδών ως μη ανταποκρινόμενων στην αποστολή του Τμήματος, όπως αυτή ορίζεται στο ιδρυτικό του Προεδρικό Διάταγμα, ή στην ζήτηση των φοιτητών ή στις ανάγκες της αγοράς ή και του κράτους και της κοινωνίας. Και γιατί θέλει το κράτος να αφαιρέσει από τις Γενικές Συνελεύσεις των Τμημάτων την προαναφερθείσα αποκλειστική αρμοδιότητά τους να καταρτίζουν τα Προγράμματα Σπουδών; Μα διότι πολλά από αυτά δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες του ίδιου του κράτους και της αγοράς, δηλαδή των καπιταλιστών». Πρόκειται για την επιβολή και μέσω της «αξιολόγησης» των προγραμμάτων σπουδών της αγοράς στην ανώτατη εκπαίδευση, «για την αναδιάρθρωση της τελευταίας σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς» (σ. 75-76).²⁶

Η επιβολή αυτή ωστόσο δεν θα είναι ομοιογενής, αλλά αντιθέτως θα παγιώσει διαφορετικά επίπεδα ή ταχύτητες στα πανεπιστημιακά Τμήματα Σπουδών. Γράφει λοιπόν ο ΓΣ: Η αναδιάρθρωση της ανώτατης παιδείας σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς θα οδηγήσει

«στην δημιουργία λίγων "αρίστων" Τμημάτων που θα κάνουν επιστήμη και βασική έρευνα (αυτήν που θα τους ζητούν και θα τους επιβάλλουν) [μέσω της "αξιολόγησης"] και θα χρηματοδοτούνται αντιστοίχως και στη μετατροπή όλων των υπολοίπων, σύμφωνα με την Διακήρυξη της Μπολόνια, σε τριετούς τώρα πλέον φοίτησης Τμήματα, τα οποία θα διδάσκουν εφαρμογές επιστημονικής γνώσης σε πεδία που καθορίζουν οι ανάγκες της

Η «αξιολόγηση», επομένως, νομιμοποιώντας τα αγοραία κριτήρια και εξαναγκάζοντας σε πειθάρχηση σε αυτά, ταυτόχρονα θα επικυρώσει την υπαρκτή και αυξανόμενη διαφοροποίηση εντός του δημόσιου Πανεπιστημίου, εφόσον συνδεθεί με την κρατική χρηματοδότηση.

Και αυτό γιατί καιίτοι το κυρίαρχο μότο των νεοφιλελεύθερων εκπαιδευτικών πολιτικών είναι, όπως είδαμε, το «όσα ήταν να μάθουμε τα μάθαμε, δεν θέλουμε πλέον άλλη επιστημονική γνώση και το ζητούμενο τώρα είναι οι εφαρμογές των γνώσεων που έχουν ήδη αποκτηθεί και οι δεξιότητες των μαθητευομένων κατά την εφαρμογή αυτών των γνώσεων», η καπιταλιστική αναπαραγωγή προϋποθέτει τη διαρκή ανατροφοδότηση της εφαρμοσμένης έρευνας από τη βασική. Όπως έχει υποστηριχτεί «Η θέση περί εξοβελισμού της βασικής έρευνας αν και ανταποκρίνεται στρεβλά σε μια διεθνή τάση σχετικού περιορισμού της βασικής έρευνας προς όφελος της εφαρμοσμένης-επιχειρησιακής ..., εντούτοις θεωρητικά βρίσκεται στο κενό. Δεν μπορεί να υπάρξει εφαρμοσμένη έρευνα χωρίς προϋπάρχουσα βασική ... αλλά ... δεν μπορεί να υπάρξει επιστήμη, δηλαδή και βασική έρευνα, χωρίς τη συσσωρευμένη πείρα του συλλογικού εργάτη, επομένως χωρίς την πρακτική της παραγωγής, πρακτική που σημαίνει και μετουσίωση της βασικής έρευνας σε εφαρμοσμένη. Το ζήτημα επομένως είναι όχι η εξαφάνιση της βασικής έρευνας αλλά ο εντοπισμός τού γιατί στη σχέση βασική - εφαρμοσμένη έρευνα εμφανίζεται αυτή η βαρύνουσα έμφαση προς την εφαρμοσμένη έρευνα».27

Στη βάση λοιπόν της ανάλυσης του ΓΣ μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι εντός του δημόσιου Πανεπιστημίου τείνουν να διαμορφώνονται δυο ακραίοι πόλοι διαφοροποίησης –με ασφαλώς πολλές ενδιάμεσες εκδοχές:

Ο πρώτος πόλος θα περιλαμβάνει Σχολές - Τμήματα και Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών αιχμής (υψηλής εξειδίκευσης) που θα θεραπεύουν και τη βασική έρευνα και την υψηλού επιπέδου εφαρμοσμένη (συμπυκνώνοντας στον υψηλότερο βαθμό την καπιταλιστική διαίρεση πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας) και θα προετοιμάζουν τους εξειδικευμένους φορείς των θέσεων ελέγχου-εξουσίας στην παραγωγή και στο εποικοδόμημα28 (εδώ παραμένει λίγο ως πολύ εν ισχύ η σύνδεση πτυχίου και πρόσβασης στην αγορά εργασίας). Στα Τμήματα αυτού του πρώτου πόλου η πίεση για περιορισμό της ελεύθερης κριτικής πανεπιστημιακής έρευνας εκ των πραγμάτων (ή από τις ίδιες τις απαιτήσεις μια σοβαρής επιστημονικής δουλειάς, ιδίως βασικής έρευνας) αμβλύνεται ανεξάρτητα από την όποια πολιτική επιβολής, που επισημαίνει ο ΓΣ. Επομένως αμβλύνεται και η υποταγή στα αγοραία κριτήρια της «αξιολόγησης». Επίσης, σε αυτόν τον πρώτο πόλο βρίσκει τα όριά της ειδικότερα η τάση συρρίκνωσης-εξαφάνισης των κοινωνικών-ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς ένα μέρος τους (αυτό μιας υψηλότερης επιστημονικής στάθμης) αναγκαία θα αναπαραχθεί προς όφελος της συνολικής καπιταλιστικής αναπαραγωγής. Ταυτόχρονα, όμως, λόγω της υφιστάμενης υποχρηματοδότησης (η οποία προϋπάρχει της όποιας «αξιολόγησης») ακόμη και αυτά τα Τμήματα Σπουδών του πρώτου πόλου θα αναγκαστούν να προσφύγουν στην αγορά για συμπλήρωση έστω και μέρους των αναγκαίων πόρων για τη λειτουργία τους. Υπό αυτήν την έννοια ακόμη και τα «άριστα» Τμήματα, κατά ΓΣ, δηλαδή τα Τμήματα του πρώτου πόλου, θα αναγκαστούν να υπάγουν μέρος της έρευνάς τους σε αγοραία κριτήρια.29

Ο δεύτερος πόλος θα περιλαμβάνει Σχολές - Τμήματα και Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών σε κάποιες περιπτώσεις προσανατολισμένα στη χαμηλότερου επιπέδου εφαρμοσμένη έρευνα, σε κάποιες άλλες μόνο στη διδασκαλία, που θα προετοιμάζουν τους φορείς των κατώτερων θέσεων της διανοητικής εργασίας στην παραγωγή και την κοινωνική αναπαραγωγή (εδώ εμφανίζεται κυρίως η αποσύνδεση πτυχίου και πρόσβασης στην αγορά εργασίας και η ανάγκη διαρκούς ή δια βίου επανεκπαίδευσης - κατάρτισης).30

Στο δεύτερο αυτό πόλο κυρίως θα αναφανούν και τα προπτυχιακά προγράμματα τριετούς φοίτησης, σε έναρμόνιση με το σύστημα 3+2+3 (προπτυχιακό + μεταπτυχιακό + διδακτορικό) της λεγόμενης «ζυμφωνίας της Μπολόνια» (σ. 82).31 Αυτός ο δεύτερος πόλος απορροφά κυρίως τη διεύρυνση της δημόσιας πανεπιστημιακής εκπαίδευσης προς τις χαμηλότερες βαθμίδες της διανοητικής εργασίας. Η διεύρυνση αυτή έχει ως συνέπεια όχι απλώς τη μετονομασία, αλλά την ένταξη στον πανεπιστημιακό χώρο τμημάτων κατάρτισης και επιμόρφωσης, που παραδοσιακά δεν ανήκαν σε αυτόν (βλ. ενδεικτικά την «μετατροπή» των βρετανικών polytechnics σε πανεπιστήμια,

την ανωτατοποίηση των ΤΕΙ, κ.λ.π.).³² Πρόκειται για πανεπιστημιακά Τμήματα που «διέφθειραν», όπως γράφει χαρακτηριστικά ο ΓΣ «κάθε έννοια επιστημονικής ειδίκευσης» (σ. 84).³³

Το ερώτημα που προκύπτει στην προκειμένη περίπτωση είναι γιατί υπάρχει η τάση διεύρυνσης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης προς αντικείμενα κατάρτισης; Θεωρούμε ότι είναι η μεταβολή της παραγωγικής δομής προς μια κατεύθυνση διανοητικοποίησης μεγάλων τμημάτων της χειρωνακτικής εργασίας που επιβάλλει την «αναβάθμιση» της κατάρτισης σε πανεπιστημιακό επίπεδο.³⁴ Η «αναβάθμιση» αυτή ισοδυναμεί με ό,τι θεωρήσαμε ως υποβάθμιση της πανεπιστημιακής έρευνας και διδασκαλίας. Ειδικότερα, «η διολίσθηση στις σπουδές τριετούς διάρκειας», πέρα από την εξοικονόμηση κρατικών πόρων («κοστίζουν λιγότερο από τα τέσσερα, πέντε ή έξι χρόνια»), θα εκφράσει με το διαυγέστερο τρόπο την εγκατάλειψη της παραγωγής νέας επιστημονικής γνώσης –οριοθετώντας αυτόν το δεύτερο πόλο. Εδώ θα εκπαιδεύονται φοιτητές με χαμηλό κόστος «που θα χρησιμοποιούν οικονομικώς επικερδέστερα απ' ό,τι μέχρι σήμερα την ήδη υπάρχουσα γνώση» (σ. 83-84).³⁵ Στο πλαίσιο αυτό, και υπό συνθήκες κρατικής υποχρηματοδότησης («αυτοτέλειας») και χρηματοδότησης υπό τα κριτήρια της «αξιολόγησης», τα Τμήματα Σπουδών αυτού του δεύτερου πόλου θα εξαρτώνται σε αυξανόμενο βαθμό από την αγορά, (άρα θα υποβαθμίζονται περαιτέρω)³⁶ ενώ θα είναι τα πρώτα που θα τείνουν να προσφύγουν στα δίδακτρα στις προπτυχιακές σπουδές.

Στο σημείο αυτό σημειώνουμε ότι, όπως ήδη είδαμε μέσα από την ανάλυση του ΓΣ, ο διαχωρισμός έρευνας - διδασκαλίας σε επίπεδο Σχολών, Τμημάτων και Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων αντιστοιχεί σε έναν ανάλογο καταμερισμό της εργασίας μεταξύ των πανεπιστημιακών δασκάλων. Ειδικότερα, η αύξηση του αριθμού των σπουδαστών ανά διδάσκοντα που επέφερε η διεύρυνση του δημόσιου Πανεπιστημίου σε συνθήκες κρατικής υποχρηματοδότησης, περιορίζει δραστικά, ιδίως εκεί όπου η παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών αποτελεί τον αποκλειστικό στόχο των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, το διαθέσιμο χρόνο για ερευνητική εργασία.³⁷

Μπορούμε, επομένως, να υποστηρίξουμε και ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια διαδικασία νέας αξιοποίησης του Πανεπιστημίου στην κατεύθυνση της κερδοφόρας εφαρμογής των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή η οποία και προέκυψε ως προϋπόθεση ανάκαμψης της καπιταλιστικής κερδοφορίας μετά την κρίση υπερσυσσώρευσης της δεκαετίας του 1970, σε συνθήκες αλλαγής του κοινωνικού συσχετισμού δύναμης υπέρ του κεφαλαίου. Οι ευελιξίες στη χρήση του κεφαλαίου και του εργατικού δυναμικού, η καλύτερη αξιοποίηση της συσσωρευμένης πείρας του συλλογικού εργάτη, μέσα από συμμετοχικά σχήματα, η προϋποτιθέμενη για κάτι τέτοιο αναβάθμιση των εργατών με άνοδο του μορφωτικού τους επιπέδου στην κατεύθυνση της προσαρμογής τους στις γνωστικές απαιτήσεις των σύγχρονων μεθόδων παραγωγής, η συνακόλουθη αναβάθμιση του ρόλου της κατάρτισης σε αυτή τη διαδικασία, για την κερδοφόρα εκμετάλλευση-εφαρμογή της προόδου των φυσικών επιστημών, θέτουν το Πανεπιστήμιο μπροστά στην ανάγκη να επιτελέσει έναν κρίσιμο διπλό ρόλο. Έναν παλιό αλλά επαναξιοποιούμενο και έναν καινούργιο ως προς την κοινωνική του απεύθυνση και ταξική προοπτική. Ο παλιός αλλά επαναξιοποιούμενος αφορά στην αυξανόμενη αναγκαιότητα για μετάφραση από επιστημονική άποψη της τεχνολογικής αλλαγής σε κερδοφόρα εφαρμογή.³⁸ Η κύρια αιτία της τάσης «επαναξιοποίησης» του δημόσιου Πανεπιστημίου θεωρούμε στη βάση της μέχρι εδώ ανάλυσης ότι θα πρέπει να αναζητηθεί στην αποτυχία του παραγωγικού συστήματος να εκμεταλλευτεί επαρκώς τις συσσωρευμένες επιστημονικές ανακαλύψεις προς όφελος της κεφαλαιακής κερδοφορίας. Η ανάκαμψη της κεφαλαιακής κερδοφορίας, υπό συνθήκες αλλαγής του κοινωνικού συσχετισμού δύναμης υπέρ του κεφαλαίου προϋποθέτει την «επαναξιοποίηση» του Πανεπιστημίου στην κατεύθυνση της εφαρμοσμένης έρευνας, παρέχοντας ακριβώς τη γέφυρα μεταξύ επιστημονικής ανακάλυψης και κερδοφόρας εφαρμογής.³⁹

Υπό το πρίσμα της ανωτέρω προβληματικής, δεν έχουμε λοιπόν καταστροφή του ακαδημαϊκού χαρακτήρα του δημόσιου Πανεπιστημίου ως προς την παραγωγή της βασικής έρευνας, αλλά μία επίταση του επιστημονικού του ρόλου για «μετάφραση» της τεχνολογικής ανακάλυψης σε καινοτομική κερδοφόρα εφαρμογή. Δεν πρόκειται συνεπώς για έναν καινούργιο αλλά για έναν παλιό ρόλο, που εκ νέου αξιοποιείται και μάλιστα πιο αποφασιστικά στη σύγχρονη εποχή, υπό έναν ιδιαίτερα ευνοϊκό για το κεφάλαιο κοινωνικό συσχετισμό δύναμης. Και από δω λοιπόν απορρέει η αυξανόμενη βαρύτητα της εφαρμοσμένης έρευνας (και εξ αυτής η ανάδυση της «αξιολόγησης» και της εξωτερικής χρηματοδότησης, ως πίεση αναπροσανατολισμού μέρους της εκπαιδευτικής και ερευνητικής διαδικασίας προς τις άμεσες ανάγκες της αγοράς).

Ο νέος ρόλος, τον οποίο και καλύπτει αποκλειστικά ό,τι ονομάσαμε δεύτερο πόλο εντός του δημόσιου Πανεπιστημίου, αφορά στην εκπαίδευση μιας αυξανόμενης μάζας εργαζομένων σε συνθήκες αυτοματοποιημένης παραγωγής οι οποίες απαιτούν ένα υψηλότερο ατομικό επίπεδο μόρφωσης.⁴⁰ Επομένως έχουμε μια διεύρυνση πλέον των κοινωνικών κατηγοριών που εκπαιδεύει το Πανεπιστήμιο, μια διεύρυνση επομένως του κατανομητικού άρα και ιδεολογικού του ρόλου.⁴¹

Η ανάλυση του ΓΣ αποφεύγοντας συνεπώς τη συνήθη «καταστροφολογική» προσέγγιση των συντελούμενων μεταβολών εντός του δημόσιου Πανεπιστημίου είναι σε θέση να αναδείξει αυτήν τη νέα αυξανόμενη εσωτερική διαφοροποίηση της ανώτατης παιδείας, η οποία και μας υποδεικνύει ταυτόχρονα τα όρια του νεοφιλελεύθερου μετασχηματισμού του Πανεπιστημίου σε Πανεπιστήμιο εξυπηρέτησης αποκλειστικώς των βραχυχρόνιων αναγκών της αγοράς. Σε κάθε περίπτωση, η «επιχειρηματοποίηση» ή «έμμεση ιδιωτικοποίηση» του δημόσιου Πανεπιστημίου δεν έπεται και την ακύρωση του ρόλου του Πανεπιστημίου ως κεντρικού ιδεολογικού και κατανομητικού μηχανισμού του αστικού συστήματος.⁴² Αντιθέτως ο ιδεολογικός-κατανομητικός ρόλος του δημόσιου Πανεπιστημίου διευρύνεται υπό το καθεστώς της «επιχειρηματοποίησης» ή «έμμεσης ιδιωτικοποίησής» του. Είναι λοιπόν από αυτήν την έννοια που σημειώσαμε πιο πριν ότι στην άμεση υπαγωγή στην αγορά των δημόσιων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων αναδεικνύονται οι σοβαρότατες αντιφάσεις (και ίσως τα όρια) του ίδιου του νεοφιλελεύθερου εγχειρήματος, ως πολιτικής διαχείρισης των μακροπρόθεσμων συμφερόντων του κεφαλαίου. Όπως γράφει ο ΓΣ, «το Πανεπιστήμιο... προμηθεύει πάντα την κρατική εξουσία με τα κατάλληλα στελέχη αλλά, κυρίως, και με την κατάλληλη νομιμοποιητική ιδεολογία» (σ. 50). Και αυτά τα κατάλληλα στελέχη και η νομιμοποιητική ιδεολογία δεν μπορούν να παραχθούν υπό όρους μόνον άμεσης υποταγής της πανεπιστημιακής παιδείας στις βραχυχρόνιες ανάγκες της αγοράς.

Απέναντι στη νεοφιλελεύθερη «άμεση» και «έμμεση ιδιωτικοποίηση» των Πανεπιστημίων το κίνημα των φοιτητών και των πανεπιστημιακών δασκάλων πέτυχε σημαντικότερες νίκες. Ακύρωσε την αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος και όρθωσε σοβαρότατα εμπόδια στην εφαρμογή στην πράξη των νόμων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Σε αυτήν την αντίσταση, όπως επισημαίνει ο ΓΣ, πρέπει να αναζητήσουμε την προσπάθεια κατάργησης του θεσμού του πανεπιστημιακού ασύλου που προωθεί ο νέος νόμος πλαίσιο. Γράφει χαρακτηριστικά ο ΓΣ: Τι λοιπόν ζητάει η εξουσία σήμερα όσον αφορά στο πανεπιστημιακό άσυλο; «Ζητάει την κατάργησή του. Όχι βέβαια για να καταστείλει τις ιδέες. Έχει άλλους τρόπους να τις καταστείλει αυτές. Περί τίνος λοιπόν πρόκειται; Πρόκειται για την αστυνομική καταστολή εξεγέρσεων στα πανεπιστήμια. Ποιών εξεγέρσεων; Εκείνων των πανεπιστημιακών δασκάλων, αλλά κυρίως των φοιτητών κατά της κατάργησης της δημόσιας δωρεάν ανώτατης εκπαίδευσης και της ιδιωτικοποίησής της» (σ. 52). Αυτό που θέλει το κράτος «στέλνοντας την αστυνομία στο πανεπιστήμιο» είναι η καταστολή των καταλήψεων των φοιτητών και των αποχών των καθηγητών που αγωνίζονται ενάντια στη νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. (σ. 54).⁴³ Ωστόσο, όπως τονίζει ο ΓΣ, υπάρχει μια κρίσιμη πολιτική συνέπεια σε περίπτωση που «η αστυνομία αρχίσει να μπαίνει ανοιχτά στα πανεπιστήμια». «Αναλογιστείτε», γράφει ο ΓΣ, «την τύχη που θα έχουν άλλοι, στερούμενοι ακόμη και του “μεταρρυθμισμένου” ασύλου των πανεπιστημίων, εργασιακοί χώροι και τα συνδικάτα τους. Αν το κράτος αρχίσει να στέλνει την αστυνομία στα πανεπιστήμια, μπορούμε να φανταστούμε τι θα κάνει με τα εργοστάσια και τα συνδικάτα και –γιατί όχι– και με τα αριστερά πολιτικά κόμματα αργότερα» (σ. 54).

Ως επίλογο στην ανάλυσή μας αυτή θέλουμε να προσθέσουμε μόνο ότι το βιβλίο του καθηγητή Γιώργου Σταμάτη αποτελεί για τους μαχόμενους πανεπιστημιακούς δασκάλους και φοιτητές ένα χρήσιμο εργαλείο στους αγώνες του αύριο ενάντια στις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις στην ανώτατη παιδεία.

1 Βλ. Στέλιος Ράμφος, «Μετανιώνει για το μέλλον όποιος δεν το συν-χωρεί», Καθημερινή της Κυριακής, 06/01/2007, σ. 21.

2 Κ. Μαρξ, Grundrisse, τόμος Β', εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1990, σ. 402-403.

3 Ό,τι αποκαλούμε «έμμεση ιδιωτικοποίηση» δεν αποτελεί ειδικό χαρακτηριστικό της παιδείας. Οι λεγόμενες

«συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα» αποτελούν μοχλό μιας τέτοιου τύπου «ιδιωτικοποίησης» για όλον τον δημόσιο τομέα, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο ΓΣ (σ. 14 και σ. 25). Οι συμπράξεις αυτές, που επανήλθαν στο προσκήνιο με το πρόσφατο νομοσχέδιο «Ρύθμιση θεμάτων του πανεπιστημιακού και τεχνολογικού τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις», ασφαλώς και αποτελούν και για τη δημόσια ανώτατη παιδεία ένα μοχλό επίτασης της εκ των έσω «ιδιωτικοποίησής» της.

4 Εδώ θα πρέπει να προστεθούν και οι πρόσφατες μαζικές άδειες ίδρυσης ιδιωτικών «τριτοβάθμιων κολεγίων».

5 Στο σημείο αυτό, όπως και αλλού, ο ΓΣ εννοεί «ιδιωτικά» πανεπιστήμια εμμέσως, δηλαδή εξαρτημένα από την αγορά, καίτοι δημόσια από νομική άποψη.

6 «Επιχειρηματικά» θα γίνουν τα δημόσια Πανεπιστήμια και μόνο όταν η επιβίωσή τους θα εξαρτηθεί από πελάτες-φοιτητές, όπως θα δούμε πιο κάτω.

7 Φορείς της «άμεσης ιδιωτικοποίησης» της πανεπιστημιακής παιδείας κατά τον ΓΣ εκτός από «τους ευγενώς φιλόδοξους ιεράρχες και κοινοτάρχες ... είναι κυρίως οι άνθρωποι της αγοράς ... Είναι οι ιδιοκτήτες των λειτουργούντων ήδη "Κολεγίων" (Deree κ.ά.) και των ιδιωτικών ΙΕΚ. Όλοι αυτοί θα μετονομάσουν τα ευαγή ιδρύματά τους σε Πανεπιστήμια». Σε αυτούς προστίθενται εκείνοι «που λειτουργούν σήμερα παρόμοια ιδρύματα, όπως ο ΣΕΒ (με το Alba) και ο όμιλος Κόκκαλη (με το ίδρυμά του στην Παιανία)». Επιπρόσθετα, «μη κερδοσκοπικά Πανεπιστήμια του εξωτερικού δεν θα ιδρύσουν μεν εδώ παραρτήματα, αλλά πιθανότατα με το σύστημα του franchising θα δανείσουν το όνομά τους σε ιθαγενή ιδιωτικά πανεπιστήμια που θα προέλθουν από τα ήδη λειτουργούντα κολέγια και ΙΕΚ» (σ. 21). Αξίζει εδώ να σημειώσουμε σχετικά με την παραφιλολογία που αναφέρεται στην έκταση της ιδιωτικής ανώτατης παιδείας στο νεοφιλελεύθερο πρότυπο τη Μεγάλη Βρετανία. Όπως σημειώνει ο ΓΣ, όλα τα βρετανικά Πανεπιστήμια «ιδρύθηκαν ως κρατικά πανεπιστήμια (... ένα μόνον βρετανικό πανεπιστήμιο είναι σήμερα ιδιωτικό). Άλλο ζήτημα είναι βέβαια ότι όλα τα δημόσια βρετανικά πανεπιστήμια έχουν γίνει σήμερα, λόγω ελλιπούς δημόσιας χρηματοδότησης, "επιχειρηματικά", τούτέστιν οιονεί ιδιωτικά πανεπιστήμια» (σ. 31).

8 Ο ΓΣ παραπέμπει στο άρθρο του Ευάγγελου Βενιζέλου, «Ατζέντα 16», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 07/01/2007, σ. 10.

9 Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, «Πανεπιστήμια Νέου Τύπου», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 07/01/2007, σ. 40-41.

10 Με βάση τους ισχύοντες ακόμη νόμους, η απώλεια εργασίας αφορά πρωτίστως τους συμβασιούχους για τους οποίους δεν προσφέρεται εναλλακτική απασχόληση στο δημόσιο.

11 Γ. Οικονομάκης, Λ. Μαρούδας και Ο. Κυριακίδου, «Το ελληνικό Πανεπιστήμιο στην εποχή των νεοφιλελεύθερων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων», Θέσεις, τ. 94, Ιανουάριος - Μάρτιος 2006: 25-66, σ. 33-34.

12 Η αρχική χρηματοδότηση των μεταπτυχιακών σπουδών από τα ΚΠΣ οδήγησε σε «στήσιμο» σχετικών προγραμμάτων, πολλά από τα οποία στη συνέχεια λόγω έλλειψης χρηματοδότησης εκβιαστικά οδηγήθηκαν (για να μην κλείσουν) στην επιβολή διδάκτρων στους φοιτητές ή/και στην αναζήτηση (εξάρτηση) από την εξωτερική χρηματοδότηση, δηλαδή την αγορά (βλ. σχετικά Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ. π. σ. 39).

13 Προσθέτουμε και το δημόσιο «Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο» (ΕΑΠ) που εδώ και χρόνια λειτουργεί προπτυχιακά προγράμματα σπουδών με δίδακτρα.

14 Κατά τον ΓΣ τα δίδακτρα στις μεταπτυχιακές σπουδές σε κάποιες περιπτώσεις δεν επιβάλλονται «για την επιβίωση του δημόσιου Πανεπιστημίου, αλλά για την ευημερία των σχετικών λειτουργιών του». (σ. 24). Εδώ ο ΓΣ αναφέρεται στη μετατροπή μέρους των πανεπιστημιακών δασκάλων σε «ελεύθερους επαγγελματίες» που συμπληρώνουν το εισόδημά τους με τις αμοιβές που τους παρέχουν φοιτητές-πελάτες των μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών των δημόσιων Πανεπιστημίων. Το άθλιο αυτό καθεστώς νομιμοποιήθηκε με την ψήφιση του νόμου 3685/2008 για τις Μεταπτυχιακές Σπουδές. Αν σε αυτήν την πρακτική (που ο ΓΣ ονομάζει «Μια από τις αθλιότητες του ελληνικού Πανεπιστημίου») προσθέσουμε και τη «δεύτερη αθλιότητα» που, κατά τον ΓΣ, είναι «οι μελέτες και έρευνες των καταφερτζήδων» («Οι παχυλά αμειβόμενες από την ΕΕ, το Ελληνικό Δημόσιο και από άλλους φορείς μπουρδες... των διασυνδεδεμένων καταφερτζήδων») (σ. 69) έχουμε μια εικόνα της υλικής βάσης υποστήριξης της νεοφιλελεύθερης «επιχειρηματοποίησης» του δημόσιου Πανεπιστημίου, εντός του ίδιου του δημόσιου Πανεπιστημίου.

15 Πρόκειται για την «έμμεση ιδιωτικοποίηση», όπως ήδη επισημάναμε, δηλαδή τη διατήρηση δημόσιας νομικής μορφής με ταυτόχρονη εξάρτηση από την αγορά (δίδακτρα, ή/και άμεση υπαγωγή της έρευνας και διδασκαλίας που παρέχουν δημόσια, από νομική άποψη, πανεπιστημιακά ιδρύματα στις προτεραιότητες και ανάγκες της αγοράς για την εξασφάλιση χρηματοδότησης, υπό συνθήκες κρατικής υποχρηματοδότησης και της συναρτούμενης με αυτήν «αυτοτέλειας»). Θα προσθέταμε εδώ ότι η «ιδιωτικοποίηση» του δημόσιου Πανεπιστημίου έγκειται ακριβώς στη μετατροπή του σε «επιχειρηματικό» υπό δημόσιο νομικό κέλυφος.

16 Η έρευνα, σημειώνει ο ΓΣ, «στο βαθμό που δεν χρειάζεται χρηματική υποστήριξη, είναι και αυτή ελεύθερη» (σ. 46). Ελεύθερη, σε ένα σημαντικό βαθμό, είναι ακόμη η έρευνα έως ότου επιβληθεί (πλήρως και στην πράξη), όπως θα δούμε, η «αξιολόγηση» πανεπιστημιακών δασκάλων και Πανεπιστημίων. Ωστόσο και εδώ αναδεικνύονται όρια ή αντιφάσεις από την πολιτική του νεοφιλελευθερισμού, όπως θα δείξουμε πιο κάτω.

17 Ενδεικτικό όχι μόνο για την υποβάθμιση των κοινωνικών και οικονομικών επιστημών αλλά για την απόπειρα πλήρους εξαφάνισής τους, πριν ακόμη αρχίσει να εφαρμόζεται η «αξιολόγηση», είναι η απόφαση που λήφθηκε πρόσφατα σε Τμήμα του Πολυτεχνείου Κρήτης να αφαιρέσει από το προπτυχιακό του πρόγραμμα σπουδών όλα τα μαθήματα που σχετίζονται με τις κοινωνικές σπουδές και τη Φιλοσοφία (βλ σχετικά Δ. Πατέλης «Η απουσία των Κοινωνικών Επιστημών», Ημερησία 10/09/2009: <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=12338&subid=2&pubid=15869143>).

18 Δηλαδή ή δημοσιεύεις ή εξαφανίζεσαι.

19 Η μονιμότητα των πανεπιστημιακών δασκάλων, ακόμα και όταν υπάρχει, δεν διασφαλίζει και πλήρως τα εργασιακά τους δικαιώματα, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

20 Όπως έχουν δείξει σχετικές μελέτες για τις επιπτώσεις της βρετανικής “Research Assessment Exercise” (RAE), στις οικονομικές επιστήμες, ο φόβος της RAE καθοδηγεί τη στροφή των ερευνητών προς τα ορθόδοξα νεοκλασικά οικονομικά και επομένως προς τα αντίστοιχα mainstream journals, τα οποία (στις συνθήκες της νεοφιλελεύθερης κυριαρχίας) θεωρούνται ότι «αξίζουν περισσότερο» από τα αντίστοιχα ετερόδοξα. Αναλυτικότερα Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ. π. σ. 43-44.

21 «Στις λίστες αυτές κάθε περιοδικό σταθμίζεται με ένα συντελεστή βαρύτητας ... τον λεγόμενο impact factor» (σ. 63, 77).

22 Συμφωνούμενες (προσωπικές) αμοιβές ισχύουν επίσης και για τους καθηγητές της τελευταίας βαθμίδας στη Μεγάλη Βρετανία.

23 Ειδικότερα για το ζήτημα της μη μονιμότητας που γεννά την ανασφάλεια (αλλά και τη δουλεία) στα μη μόνιμα μέλη ΔΕΠ, ο ΓΣ προτείνει τη ριζική αλλαγή του συστήματος: «Όλα τα μέλη ΔΕΠ θα έπρεπε να ήταν μόνιμα». Υποστηρίζει επίσης, μεταξύ άλλων, ότι «[ο]ι βαθμίδες θα έπρεπε να ήταν το πολύ δύο και όχι όπως τώρα τέσσερις» και προτείνει «στην περίπτωση που παρέμεναν οι σημερινές τέσσερις βαθμίδες, όποιος εξελέγη σε μια βαθμίδα θα έπρεπε να μένει σε αυτήν. Και αν ήθελε να ανέβει βαθμίδα, τότε θα έπρεπε να θέτει υποψηφιότητα σε άλλο Τμήμα Σπουδών ή σε Τμήμα Σπουδών άλλου Πανεπιστημίου». Ο ΓΣ κάνει αυτήν την πρόταση («για να πάψουν οι εξοντωτικές για κρινόμενους και κριτές οιονεί αιμομικτικές σχέσεις μεταξύ των μελών ΔΕΠ του ίδιου Τμήματος Σπουδών που έχουν κατισχύσει σήμερα» (σ. 67). Συμφωνούμε με την πρόταση για μονιμότητα όλων των μελών ΔΕΠ (και με το σχετικό σκεπτικό), που άλλωστε αποτελεί και πάγια θέση του συνδικαλιστικού κινήματος των πανεπιστημιακών δασκάλων. Βρίσκουμε καταρχήν ενδιαφέρουσα τη θέση για δυο βαθμίδες των μελών ΔΕΠ (υπό την προϋπόθεση πρώτον να καταργηθεί το απαράδεκτο καθεστώς των συμβασιούχων ή η όποια παραλλαγή του, όπως και εκείνο των βοηθών και δεύτερον να υφίσταται η δυνατότητα προκήρυξης της εξέλιξης στην ανώτερη βαθμίδα για κάθε μέλος ΔΕΠ της κατώτερης), για να σπάσει η δουλική ιεραρχία των μελών ΔΕΠ εντός του Πανεπιστημίου. Έχουμε ωστόσο επιφυλάξεις στο ακριβές περιεχόμενο της πρότασης του ΓΣ για ένα νέο σύστημα εκλογής, δηλαδή για τη θέση του περί μη-εξέλιξης εντός του ίδιου Τμήματος Σπουδών. Πρώτα απ' όλα, η υποχρέωση ενός μέλους ΔΕΠ να βάλει υποψηφιότητα για την εξέλιξή του σε ανώτερη βαθμίδα σε άλλο Πανεπιστήμιο ή σε άλλο τμήμα του ίδιου Πανεπιστημίου προϋποθέτει την ύπαρξη ομοειδών γνωστικών αντικειμένων ανά γενική επιστημονική κατεύθυνση σε όλα τα Πανεπιστήμια. Με άλλα λόγια, η «κινητικότητα» εντός των Πανεπιστημίων που εισηγείται ο ΓΣ έχει ως απαραίτητο όρο της τη δημιουργία μιας εθνικής λίστας γνωστικών αντικειμένων ανά γενική επιστημονική κατεύθυνση. Αυτό ενέχει τον κίνδυνο, κυρίως στις κοινωνικές επιστήμες, της εξαφάνισης της όποιας (ακόμη παραμένουσας) ιδιαιτερότητας γνωστικών αντικειμένων που παραπέμπουν στην ετερόδοξη και ιδίως στη μαρξιστική θεωρητική προβληματική. Η επιβολή της «αξιολόγησης», κατά συνέπεια, θα βρει ακόμη πιο πρόσφορο έδαφος για να περιορίσει την κριτική επιστημονική σκέψη. Επιπρόσθετα, και σε συνάρτηση με τα παραπάνω, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι πέρα από την ύπαρξη προσωπικών σχέσεων εξάρτησης εντός ενός Τμήματος Σπουδών που σωστά επισημαίνει ο ΓΣ (τις οποίες υποτίθεται επιχειρεί να αμβλύνει το σύστημα των εξωτερικών κριτών που εισάγει ο νέος νόμος πλαίσιο), εξαρτήσεις και υποδουλώσεις δημιουργούν πρωτίστως τα κυρίαρχα (και «απρόσωπα») αστικά-νεοφιλελεύθερα ιδεολογικοπολιτικά-θεωρητικά δόγματα. Η συμμόρφωση προς αυτά ενισχύεται στις συνθήκες νεοφιλελεύθερης «αξιολόγησης» του ερευνητικού έργου των πανεπιστημιακών δασκάλων και αποτελεί έναν κρίσιμο παράγοντα στην εκλογή και εξέλιξη των μελών ΔΕΠ. Οι σχέσεις της αστικής νεοφιλελεύθερης ιδεολογικοπολιτικής-θεωρητικής κυριαρχίας δεν νομίζουμε ότι πρόκειται να καταργηθούν ή έστω να αμβλυνθούν με το σύστημα εξέλιξης που προτείνει ο ΓΣ. Ίσως μάλιστα τέτοιες σχέσεις υποταγής στα κυρίαρχα δόγματα και τις κυρίαρχες πολιτικές και να ενισχυθούν σε ένα πιο απρόσωπο σύστημα εξέλιξης, όπως αυτό της «μετανάστευσης» σε ένα άλλο Τμήμα Σπουδών. Σε κάθε περίπτωση τα ζητήματα αυτά θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο προβληματισμού για το μαχόμενο πανεπιστημιακό κίνημα.

24 Τα ίδια γενικά αποτελέσματα, δηλαδή τη συρρίκνωση της επιστημονικής παραγωγής στην Ελλάδα, θα επιφέρει κατά τον ΓΣ η επιβολή των νέων ρυθμίσεων για τα πανεπιστημιακά συγγράμματα. Σύμφωνα με το νέο νόμο πλαίσιο, όπως σημειώνει ο ΓΣ, τα δύο συγγράμματα που μπορούσε να προτείνει ο διδάσκων, και να διανεμηθούν δωρεάν στους φοιτητές, περιορίζονται σε ένα. Το αποτέλεσμα θα είναι ο αντίστοιχος περιορισμός της εγχώριας επιστημονικής παραγωγής βιβλίων, όπως και μεταφράσεων επιστημονικών βιβλίων από τις ξένες γλώσσες (βλ. σ. 55 κ.ε.).

25 Η αξιολόγηση της διδασκαλίας γίνεται στη βάση ερωτηματολογίων που συμπληρώνουν οι φοιτητές και δεν αφορά στην «επιστημονική σημαντικότητα της ύλης που παραδίδει ο διδάσκων στο μάθημά του, αλλά ... αυτό που λένε τον "τρόπο διδασκαλίας" του, δηλ. φορμαλιστικές όψεις της διδασκαλίας». Η αξιολόγηση του διδακτικού έργου υπεισέρχεται στα κριτήρια κρίσης των μελών ΔΕΠ στη διαδικασία μονιμοποίησης ή εξέλιξης τους (σ. 73-75).

26 Ο νυν πρόεδρος της ΠΟΔΕΠ Ν. Σταυρακάκης, ευθυγραμμιζόμενος πλήρως με τις βασικές κατευθύνσεις της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης της ανώτατης παιδείας, ισχυρίζεται ότι η «αξιολόγηση» θα είναι αυτή που θα αναβαθμίσει το δημόσιο Πανεπιστήμιο και θα το θωρακίσει απέναντι στα Κολέγια και τα ΚΕΣ (βλ. Ν. Σταυρακάκης, συνέντευξη σε Ελευθεροτυπία, 31/08/2009: <http://www.enet.gr/?i=arthra-sthles.el.interviews&id=77577>). Όπως ωστόσο είδαμε μέσα από την ανάλυση του ΓΣ, τα αγοραία κριτήρια και ο περιορισμός της κριτικής επιστημονικής σκέψης που επιβάλλει η «αξιολόγηση» του νεοφιλελευθερισμού, θα πιέζουν το δημόσιο Πανεπιστήμιο όχι σε μια κατεύθυνση αναβάθμισης αλλά αντίθετα υποβάθμισης.

27 Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ.π. σ. 49.

28 Είναι σαφές ότι το αστικό καθεστώς θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εξασφαλίζει την αναπαραγωγή των «οργανικών διανοούμενων» του, και αυτοί δεν μπορεί να είναι απλώς «καταρτισμένοι». Γράφει σχετικά, μεταξύ άλλων ο Πουλαντζάς: «Η αστική τάξη, θεμελιωμένη πάνω σ' ένα έδαφος που απαιτεί τη χαρακτηριστική για τις λειτουργίες της διανοητικής εργασίας, εξειδίκευση, είναι η πρώτη τάξη στην ιστορία που για ν' αναδειχτεί σε κυρίαρχη τάξη, έχει ανάγκη από ένα σώμα οργανικών διανοούμενων. Αυτοί, τυπικά διαφορετικοί από την ίδια αλλά επιστρατευμένοι από το Κράτος, δεν έχουν απλώς εργαλειακό ρόλο ... αλλά ένα ρόλο οργάνωσης της ηγεμονίας της» (Ν. Πουλαντζάς, Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1982, σ. 86).

29 Κάτι ωστόσο που δεν είναι καινοφανές. Κάποια από τα τμήματα που θα συγκροτούν αυτόν τον πρώτο πόλο (π.χ. Πολυτεχνικές Σχολές στην Ελλάδα) πάντα συμπλήρωναν τα έσοδά τους από προγράμματα της αγοράς, πέραν άλλων και γιατί για κάποια επιστημονικά αντικείμενα η τροφοδότηση της έρευνάς τους προϋπέθετε πάντα μία εμπλοκή με τις επιχειρήσεις και γενικότερα με την παραγωγική διαδικασία. Βλ. σχετικά και πιο κάτω.

30 Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ.π. σ. 46-47. Την έμφαση σ' αυτόν το δεύτερο πόλο υπογραμμίζει και η μετονομασία, από τη νέα ελληνική κυβέρνηση του σοσιαλ-νεοφιλελευθερισμού, του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων σε Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.

31 Κατά τον ΓΣ, η εισαγωγή, από το νόμο 3374/1.8.2005, του συστήματος μεταφοράς των πιστωτικών μονάδων προδίδει «την πρόθεση του νόμου να προετοιμάσει σε επίπεδο Ε.Ε. τη συμφωνηθείσα στην Μπολόνια επιβολή των τριετούς διάρκειας πανεπιστημιακών σπουδών» (σ. 90). Πράγματι, η «Εφαρμογή του Συστήματος Μεταφοράς και Συσσώρευσης Πιστωτικών Μονάδων» που εισάγει ο νόμος 3374/2005 (και εξειδίκευσε περαιτέρω το ΦΕΚ 1466/13.8.07) καταργώντας την ακαδημαϊκή ελευθερία κάθε πανεπιστημιακού Τμήματος Σπουδών να καθορίσει το περιεχόμενο και τη σύνθεση του προγράμματος σπουδών του, τυποποιεί και ποσοτικοποιεί τη γνώση αγνοώντας την ύπαρξη σχολών στην επιστήμη (βλ. Ξένια Χρυσοχόου «Συσσώρευση και μεταφορά μερικών μονάδων σκέψης...»: http://www.aua.gr/gr/synd/eedip/Nea/2007/POSDEP_Hrysohoou_07-10-29.pdf). Αλλά ακριβώς είναι αυτή η τυποποίηση της γνώσης που συνάδει με την υποβάθμισή της σε κατάρτιση, η οποία με τη σειρά συναρτάται με την επιβολή των τριετών πανεπιστημιακών σπουδών.

32 Γ. Οικονομάκης, Λ. Μαρούδας και Ο. Κυριακίδου, «Το “νέο” δημόσιο Πανεπιστήμιο: Όψεις των ακαδημαϊκών και οργανωσιακών αλλαγών στην ευρωπαϊκή και ελληνική δημόσια ανώτατη παιδεία», Ουτοπία, τ. 78, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2008: 17-36, σ. 29.

33 Πέρα από τα Τμήματα κατάρτισης, όπως «Τουριστική», ο ΓΣ αναφέρεται σε μια σειρά «εξωτικών» πανεπιστημιακών Τμημάτων, όπως «Κοινωνική Θεολογία» και «Κοινωνική Πολιτική», χωρίς συνεκτικό επιστημονικό αντικείμενο (Τμήματα στα οποία «δεν αντιστοιχεί καμία επιμέρους “επιστήμη” που να προκύπτει από την διαφοροποίηση της επιστήμης εν γένει κατά την πρόοδό της») και αντιστοιχηση σε δικαιώματα στην αγορά εργασίας (βλ. σχετικά σ. 84 κ.ε.).

34 Αναλυτικότερα βλ. Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ.π. σ. 51-52.

35 Περιγράφοντας τον πρώτο πόλο ή τα όρια του δεύτερου πόλου ο ΓΣ γράφει: «ανεξαρτήτως της όποιας αντίστασης οι κρατούντες δεν μπορούν, και κατά κάποιον τρόπο δεν θέλουν, να υποχρεώσουν τα Πανεπιστήμια στην χωρίς εξαίρεση εισαγωγή της τριετούς διάρκειας προπτυχιακών σπουδών. Γιατί; Διότι σε πολλά Τμήματα Σπουδών αυτό είναι απολύτως αδύνατον. Αναλογισθείτε γιατρούς, μηχανικούς, χημικούς, φυσικούς, βιολόγους, νομικούς τριετούς φοίτησης. Δεν γίνεται» (σ. 84).

36 Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ.π. σ. 47.

37 Οικονομάκης κ.ά., 2008, όπ.π. σ. 21-22.

38 Η σύνδεση Πανεπιστημίου - επιχειρήσεων, ιδιαίτερα μάλιστα σε συνθήκες «ακαδημαϊκής» χρηματοδοτικής εξωστρέφειας, δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη, καθώς ήδη από το 1918 ο Veblen παρατηρούσε ότι τα Πανεπιστήμια λειτουργούν όπως οι επιχειρήσεις, που ανταγωνίζονται η μία την άλλη, σε βάρος της ακαδημαϊκής εργασίας (παρατίθεται σε Α. Η. Halsey, (1992), *Decline of Donnish Dominion: The British Academic Professions in the Twentieth Century*, Oxford: Clarenton, σ. vii). Όπως σημειώσαμε και πιο πριν, σε μια σειρά από επιστημονικά πεδία η έρευνα προϋποθέτει την εμπλοκή με την παραγωγική διαδικασία. Βλ. σχετικά και Οικονομάκης κ.ά., 2008, όπ.π. σ. 28.

39 Οικονομάκης κ.ά., 2008, όπ. π. σ. 28-29.

40 Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ.π. σ. 50-51.

41 Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ.π. σ. 27 κ.ε., 62.

42 Οικονομάκης κ.ά., 2006, όπ.π. σ. 27 κ.ε.

43 Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ μια διαφοροποίησή μας από την ανάλυση του ΓΣ σχετικά με το πανεπιστημιακό άσυλο (σ. 49 κ.ε.). Έχουμε την εντύπωση ότι ο ΓΣ τείνει να το περιορίσει στους φορείς της πανεπιστημιακής κοινότητας. Αντιθέτως, εμείς θεωρούμε ότι ιστορική κατάκτηση του προοδευτικού κινήματος αποτελεί ένα πανεπιστημιακό άσυλο που καλύπτει όλο το αγωνιζόμενο λαϊκό κίνημα. Αναγνωρίζουμε ωστόσο ότι προκύπτουν προβλήματα ως προς την πολιτική λειτουργία του πανεπιστημιακού ασύλου ιδίως όταν τμήματα του κινήματος εκτός του Πανεπιστημίου δεν συντονίζονται με το μαχόμενο φοιτητικό κίνημα αλλά αντιθέτως τείνουν να ακυρώσουν τη δράση του τελευταίου εντός του πανεπιστημιακού χώρου. Νομίζουμε πάντως ότι η επίλυση αυτών των προβλημάτων είναι κατεξοχήν πολιτικό ζήτημα που αφορά στον πολιτικό συσχετισμό δύναμης μέσα στο κίνημα

Ποιο πανεπιστήμιο, σε ποια κοινωνία; (Δημοσιεύτηκε στο Πριν, 31-7-2011)

Με δημοσιευμένο ήδη το νομοσχέδιο για αλλαγή του νόμου πλαίσιο και διατυπωμένη ήδη από την ακαδημαϊκή κοινότητα την πρόθεσή της να μην εφαρμόσει το νόμο αυτό αν ψηφιστεί, δεν θα υπήρχαν ευνοϊκότερες συνθήκες για την έκδοση του μικρού μελετήματος του **Αλέξανδρου Χρύση**, με **τίτλο Πανεπιστήμιο επιχείρηση και κοινωνία της από-γνώσης**, που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Γκοβόστη. Πρόκειται για μια ευσύνοπτη πραγματεία, με συμπυκνωμένα νοήματα και λιτά επιχειρήματα, «μαρξιστικά προλεγόμενα», κατά τη φράση στο εξώφυλλο, σε μια ευρύτερη μελέτη που ο συγγραφέας επέλεξε να κυκλοφορήσει αυτοτελώς.

Είναι παράλληλα μια δυναμική ακαδημαϊκή και πολιτική παρέμβαση στο θερμό μέτωπο της παιδείας που ανοίγει από Σεπτέμβρη. Ακαδημαϊκή παρέμβαση με την έννοια της θεωρητικής τεκμηρίωσης μιας αντικαπιταλιστικής κριτικής του εκπαιδευτικού συστήματος με τα εργαλεία του μαρξισμού. Πολιτική παρέμβαση, με την έννοια της οριοθέτησης των ενσωματώσιμων και των επαναστατικών αιτημάτων στο εκπαιδευτικό κίνημα.

Στραγγαλίζεται πλέον η σχετική αυτονομία των πανεπιστημίων που στο παρελθόν έδινε δυνατότητες εντός του για κριτικό στοχασμό

Στις θεωρητικές αφετηρίες του συγγραφέα περιλαμβάνεται και η αρχή ότι «αξιολογική ουδετερότητα ή τεχνοκρατική αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού ζητήματος δεν μπορεί να υπάρξει». Ειδικά στις μέρες μας, όπου λόγω της αυξημένης δομικής ανεργίας, ο στόχος της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης προβάλλεται πως είναι η κατάρτιση ευέλικτων εργαζομένων ώστε να προσαρμόζονται στις ευμετάβλητες εργασιακές συνθήκες και απαιτήσεις, είναι αυταπόδεικτη η εκτίμηση του Αλέξανδρου Χρύση πως η σχετική αυτονομία των πανεπιστημίων που έδινε δυνατότητες εντός του για κριτικό στοχασμό, στραγγαλίζεται.

Το βιβλίο εξετάζει κριτικά και στα σημερινά δεδομένα τη θεωρητική συμβολή του Λουί Αλτουσέρ και του Αντόνιο Γκράμσι στα υπό εξέταση προβλήματα. «Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί εξακολουθούν να συμβάλλουν αποφασιστικά αφενός μεν στην αναπαραγωγή του καπιταλισμού, αφετέρου δε στην ιδεολογική πειθάρχηση και χειραγώγηση του σύγχρονου προλεταριάτου», υπογραμμίζει ο συγγραφέας για να επαναφέρει την κατά Αλτουσέρ εκδοχή του ρόλου της ιδεολογίας. Όπως εύστοχα συμπληρώνει, στην εποχή μας ο ρόλος της εκπαίδευσης ίσως υπερσκελίζεται από αυτόν των ΜΜΕ. Η αναφορά στον Γκράμσι γίνεται σε σχέση με την ανάλυση του Ιταλού κομμουνιστή ηγέτη αναφορικά με την «παθητική επανάσταση» του καπιταλισμού, τη στρατηγική δηλαδή του διεθνούς συστήματος να αναπροσαρμόζεται στις νέες προκλήσεις. «Ο παγκόσμιος καπιταλισμός στις μέρες μας επιχειρεί μια νέα παθητική επανάσταση», είναι μια από τις βασικές εκτιμήσεις του βιβλίου.

Ο Αλέξανδρος Χρύσης, αν και όχι αναλυτικά, παρουσιάζει τις οικονομικές και πολιτικές προϋποθέσεις που οδήγησαν στην ανάδυση μιας νέας εποχής για το θεσμό του πανεπιστημίου, αυτήν που έχει αποκληθεί επιχειρηματικό πανεπιστήμιο. Όπως τονίζει, μοχλός για τον εναγκαλισμό των τριτοβάθμιων ιδρυμάτων από τις επιχειρήσεις δεν ήταν άλλος από τη δραστική συρρίκνωση των διαθέσιμων κρατικών δαπανών για την παιδεία ως ποσοστό του ΑΕΠ, εξέλιξη που στη χώρα μας βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Επιπλέον, ο συγγραφέας διαφωνεί με την άποψη ότι η μαζικοποίηση των πανεπιστημίων συντέλεσαν στον εκδημοκρατισμό τους. «Η αύξηση του εκπαιδευτικού πληθυσμού δεν σηματοδοτεί από μόνη της την άμβλυνση του ταξικού χαρακτήρα ενός συστήματος εκπαίδευσης» υπογραμμίζει στην ανάλυσή του, για να επιβεβαιωθεί από τις πρόσφατες εξαγγελίες του υπουργείου Παιδείας που κρατά μεν τον αριθμό των φοιτητών σε υψηλά επίπεδα, αφαιρεί δε από τα σώματα λήψης αποφάσεων κάθε φοιτητική συμμετοχή, την ίδια στιγμή που παραχωρεί υπερεξουσίες σε ολιγομελή σχήματα.

Σε αντίθεση με πολλά ανάλογα μελετήματα, το Πανεπιστήμιο επιχείρηση και κοινωνία της από-γνώσης, δεν εξαντλείται σε ακαδημαϊκού τύπου διαπιστώσεις για την κατάσταση των πραγμάτων, παρά κάνει το βήμα παραπέρα. Μιλά για την κοινωνική αλλαγή, ως προαπαιτούμενο μάλιστα της αλλαγής στα πανεπιστήμια. Ο συγγραφέας συντάσσεται με την άποψη που υποστηρίζει πως η συστημική μεταρρύθμιση μέσα στην ίδια τη δομή του συστήματος του κεφαλαίου, συνιστά μια αντίφαση εν τοις όροις. Και περαιτέρω διατυπώνει την άποψη ότι «η λογική του δημόσιου αγαθού, που αφορά την παιδεία, την υγεία, την πρόνοια δεν χωράει πλέον, αν χωρούσε ποτέ, στα όρια των καπιταλιστικών κοινωνιών».

Για το λόγο αυτό το βιβλίο αμφισβητεί την επάρκεια των αυθόρμητων αντιδράσεων και εξηγεί γιατί μια συλλογική πολιτική συνείδηση και η ανάλογη οργανωμένη δράση είναι η μόνη που μπορεί να φέρει αποτελέσματα.

Άρθρο του Αλέξανδρου Χρυση στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία της 5/12/2010

Ασφαλώς η κρίση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος έχει τις ιδιομορφίες της, όπως ακριβώς και η κρίση του ελληνικού καπιταλισμού σε σχέση με εκείνη άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η αντιμετώπιση της παιδείας ως εμπορεύματος και η επίταξη των εκπαιδευτικών θεσμών στην υπηρεσία της δομικής αναδιάρθρωσης του κεφαλαιοκρατικού συστήματος θέτει αντιμέτωπους τους λαούς της Ευρώπης με το αμείλικτο ερώτημα: ποια παιδεία για ποια κοινωνία; Οι καλοδιαλεγμένες φράσεις -«κοινωνία της γνώσης», «διά βίου μάθηση», «ευέλικτες εργασιακές σχέσεις»- δεν πείθουν. Ο βασιλιάς είναι ήδη γυμνός.

Η «κοινωνία της γνώσης» ισοδυναμεί με κοινωνία της απόγνωσης και η λεγόμενη ευελιξία των εργασιακών σχέσεων παραπέμπει στον άνθρωπο-λάστιχο, στον άνθρωπο χωρίς εστία και χωρίς ρίζα, στον άνθρωπο που αδυνατεί να σχεδιάσει τη ζωή του, στον άνθρωπο χωρίς μέλλον, χωρίς προοπτική.

Το στρατηγικό ζητούμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής του κεφαλαίου, τόσο στη χώρα μας, όσο και διεθνώς, δεν είναι η παιδεία, η κριτική σκέψη, η αισθητική καλλιέργεια, αλλά η επαγγελματική κατάρτιση ενός απασχολήσιμου εργατικού δυναμικού, που θα ανταποκρίνεται κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά στις δομικές ανάγκες του εγχώριου και διεθνούς καπιταλισμού. Όμως μέσα στην κρίση και εξαπτίας της κρίσης, σε ευρωπαϊκή και ελληνική κλίμακα, οι μάσκες έπεσαν. Αποκαλύφθηκε το αληθινό νόημα της ψευδεπίγραφης «διά βίου μάθησης», ο βαθύτερος λόγος της χυδαιάς ταύτισης κατάρτισης και παιδείας, καθώς και αυτός της λαϊκίστικης πολιτικής («κάθε νομός και ΑΕΙ, κάθε πόλη και ΤΕΙ»), πολιτικής που επέβαλαν στην πατρίδα μας οι ίδιοι υπουργικοί και υπηρεσιακοί αστέρες του νεοφιλελεύθερου και σοσιαφιλελεύθερου «εκσυγχρονισμού», αυτοί που, αφού προώθησαν την *de facto* ιδιωτικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, κόπτονται τώρα για το «νοικοκύρεμα» των ελληνικών πανεπιστημίων και ευαγγελίζονται έναν «Καλλικράτη» για την παιδεία.

Μέσα στην κρίση και λόγω της κρίσης, η δραματική φάση της συνειδητοποίησης φθάνει πριν από εκείνη της οργανωμένης δράσης. Θα ακολουθήσει, όχι ασφαλώς με μηχανικό αυτοματισμό, η δυναμική των κινημάτων και της πολιτικής συμπύκνωσης των στόχων τους. Γνωρίζουμε και επανεκτιμούμε σήμερα -γονείς, παιδιά και εκπαιδευτικοί- την αξία της παιδείας, όπως και της υγείας και της ασφάλισης, ως δημόσιου αγαθού, αλλά και κάτι ακόμη: συνειδητοποιούμε, με οδυνηρό τρόπο, ότι το δημόσιο εκπαιδευτικό ίδρυμα, σχολείο και πανεπιστήμιο, δεν είναι δεδομένο, είναι ζητούμενο.

Καίρια ο κομμουνιστής ηγέτης Αντόνιο Γκράμσι προσδιόριζε την κρίση ως την περίοδο που το παλιό πεθαίνει, ενώ το νέο δυσκολεύεται ακόμη να γεννηθεί. Σε αυτό ακριβώς το σημείο βρισκόμαστε σήμερα τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς. Οι μέσες λύσεις, οι μικροαστικές κοινωνικές ψευδαισθήσεις καταρρέουν η μία μετά την άλλη, χωρίς ακόμη να αποτυπώνεται ένα στρατηγικό σχέδιο ριζικού κοινωνικού μετασχηματισμού. Ετσι, στον απόηχο των πρώτων αγωνιστικών σκιρτημάτων και στην προοπτική ενός εγχώριου και διεθνούς εκπαιδευτικού κινήματος, που θα απαντά ριζοσπαστικά στο ερώτημα «Ποια παιδεία σε ποια κοινωνία;», αρκούμαι να καταλήξω με τις πιο κάτω φράσεις του Istvan Meszaros, ενός από τους σημαντικότερους μαρξιστές διανοητές της εποχής μας:

«Ο δικός μας εκπαιδευτικός σκοπός καθίσταται, λοιπόν, και σκοπός ενός γενικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, με την έννοια της χειραφέτησης. Καμιά από τις δύο όψεις δεν μπορεί να προηγηθεί της άλλης. Είναι ασεχώριστες. Ο ριζικός κοινωνικός μετασχηματισμός, που είναι αναγκαίος, είναι αδιανόητος χωρίς την ενεργητική και θετική συμβολή της εκπαίδευσης με την πιο γενική έννοιά της [...]»(1)

(1) Ιστβάν Μεζάρος, «Η εκπαίδευση πέρα από το κεφάλαιο», ΟΥΤΟΠΙΑ, 86 (2009), σ. 29-64

Περικλής Παυλίδης: Η εκπαίδευση στον ορίζοντα της κοινωνικής χειραφέτησης.

(Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό: ΟΥΤΟΠΙΑ, τεύχος 80, Μάιος-Ιούνιος 2008, σσ.139-159)

Το κομφορμιστικό έθος του μεταμοντερνισμού.

Η εκπαίδευση, στο βαθμό που είναι σκόπιμη, συστηματική και οργανωμένη δραστηριότητα απαιτεί κατανόηση της εποχής, τόσο ως συνόλου δοσμένων κυρίαρχων χαρακτηριστικών (κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων, πολιτισμικών επιτευξών, χαρακτηριστικών της εργασίας, κυρίαρχων ιδεών-ιδεολογιών), όσο και ως φάσματος δυνατοτήτων εξέλιξής της, οι οποίες ορίζονται αποφασιστικά από τις αντιθέσεις του παρόντος, καθώς και από τις τάσεις επίλυσης - υπέρβασης τους.

Σήμερα, βέβαια η σύζευξη της εκπαίδευσης με στάσεις και ιδεώδη που προτάσσουν τη σφαιρική κατανόηση και αλλαγή της κοινωνικής ολότητας κάθε άλλο παρά αυτονόητη θα μπορούσε να θεωρηθεί. Παραπέμπει μάλιστα σε επιδιώξεις, οι οποίες στο πρόσφατο παρελθόν γνώρισαν δριμύτατη κριτική και απόρριψη εκ μέρους του περιβόητου μεταμοντερνιστικού ρεύματος σκέψης.

Είναι αλήθεια ότι ο μεταμοντερνισμός δεν προκαλεί πια έντονο ενδιαφέρον και συζήτηση, όπως συνέβαινε παλαιότερα, ίσως γιατί ορισμένες ιδέες του είναι πλέον τόσο διάχυτες και οικείες, που λειτουργούν ως κοινοί τόποι, εκλαμβάνονται ως δεδομένα στοιχεία της σύγχρονης πολιτισμικής πραγματικότητας. Σε κάθε περίπτωση, η προσπάθεια σύζευξης της εκπαίδευσης με την προβληματική της κοινωνικής χειραφέτησης βρίσκεται αναπόδραστα σε τροχιά σύγκρουσης με τη μεταμοντερνιστική ιδεολογία, η οποία στα προτάγματα ριζικής κοινωνικής αλλαγής δεν βλέπει τίποτε άλλο παρά μεγάλες αφηγήσεις που ενέχουν ολοκληρωτικές και καταπιεστικές συνέπειες.

Ο μεταμοντερνισμός υιοθέτησε αρκετές ιδέες που εγγράφονται στις θεωρητικές αναπτύξεις του μεταδομισμού και αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό κομβικά για την εκπαίδευση ζητήματα, όπως η διαμόρφωση του αυτόνομου υποκειμένου - φορέα διακριτής και συγκροτημένης συνείδησης, η αντικειμενικότητα της σκέψης και το εφικτό της αληθούς γνώσης, ο χειραφετικός ρόλος της επιστήμης και η αναγκαιότητα της κοινωνικής προόδου (Sarup 1988, 118,131· Kumar 1995, 130-133).

Για το μεταδομισμό καθώς και τη μεταμοντερνιστική ιδεολογία το άτομο δεν είναι ο δημιουργός του εαυτού, ο κυρίαρχος μιας δεδομένης ταυτότητας από την οποία προκύπτουν νοήματα και σκοποί, παρά το ίδιο συνιστά διαρκώς μεταβαλλόμενο δημιούργημα γλωσσικών εκφράσεων και νοημάτων. Τοιουτοτρόπως, αμφισβητείται η παραδοσιακή σαφής διάκριση μεταξύ σημείου (λέξεων, εικόνων που κατονομάζουν ένα αντικείμενο) και σημασιόμορφου. Το σημείον θεωρείται ως κάτι που στερείται πάγιας - σταθερής σύζευξης με συγκεκριμένο σημασιόμορφο. Η βασική ιδέα είναι ότι κάθε σημασιόμορφο παραπέμπει για την ερμηνεία του σε ένα νέο σημασιόμορφο, με αποτέλεσμα τη διαρκή ολισθήση στη διαδικασία της σήμανσης από το ένα σημασιόμορφο στο άλλο. Τα σημασιόμορφα μετατρέπονται σε σημασιόμορφα και αντίστροφα. Όμως, σε κανένα σημείο δεν υπάρχει άμεση παρουσία νοήματος. Το νόημα ενός σημείου είναι κάτι που δεν είναι το σημείο. Συνεπώς το νόημα είναι πάντα απόν από το σημείο. Το νόημα υφίσταται διάσπαρτο σε όλο το μήκος της αλυσίδας των σημασιόμορφων και δεν υπάρχει ολοκληρωτικά σε κανένα μεμονωμένο σημείο. Έτσι η σήμανση δεν είναι ποτέ κλειστή και ολοκληρωμένη. Το κάθε σημείο ευρισκόμενο σε διαφορετικά συγκείμενα δεν είναι ποτέ το ίδιο. Η κάθε λέξη ως σημασιόμορφο αποκτά το εκάστοτε διαφορετικό και ατελές νόημά της μόνο μέσα στις διάφορες αλυσίδες σημασιόμορφων στις οποίες εμπλέκεται (Sarup 1988, 12-13,35-37). Συνακόλουθα, κανένας αυτοπροσδιορισμός του εαυτού, ως εγχείρημα που λαμβάνει χώρα μέσα στη γλώσσα και ορίζεται από αυτή, δεν μπορεί να είναι σταθερός και ολοκληρωμένος. Ο συγκεκριμένος και αυτόνομος εαυτός είναι μια απατηλή έννοια.

Δημοφιλής είναι, επίσης, η ιδέα ότι τα υποκείμενα δομούνται από τις πρακτικές του *discourse* και της εξουσίας, ότι σχέσεις εξουσίας βρίσκονται πίσω από κάθε άποψη που διατυπώνεται για τον εαυτό μας και την πραγματικότητα. Οι έννοιες της αντικειμενικής γνώσης και της αλήθειας είναι πλασματικές. Αν παραδοσιακά θεωρούταν ότι η αλήθεια ταυτίζεται με τη γνώση, η οποία αντανακλά και αναπαριστά πιστά την αντικειμενική πραγματικότητα και ότι η αληθής γνώση αποτελεί δύναμη χειραφέτησης και προόδου, τώρα υποστηρίζεται ότι η εξουσία είναι αυτή που ορίζει τους κανόνες και τις διαδικασίες νομιμοποίησης της γνώσης, τα καθεστώτα αλήθειας. Η εκάστοτε αλήθεια ενσαρκώνει «αποτελέσματα εξουσίας» αλλά και τα παράγει ως τέτοια (Φουκώ 1991, 81,107· Φουκώ 2004, 40-41).

Χαρακτηριστικό στοιχείο του μεταμοντέρνου έθους είναι η απομάκρυνση από της ενοποιητικές, ολιστικές προσεγγίσεις της κοινωνίας, μιας και θεωρείται ότι αυτές οδηγούν, μοιραία, σε ολοκληρωτικές - καταπιεστικές πρακτικές. Ο μεταμοντερνισμός απορρίπτει κάθε αξίωση καθολικότητας, καθολικών κοινωνικών θεωρήσεων, καθολικών συμπεριόντων, καθολικών διεκδικήσεων και διευθετήσεων, καθολικών ιδεωδών και κοινωνικών εγχειρημάτων. Αυτό που προτάσσεται τώρα είναι οι μικρές αφηγήσεις, τα τοπικά γλωσσικά παίγνια, οι τοπικοί - επί μέρους κανόνες επικοινωνώ-

νίας, η τοπική, προσωρινή, ευέλικτη συναίνεση εντός μικρο-ομάδων. Η μεταμοντερνιστική καχυποψία απέναντι στη σφαιρική θεώρηση των κοινωνικών σχέσεων, συνοδεύεται από την κατάφαση της διαφορετικότητας και του πλουραλισμού. Οι διαφορετικές σεξουαλικές και έμφυλες συμπεριφορές, οι διαφορετικές εθνοτικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές παραδόσεις, οι όποιες τοπικές, μειονοτικές, περιθωριοποιημένες αντιλήψεις και εκφράσεις ανάγονται από το μεταμοντερνισμό σε απόλυτη αξίαⁱ.

Στο πνεύμα της πλουραλιστικής αντίληψης που αναγνωρίζει μόνο επιμέρους, διαφορετικές, ιδιαίτερες φωνές και εκφράσεις, ο μεταμοντερνισμός αρνείται τη σημασία της διάκρισης μεταξύ βαθμίδων του πολιτισμού, μεταξύ μαζικής και υψηλής κουλτούρας, μεταξύ επιστήμης και καθημερινού κοινού νου. Υιοθετώντας σχετικοκρατική στάση απέναντι στις έννοιες της αλήθειας και της αντικειμενικότητας ο μεταμοντερνισμός καταλήγει στην αμφισβήτηση των οποιονδήποτε γενικών κριτηρίων εγκυρότητας της γνώσης, με αποτέλεσμα να αρκείται στην αυταξία της κάθε είδους ατομικής εμπειρίας. Η εμπειρία εκλαμβάνεται ως καταφύγιο από τον «ολοκληρωτισμό» των θεωρητικών συστηματοποιήσεων, μιας και είναι πάντα ανοικτή σε νέα δεδομένα, απόψεις και επιλογές, χωρίς τους ελέγχους, τις δεσμεύσεις και τους περιορισμούς των κανόνων της λογικής και της επιστήμης.

Στο χώρο της εκπαίδευσης η μεταμοντερνιστική έμφαση στην ατομική εμπειρία και στη ατομική – βιωματική μάθηση επιδιώκει να δώσει φωνή στους ανθρώπους που τη στερούνταν μέσα στις πρακτικές της ομοιογενοποιητικής παραδοσιακής παιδαγωγίας. Αντιμετωπίζοντας με καχυποψία την οργανωμένη, σκόπιμη και συστηματική διδασκαλία, η οποία υποτίθεται ότι μεταδίδει τη «μοναδική» αληθή γνώση, ο μεταμοντερνισμός προκρίνει την αυθόρμητη κατασκευή της αλήθειας από τον καθένα και την καθεμία, βάσει των ατομικών εμπειριών και επιθυμιών (Usher, Edwards 1994, 198-203). Οι R.Usher και R.Edwards, σημειώνουν ότι για το μεταμοντερνισμό «Δεν υπάρχει μια μοναδική, τακτοποιημένη εικόνα του κόσμου για να μεταδοθεί, αλλά πολλές 'πραγματικές' για να κατασκευαστούν δια μέσου μιας ήδη ερμηνευμένης εμπειρίας. Η γνώση και κατανόηση της ιστορίας και του παρόντος είναι σχετική και μερική και εξαρτάται από τις σημασίες που υιοθετούμε, οι οποίες ρυθμίζουν και δομούν την εμπειρία μας.» (Usher, Edwards 1994, 199). Έτσι, ο καθένας δημιουργεί τη γνώση που επιθυμεί· όλοι είμαστε παραγωγοί γνώσης.

Ο μεταμοντερνισμός δεν αναγνωρίζει κανένα φιλοσοφικό, γνωσιολογικό, ηθικό, πολιτικό ή άλλο πλαίσιο εντός του οποίου θα μπορούσαν να ληφθούν αποφάσεις για το τι είναι σημαντικό να αποτελέσει το στρατηγικό σχέδιο της εκπαίδευσης. Συνακόλουθα, ακυρώνεται η σημασία της συγκροτημένης και σαφούς εκπαιδευτικής σκοποθεσίας. Η αβεβαιότητα και ο πλουραλισμός των σκοπών θεωρούνται πλέον μian αναπόδραστη πραγματικότητα για τη σύγχρονη εκπαιδευτική πράξη.

Οι ιδέες του μεταμοντερνισμού ερμηνεύονται ως πολιτισμικό ρεύμα που αντιστοιχεί στο σύγχρονο, μεταβιομηχανικό στάδιο ανάπτυξης των δυτικών κοινωνιών. Ο Φ.Λυοτάρ κάνει λόγο για τη μεταμοντέρνα κατάσταση του πολιτισμού, ειδοποιό γνώρισμα της οποίας είναι η παραίτηση από τις ενοποιητικές φιλοσοφικές αρχές και τα χειραφετικά ιδεώδη της ούτως αποκαλούμενης νεωτερικότητας, από τις μεγάλες αφηγήσεις που λειτούργησαν ως πηγές σκοποθεσίας και νοηματοδότησης της επιστημονικής έρευνας. Η επιστήμη υπηρετεί τώρα την αποτελεσματικότητα του συστήματος. Η γνώση, έχοντας καταστεί παραγωγική δύναμη, δημιουργείται και διαδίδεται κατεξοχήν ως εμπορεύσιμη πληροφορία, με στόχο την αύξηση της επιχειρηματικής αποδοτικότητας (Λυοτάρ 1993, 25-26,29,33). Και μάλιστα, όπως υποστηρίζει ο Λυοτάρ, δεν υπάρχουν περιθώρια απαλλαγής από αυτή την κατάσταση, μιας και κάθε εγχείρημα ριζικής κοινωνικής χειραφέτησης είναι ανέλπιδο και οριστικά απαξιωμένοⁱⁱ.

Ο Fredric Jameson ορίζει το μεταμοντερνισμό ως «πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού», της τελευταίας δηλαδή βαθμίδας αυτού του συστήματος, η οποία διακρίνεται από την κυριαρχία των πολυεθνικών εταιριών, τον νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας και τη μετατόπιση της παραγωγής σε προωθημένες περιοχές του τρίτου κόσμου, από μια νέα δυναμική των τραπεζών και των χρηματιστηρίων, τον αυτοματισμό και τις νέες μορφές επικοινωνίας, αλλά και από την κρίση της παραδοσιακής εργατικής τάξης και την ανάδειξη του στρώματος των γιάπηδων (Jameson 1999, 26). Στις δεδομένες συνθήκες η κουλτούρα δεν αποτελεί απλώς την αντανάκλαση του οικονομικού συστήματος και της κοινωνίας, παρά διεισδύει και εξαπλώνεται σε «όλη την έκταση της κοινωνικής σφαίρας, σε σημείο που τα πάντα στην κοινωνική μας ζωή...μπορούν πλέον να θεωρηθούν πολιτιστικής υφής» (Jameson 1999, 92).

Για τον Scott Lash ο μεταμοντερνισμός αποτελεί πολιτισμικό παράδειγμα, συμβατό με τη μεταβιομηχανική κεφαλαιοκρατική κοινωνία ή, αλλιώς, με τον «αποδιοργανωμένο καπιταλισμό». Ο «αποδιοργανωμένος καπιταλισμός» χαρακτηρίζεται από την υπέρβαση της μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης, τη στροφή προς την οικονομία των υπηρεσιών και της πληροφορικής, τη συρρίκνωση και τον κατακερματισμό της εργατικής τάξης, την ανάδυση του ατομικισμού κλπ. Και ο Lash εκλαμβάνει τον μεταμοντερνισμό ως έκφραση της σύγκλισης μεταξύ κουλτούρας και κοινωνίας. Διατείνεται ότι δεν είναι πλέον τόσο χρήσιμο να εξετάζεται η κουλτούρα στα πλαίσια της διάκρισης μεταξύ βάσης και υπερδομής. Ο πολιτισμός δεν είναι πλέον απομονωμένος από την οικονομία, παρά αποτελεί μέρος αυτής, το καθεστώς συσσώρευσης μετατρέπεται ολόένα και περισσότερο σε καθεστώς σήμανσης, η ίδια η παραγωγή πολιτισμικοποιείται, οι σχέσεις και τα μέσα παραγωγής καθίστανται πολιτισμικά (Lash 1990, 3-4,37-39).

Μια πιο ακραία μεταμοντερνιστική αντίληψη της πολιτισμοποίησης του κοινωνικού κάνει λόγο για την εμφάνιση μιας νέας πραγματικότητας, δημιουργημένης από τα ηλεκτρονικά μέσα διαχείρισης και διάδοσης των πληροφοριών, μιας υπερ-πραγματικότητας της προσομοίωσης, στην οποία δεν είναι δυνατό να διακριθεί το πραγματικό από το φανταστικό, το σημείο από σημαινόμενο. Πρόκειται για τη γνωστή άποψη του Baudrillard ότι στον σύγχρονο βίο μας είμαστε όλοι εγκλωβισμένοι σε ένα κόσμο από εικόνες, από ομοιώματα – simulacra, από αντίγραφα, τα οποία δεν έχουν πρωτότυπα ή των οποίων τα πρωτότυπα έχουν χαθεί (Baudrillard 1988, 166,170).

Θεωρώντας τις παραπάνω εκτιμήσεις αρκετά απλουστευτικές και υπερβολικές, φρονούμε ότι ο μεταμοντερνισμός, ως ιδεολογική έκφραση της σύγχρονης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, εκφράζει βεβαίως συγκεκριμένες διαθέσεις που αναδείχτηκαν με την εμφάνιση και ανάπτυξη των «μεταβιομηχανικών» φαινομένων στο παγκόσμιο κεφαλαιοκρατικό σύστημα, όπως είναι η μεταφορντική οργάνωση της εργασίας, οι ραγδαίες επιστημονικές και τεχνολογικές ανατροπές, η ευρύτατη εμπλοκή της πολιτισμικής δημιουργίας στην παραγωγή εμπορευμάτων, η απομαζικοποίηση και υποχώρηση του εργατικού κινήματος, η ήττα των πρώτων σοσιαλιστικών εγχειρημάτων, η μεγάλη εργασιακή ανασφάλεια, ο εκτεταμένος κατακερματισμός των κοινωνιών, η ρευστότητα και αβεβαιότητα των ανθρώπινων σχέσεων, η ευρεία εξάπλωση ενός άκρατου ατομικισμού, σε μια ζωή χωρίς σταθερές αρχές, εναλλακτικές προοπτικές και ιδανικά (Bauman 2002, 56-57, 61,79, 170-171). Οι μεταμοντερνιστικές αντιλήψεις αντανakλούν τη ρευστότητα και αβεβαιότητα του σύγχρονου ανεπτυγμένου κεφαλαιοκρατικού κόσμου, την παρακμή των συλλογικοτήτων, την εξάπλωση της αποξένωσης, αλλά, κυρίως, την παράδοση των ανθρώπων στην καθημερινότητα, στον κομπορμισμό του καταναλωτισμού, στο ναρκισσισμό του lifestyle και, συνακόλουθα, το συμβιβασμό με την κυριαρχία του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Η μεταμοντερνιστική οπτική της εξαφανισμένης πραγματικότητας και του χαμένου εαυτού είναι ακριβώς η οπτική του αποξενωμένου ατόμου, του ατόμου που σε συνθήκες ανταγωνισμού βιώνει τον κόσμο ως κάτι αλλότριο και εχθρικό και, συνεπώς, αδυνατεί να τον συνειδητοποιήσει, αδυνατεί να διακρίνει αντικειμενικές σχέσεις και δεσμούς με αυτόν, όπως αδυνατεί να αντιληφθεί τον εαυτό του ως δημιουργήμα αντικειμενικών σχέσεων. Ο θάνατος του υποκειμένου (του ατόμου ως φορέα συνείδησης και αυτοσυνείδησης) για τον οποίο θριαμβολογεί ο μεταμοντερνισμός είναι η άλλη όψη της παρακμής των κοινωνικών δεσμών, της υποταγής του ατόμου στις ανεξέλεγκτες και καταστροφικές κοινωνικές δυνάμεις της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας.

Θα πρέπει ενώ να παρατηρήσουμε, ότι ο μεταμοντερνισμός αντανakλά, πρωτίστως, τις διαθέσεις στρωμάτων της διανοήσης, τα οποία, εγκλωβισμένα σε χρησιμοθηρικές - εμπορευματικές μορφές διανοητικής εργασίας (σε συνθήκες εκτεταμένης μετατροπής της διανοητικής εργασίας σε οργανικό μέρος της εμπορευματικής παραγωγής) και, συνεπώς, αποξενωμένα από ευρύτερες κοινωνικές ανάγκες και συμφέροντα, εκλαμβάνουν το δικό τους πεδίο δράσης με γλωσσικούς κώδικες, έννοιες, σύμβολα (τα οποία πλέον χρησιμοποιούνται βάσει όχι της αρχής της αλήθειας, αλλά αγοραίων σκοπιμοτήτων) ως το καθοριστικό πεδίο συγκρότησης των ανθρώπινων σχέσεων. Το υποκείμενο, οι ταυτότητες, η κοινωνική πραγματικότητα, οι όποιοι ανθρώπινοι δεσμοί, η εξουσία, η καταπίεση και η περιθωριοποίηση, όλα αυτά ανάγονται σε φαινόμενα της γλώσσας, σε ζητήματα ευέλικτων γλωσσικών παιγνίων, γλωσσικών αποσιωπήσεων και απαξιωτικών εκφράσεων, ολιστικών ορισμών ή λεκτικών διπολικών αντιθέσεων. Έτσι η διανοήση βρίσκει ένα άλλοθι για να αποφύγει την ενασχόληση με τις θεμελιώδεις ανθρώπινες ανάγκες και τις κρίσιμες κοινωνικές σχέσεις, με τις καθοριστικές κοινωνικές αντιθέσεις και τους τρόπους έκφρασής τους στις πολιτικές συγκρούσεις. Όπως, όμως, σημειώνουν οι McLaren, Hill, Cole και Rikowski «Αν και κανείς δεν μπορεί να κατανοήσει τις ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες εκτός του συμβολικού πλαισίου αναφοράς, κανείς επίσης δεν μπορεί να αποφύγει τις διαμεσολαβήσεις της οικονομίας και της αναπαραγωγής της υλικής ζωής» (McLaren,Hill,Cole,Rikowski 2002, 279-280)ⁱⁱⁱ.

Θεωρούμε ότι ο μεταμοντερνισμός σηματοδοτεί το συμβιβασμό της διανοήσης με τη σύγχρονη κεφαλαιοκρατία, σε συνθήκες κατάργησης της προηγούμενης σχετικής αυτονομίας της από τις επιταγές της οικονομίας, οργανικής ένταξής της (είτε ασχολείται με την επιστημονική έρευνα, είτε με την εκπαίδευση, είτε με την καλλιτεχνική δημιουργία) στο σύστημα της εμπορευματικής παραγωγής, άμεσης υποταγής της στους νόμους της μισθωτής εργασίας και της συσσώρευσης κεφαλαίου.

Βέβαια, δίπλα σε μια δεξιά εκδοχή του μεταμοντερνισμού που δίνει έμφαση στη δίχως όρια ικανοποίηση των καταναλωτικών επιθυμιών του κοινωνικά αδιάφορου -ναρκισσευόμενου ατόμου, υπάρχει και μια αριστερή εκδοχή, η οποία εστιάζει την προσοχή σε ποικίλες μορφές απαξίωσης και καταπίεσης των ανθρώπων (εθνοτικής, φυλετικής, έμφυλης, σεξουαλικής, πολιτισμικής φύσεως), επιδιώκοντας να ξεπεράσει τις μονομέρειες της παραδοσιακής, μαρξιστικής ταξικής οπτικής των κοινωνικών προβλημάτων.

Η εκδοχή αυτή του μεταμοντερνισμού (η οποία ενίοτε προβάλλει και ως μεταμαρξισμός) προτάσσει κοινωνικούς αγώνες για τα δικαιώματα των απανταχού αποκλεισμένων, περιθωριοποιημένων και καταπιεσμένων, για τη διαρκή υπονόμευση των οποιονδήποτε μηχανισμών χειραγώγησης. Επειδή όμως αρνείται να δει την κοινωνία ως ολότητα και, κατά συνέπεια, να αντιμετωπίσει τα κοινωνικά προβλήματα ως απόρροια των γενικών, ειδοποιών, καθοριστικών

σχέσεων της σύγχρονης παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας, η αριστερή εκδοχή του μεταμοντερνισμού εγκλωβίζεται στη λογική της βελτίωσης του συστήματος ή οποια, εν γένει, προϋποθέτει και σηματοδοτεί την αποδοχή του ως δεδομένου και αναπόδραστο. Ο Τέρι Ίγκλετον σχολιάζει με καυστικό και εύστοχο τρόπο την προθυμία της αριστερής μεταμοντερνιστικής διάνοησης να ασχοληθεί με κάθε είδους καταπιεστικό σύστημα, (όπως του κράτους, των ΜΜΕ, της πατριαρχίας, του ρατσισμού, της νεοαποικιοκρατίας), αρκεί να μην αναμετρηθεί με την κεφαλαιοκρατία, δηλαδή με εκείνο το σύστημα που διαπερνά όλα τα άλλα. Ο ίδιος αναφέρει ότι «Η δύναμη του κεφαλαίου είναι κάτι με το οποίο έχουμε τόσο θλιβερά εξοικειωθεί σήμερα, είναι τόσο απόλυτα παντοδύναμη και πανταχού παρούσα, ώστε ακόμη και μεγάλα τμήματα της Αριστεράς κατάφεραν να την αποδεχτούν, θεωρώντας δεδομένο ότι έχει μια τόσο αμετακίνητη δομή, που είναι σαν να μη τους κάνει σχεδόν καρδιά να μιλήσουν γι' αυτή.» (Ιγκλετον 2003, 53).

Η μεταμοντερνιστική έμφαση στα επιμέρους προβλήματα και αιτήματα των διαφόρων περιθωριοποιημένων και καταπιεσμένων ομάδων παραγνώνει το γεγονός ότι οι ανάγκες, τα συμφέροντα, τα αιτήματα της κάθε ομάδας γεννούνται, αναπαράγονται, εξελίσσονται εντός της ιδιαίτερης θέσης της στο πλέγμα των καθολικών κοινωνικών σχέσεων. Εκτός αυτού, η γενική και άκριτη ταύτιση με τις διεκδικήσεις της εκάστοτε περιθωριοποιημένης και καταπιεσμένης μικρο-ομάδας είναι εξόχως προβληματική, δεδομένου ότι οι διεκδικήσεις αυτές είναι πιθανόν να βρίσκονται σε αντίθεση με γενικές κοινωνικές ανάγκες. Από την ταξική οπτική του κόσμου της μισθωτής εργασίας, η οποία συνάμα συνιστά και οπτική της πανανθρώπινης ενότητας και αλληλεγγύης, η χειραφέτηση της οποιασδήποτε επί μέρους κοινωνικής ομάδας θα πρέπει να κρίνεται με βάση το κατά πόσο συνάδει ή απάδει προς τη γενική κοινωνική χειραφέτηση (Παυλίδης 2006, 144-149).

Εδώ χρειάζεται να σημειώσουμε ότι ο μεταμοντέρνος ενθουσιασμός για τις τοπικές και μικρές αφηγήσεις, για την ατομική κατασκευή νοημάτων, για την εμπειρική - βιωματική γνώση βρίσκεται στον αντίποδα των θεωρητικών προϋποθέσεων αμφισβήτησης της κεφαλαιοκρατίας. Στην καθημερινή, βιωματική πρόσληψη των πραγμάτων δεν είναι ποτέ εφικτή η συνειδητοποίηση των ουσιαστών σχέσεων, των θεμελιωδών αλληλεπιδράσεων που ορίζουν την εξέλιξη του κεφαλαιοκρατικού κοινωνικού σχηματισμού. Η καθημερινή, εμπειρική συνείδηση συλλαμβάνει πάντα το επί μέρους, την περιστασιακή, τυχαία εκδήλωση των πτυχών μιας οργανικής ολότητας. Δεν μπορεί όμως να συλλάβει τις νομοτελείς, αναγκαίες και ανιφατικές σχέσεις εν τω συνόλω των πτυχών ενός κοινωνικού σχηματισμού, οι οποίες και συγκροτούν τον «μηχανισμό» κίνησής του, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα και τις δυνατότητές υπέρβασής του. Δεν μπορεί να αντιληφθεί αυθεντικές κοινωνικές προοπτικές. Γι' αυτό και η καθημερινή συνείδηση, εκφράζοντας μια γενική κομφορμιστική στάση των ανθρώπων προς την κυρίαρχη πραγματικότητα, δεν ξεπερνά την αντίληψη του κόσμου ως δεδομένου και αυτονόητου. Ως εκ τούτου, η εξιδανίκευση του εμπειρισμού υπονομεύει θεμελιωδώς του αγώνες για κοινωνική χειραφέτηση (Παυλίδης 2003, 95-98).

Η μετανεωτερική στροφή στην επιδερμικότητα της βιωματικής - εμπειρικής γνώσης, ως άλλη όψη της βαθύτατης αντιπάθειας προς κάθε είδους επιστημονικές γενικεύσεις και θεωρητικές συστηματοποιήσεις, σηματοδοτεί μιαν ισχυρή απαξιοτική στάση απέναντι στην ίδια τη μόρφωση και την παιδαγωγία. Όταν οι βιωματικές εντυπώσεις και οι αυθόρμητες, ατομικές κατασκευές νοήματος (χωρίς δεσμεύσεις από κανόνες επιστημονικής μεθοδολογίας και γενικά κριτήρια αλήθειας) ταυτίζονται με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, τότε δεν υπάρχει πλέον χώρος για τη μόρφωση με την έννοια της αφομοίωσης των συσσωρευμένων στην πορεία της ιστορικής εξέλιξης και συστηματοποιημένων-κωδικοποιημένων σε επιστημονικές έννοιες και θεωρίες γνώσεων της ανθρωπότητας. Ομοίως, όταν η γνώση ανάγεται στα ατομικά βιώματα και στις ατομικές κατασκευές νοημάτων και αλήθειας και ο καθένας νομιμοποιείται να μαθαίνει μόνος του ό,τι επιθυμεί και με τον τρόπο που επιθυμεί, τότε η διδασκαλία και, γενικότερα, η οργανωμένη και συστηματική παιδαγωγία καθίσταται περιττή^{iv}.

Ο μεταμοντερνισμός έκανε την εμφάνισή του σε μια εποχή όπου οι ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες διακατέχονται από ένα πρωτόγνωρο ενδιαφέρον για τη γνώση, προβάλλοντας εξόχως γοητευτικές μορφωτικές υποσχέσεις. Στις κοινωνίες της περιβόητης «μεταβιομηχανικής οικονομίας» οι άνθρωποι καλούνται να εμπλακούν σε πολύμορφες, ευέλικτες, εξατομικευμένες γνωσιακές δραστηριότητες, σε μια δια βίου ενασχόληση με τη μόρφωση. Η γνώση δεν θα είναι πλέον εγκλωβισμένη-περιορισμένη σε ξεχωριστά εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά με τη βοήθεια των σύγχρονων τεχνικών μέσων θα βρίσκεται παντού, θα μεταδίδεται οπουδήποτε, θα είναι προσπελάσιμη από οποιονδήποτε, ικανοποιώντας κάθε είδος μορφωτικής ζήτησης Αυτό που απαιτείται είναι η ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται μόνο του τις μορφωτικές του ανάγκες, να αναζητεί αυτόβουλα και, εν πολλοίς, αυτόνομα τις πηγές της γνώσης, να σχεδιάζει τον τρόπο, το χρόνο και το ρυθμό απόκτησής της. Ως εκ τούτου, το άτομο θα πρέπει να μαθαίνει πώς να μαθαίνει, η μάθηση της μάθησης χρειάζεται να αποτελεί τον πυρήνα των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων.

Κατ' ουσίαν, όμως, οι άνθρωποι καλούνται να μορφώνονται διαρκώς προκειμένου να είναι σε θέση να εργάζονται σε συνθήκες μιας ιδιαίτερας ανταγωνιστικής εμπορευματικής οικονομίας, προκειμένου, δηλαδή, να μπορούν να παρουσιάζουν στην αγορά εργασίας ανταγωνιστικές - εμπορεύσιμες εργασιακές ικανότητες, ήτοι εργασιακές ικανότητες που κατά τον βέλτιστο τρόπο ανταποκρίνονται στις ανάγκες των αγοραστών τους, των εργοδοτών. Τα νέα,

«μεταβιομηχανικά» φαινόμενα στην κεφαλαιοκρατική οικονομία και, συγκεκριμένα, η στενή σχέση επιστήμης και παραγωγής συνεπάγονται την ευρεία ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας και την εκτεταμένη μόρφωση των ανθρώπων, στα πλαίσια της διαρκώς διευρυνόμενης σύζευξης εκπαίδευσης και εργασίας. Ένα ολοένα και μεγαλύτερο μέρος του εργασιακού δυναμικού καθίσταται φορέας επιστημονικών γνώσεων και δημιουργικών ικανοτήτων. Δεδομένης όμως της υποταγής της εργασίας στο κεφάλαιο, η μορφωτική ανάπτυξη και καλλιέργεια των εργαζομένων μεταφράζεται σε επέκταση της κυριαρχίας του κεφαλαίου επί ευρύτατου φάσματος πολιτισμικών στοιχείων της προσωπικότητας. Γινόμαστε μάρτυρες μιας πρωτόγνωρης χρησιμοθηρικής, εργαλειακής αξιοποίησης της γνώσης και της ανθρώπινης δημιουργικότητας για την υπηρετήση των αναγκών της κεφαλαιοκρατικής αγοράς (Παυλίδης 2007, 19-25). Σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, είναι ορθή η παρατήρηση του Glenn Rikowski ότι «στην κοινωνική παραγωγή της εργατικής δύναμης εξανθρωπιζόμαστε (εκπολιτιζόμαστε) ως κεφάλαιο και κεφαλαιοποιούμεστε ως άνθρωποι.» (Rikowski 2002, 134).

Η εξάρτηση της επιστημονικής έρευνας και εκπαίδευσης από την κεφαλαιοκρατική εμπορευματική παραγωγή συνάπτεται οργανικά με την νεο-φιλελεύθερη μεταρρύθμιση των ερευνητικών και εκπαιδευτικών θεσμών, προκειμένου αυτοί να προσαρμοστούν, κατά τον βέλτιστο τρόπο, στη λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς. Η νεο-φιλελεύθερη αναγωγή του ερευνητικού και διδακτικού έργου σε σύνολο εμπορεύσιμων υπηρεσιών αντιστοιχεί ακριβώς στην «λογική» της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας που αποδέχεται ερευνητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες μόνο εφόσον αυτές μπορούν να αγοραστούν, μόνο, δηλαδή, εφόσον ανταποκρίνονται στην υπάρχουσα αγοραία ζήτηση και σε κερδώς επιδιώξεις.

Ο μεταμοντερνισμός, όχι μόνο δεν αμφισβητεί τις κυρίαρχες κεφαλαιοκρατικές σχέσεις, αλλά βρίσκεται σε μίαν ιδιότυπη σύμπλευση με την νεοφιλελεύθερη ιδεολογία που διαπνέει τις συντελούμενες τα τελευταία χρόνια μεταρρυθμίσεις. Η μεταμοντερνιστική καχυποψία απέναντι σε κάθε κοινωνικά οργανωμένη και συστηματική διαδικασία μετάδοσης γνώσεων, η παραίτηση από χειραφετικά ιδεώδη, ως νοηματοδοτικές αρχές της επιστημονικής έρευνας και της εκπαιδευτικής πρακτικής, η απόρριψη κάθε ενοποιητικής αντίληψης του κόσμου και κάθε θεωρητικής συστηματοποίησης, η καχυποψία προς τις συλλογικότητες και η αποθέωση του ατομικού, του βιωματικού και αυθόρμητου συναντούν και ενθαρρύνουν τις νεοφιλελεύθερες στάσεις του εμπορευματικού ατομικισμού και ναρκισσισμού, στο πνεύμα των οποίων ο καθένας αναλαμβάνει μόνος του να ικανοποιεί πραγματικές ή πλασματικές ανάγκες, διαμορφώνοντας με δική του ευθύνη, (και βεβαίως με αποκλειστικά ατομική χρέωση των συνεπειών της εσφαλμένης επιλογής) εμπορεύσιμα προσόντα, ενδεδυμένα σε ελκυστικές, ευέλικτες, αγοραίες εκδοχές του lifestyle.

Στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία με το διεθνές χαρακτήρα των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής, την εμφάνιση ενός παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας, και τη συνακόλουθη ανάπτυξη παγκόσμιων κοινωνικών-πολιτισμικών δεσμών κινούμαστε (με αντιφατικό βέβαια τρόπο, δεδομένου ότι παγκόσμιος καθίσταται και ο εγγενής της κεφαλαιοκρατίας οικονομικός-κοινωνικός ανταγωνισμός) προς την ολοκλήρωση της διαμόρφωσης της ανθρωπότητας σε οργανική ολότητα. Αυτό σημαίνει ότι όχι μόνο οι ξεχωριστές περιοχές του πλανήτη αλλά και οι διαφορετικές πλευρές της ανθρώπινης ύπαρξης και δραστηριότητας (η υλική παραγωγή, η παραγωγή γνώσεων, η εκπαίδευση, η πολιτισμική δημιουργία, οι έμφυλες και ευρύτερα κοινωνικές σχέσεις κλπ) αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη εσωτερική συνάφεια, μετασηματίζονται, ολοένα και περισσότερο, σε ιδιαίτερες πτυχές της κοινωνικής, εσέτι κεφαλαιοκρατικής, ολότητας. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός, αφενός, τείνει να διαποτίσει τα πάντα, να τα μετατρέψει σε στιγμές της δικής τους αναπαραγωγής, και συνεπώς της δικής του ανταγωνιστικής και αλλοτριωτικής πραγματικότητας, αφετέρου, συνενώνει πτυχές της κοινωνικής ζωής, προωθεί παγκόσμιους κοινωνικούς δεσμούς, αναπτύσσει τον κοινωνικό χαρακτήρα της εργασίας και όλων των άλλων ανθρώπινων δραστηριοτήτων, διαμορφώνοντας έτσι τις προϋποθέσεις για την ίδια την ανατροπή του στην κατεύθυνση μιας αυθεντικά ενοποιημένης κοινωνικής ολότητας (Πατέλης 2007, 180-183).

Η προοπτική απελευθέρωσης της κοινωνίας από τις σχέσεις της ταξικής εκμετάλλευσης και του ανταγωνισμού εγείρεται ως ιστορική δυνατότητα της ανθρωπότητας, αλλά και ως νομοτελής αναγκαιότητα ωρίμανσης των κοινωνικών σχέσεων, αλλαγής του τύπου ιστορικής εξέλιξης^v. Το ζήτημα της χειραφετημένης, αταξικής κοινωνίας, όπως θα το πραγματευτούμε στη συνέχεια, αφορά σε μείζονα βαθμό την παιδεία και την παιδαγωγία, δεδομένου ότι στον πυρήνα του βρίσκεται το ιδεώδες της πολύπλευρης καλλιέργειας και ανάπτυξης της προσωπικότητας, ως αυτοσκοπού^{vi}.

Παιδαγωγία και κοινωνική προοπτική.

Ο αγώνας ενάντια στις εκμεταλλευτικές, αλλοτριωτικές σχέσεις προς την κατεύθυνση της ριζικής κοινωνικής αλλαγής και χειραφέτησης απαιτεί τη συνειδητοποίηση των ανθρώπων, την αποστασιοποίηση από την αποδοχή του κόσμου τους ως δεδομένου, φυσικού και αναλλοίωτου, την κατανόηση των ουσιωδών –ταξικών αντιθέσεων της σύγχρονης κοινωνίας. Η αμφισβήτηση της κεφαλαιοκρατίας συνάπτεται με την αναγκαιότητα καλλιέργειας αντικαπιταλιστικής, σοσιαλιστικής συνείδησης, ενέχει δηλαδή μια σημαντική μορφωτική διάσταση. Συνεπώς κρίσιμο πεδίο αγώνα για την αλλαγή της κοινωνίας αποτελεί κάθε χώρος εκπαίδευσης των ανθρώπων, διαμόρφωσης της συνείδησής τους, των ηθικών, κοινωνικών, κοσμοθεωρητικών τους αντιλήψεων.

Ως εκ τούτου, παρουσιάζουν ενδιαφέρον απόψεις όπως αυτή της Paula Allman, η οποία, υποστηρίζοντας τη σοσιαλιστική προοπτική κάνει λόγο για την αναγκαιότητα ενός διεθνούς κινήματος «επαναστατών κριτικών εκπαιδευτικών», που θα καταπιαστεί με την κριτική εκπαίδευση των ανθρώπων, προκειμένου να είναι σε θέση να συμμετάσχουν στην επαναστατική κοινωνική αλλαγή (Allman 2001, 3,162-163,221-222). Στο ίδιο πνεύμα οι Peter McLaren και Ramīn Farahmandpur εισηγούνται την ανάπτυξη μιας επαναστατικής κριτικής παιδαγωγικής, η οποία θα αμφισβητεί το καπιταλιστικό σχολείο και την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, καλλιεργώντας την κριτική συνειδητοποίηση, την κατανόηση του δεσμού μεταξύ διαφόρων μορφών καταπίεσης (π.χ.σεξισμού, ρατσισμού) και εκμετάλλευσης της εργασίας, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη κινήματων με στόχο τη ριζική κοινωνική χειραφέτηση (McLaren, Farahmandpur 2005, 52-65).

Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι, προκειμένου να υπάρξει αμφισβήτηση της κεφαλαιοκρατίας και στην εκπαίδευση, προκειμένου να αναπτυχθούν κριτικές παιδαγωγικές παρεμβάσεις δεν αρκούν κάποιες πρωτοπορίες «κριτικών εκπαιδευτικών». Απαιτείται, πρωτίστως, συγκρότηση κοινωνικών - πολιτικών κινήματων, βάσει όχι απλώς της κριτικής αντιμετώπισης του υφιστάμενου κοινωνικού συστήματος, αλλά, κυρίως, της συγκροτημένης αντίληψης περί κοινωνικής προοπτικής, βάσει δηλαδή συγκεκριμένου στρατηγικού στόχου. Αν στην εποχή μας η κοινωνική χειραφέτηση εξακολουθεί να συνιστά ανάγκη της ανθρωπότητας τότε η στοχοθεσία των χειραφετικών αγώνων δεν μπορεί να παραγνωρίζει τις γενικές, καθοριστικές τάσεις που διέπουν τη σύγχρονη κεφαλαιοκρατία και, πρωτίστως, τις λανθάνουσες σε αυτές δυνατότητες εναλλακτικής κοινωνικής εξέλιξης.

Οι μεγάλες και ραγδαίες αλλαγές που παρατηρούνται σήμερα στο χαρακτήρα της παραγωγής και τροφοδοτούν την αίσθηση της «μετα-εποχής» (μεταφορντικής, μεταβιομηχανικής, μετανεωτερικής), τροποποιούν σημαντικά τη θέση και το ρόλο του ανθρώπου στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας και επανακαθορίζουν τη σημασία της εκπαίδευσης – μόρφωσης – διαμόρφωσής του, ως φορέα εργασιακών ικανοτήτων και ως προσωπικότητας. Στις πλέον ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες και στα πλαίσια του κυρίαρχου νόμου της συσσώρευσης κεφαλαίου συντελείται η διαδικασία της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης, χαρακτηριστικά γνωρίσματα της οποίας είναι η μετατροπή της επιστήμης σε παραγωγική δύναμη και η αυτοματοποίηση της παραγωγής. Σημαντικές πτυχές της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης είναι η ευρεία χρήση τεχνητής νοημοσύνης και ηλεκτρονικών δικτύων για τη συσσώρευση, επεξεργασία, μετάδοση πληροφοριών και την εξ αποστάσεως διαχείριση παραγωγικών και άλλων διαδικασιών, η ραγδαία εξέλιξη της ρομποτικής και εν γένει των αυτόματων, αυτενεργών παραγωγικών συστημάτων, η ανάπτυξη των βιοτεχνολογιών, η παραγωγή νέων υλικών με προσχεδιασμένες ιδιότητες, η άμεση σύζευξη της επιστημονικής – γνωσιακής – μορφωτικής δραστηριότητας των ανθρώπων με τη λειτουργία, βελτίωση, ανάπτυξη του συστήματος της παραγωγής, η εμφάνιση ευέλικτων, οριζόντιων και συνεργατικών μορφών οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας (τογιοτισμός) κλπ. Ορισμένοι ερευνητές κάνουν λόγο για το φαινόμενο της «αύλης εργασίας», η οποία συνιστά το πληροφοριακό, διανοητικό μέρος της παραγωγικής δραστηριότητας, έχει άμεσα συνεργατικό χαρακτήρα και βρίσκεται πέραν του οργανωτικού και ελεγκτικού ρόλου του κεφαλαίου (Lazzarato 1996, 136-139· Gorz 1999, 75,193· Hardt,Negri 2001, 126-128).

Οι αλλαγές αυτές στο χαρακτήρα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος παραγωγής συνάπτονται αποφασιστικά με τη δόμηση των παραγωγικών διαδικασιών πάνω σε διεθνείς ιστούς καταμερισμού της εργασίας, εντός των πολυεθνικών κεφαλαιοκρατικών συγκροτημάτων, που διαμορφώνουν ένα παγκόσμιο σύστημα όχι απλώς και μόνον ανταλλαγής εμπορευμάτων - προϊόντων της εργασίας αλλά και άμεσης συναρμογής των διαφόρων εξειδικευμένων και επιμέρους εργασιακών δραστηριοτήτων. Πρόκειται για μιαν ιδιαίτερος σημαντική διαδικασία εντός του σύγχρονου κόσμου, η ιστορική σημασία και κοινωνική δυναμική της οποίας υπερβαίνει τα όρια της κεφαλαιοκρατίας. Πρόκειται για την τάση ανάπτυξης του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας, μέσα στα πλαίσια του καπιταλισμού.

Δέον να διευκρινίσουμε ότι ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας δεν προκύπτει ιστορικά ως κάτι στατικό και δεδομένο. Όπως καταδεικνύει ο Β.Α.Βαζιούλιν, στο έργο του, *Λογική της ιστορίας*, τόσο η εργασία όσο και η κοινωνική ολότητα, εν γένει, διανύουν μια διαλεκτική διαδικασία ανάπτυξης, η οποία διακρίνεται από τα στάδια α) της δημιουργίας των προϋποθέσεων εμφάνισης της εργασίας και της κοινωνίας εντός των πλαισίων καθαρά βιολογικών-φυσικών σχέσεων των μελών της ανθρώπινης αγέλης προς το περιβάλλον και μεταξύ τους, β) της πρωταρχικής εμφάνισης της εργασίας και της κοινωνικής ολότητας, γ) της διαμόρφωσης της εργασίας και της κοινωνίας και δ) της ωριμότητας της εργασίας και της κοινωνικής ολότητας (Βαζιούλιν 2004, 299-300),

Το στάδιο διαμόρφωσης της εργασίας αφορά μια μεγάλη περίοδο εξέλιξης της κοινωνίας (που συμπίπτει σε γενικές γραμμές με την περίοδο των ταξικών κοινωνικών σχηματισμών), κατά την οποία οι εργασιακές σχέσεις προς το περιβάλλον και μεταξύ των ανθρώπων μετασχηματίζονται, σταδιακά, τις αφητηριακές βιολογικές-φυσικές σχέσεις των ανθρώπων προς τη φύση και μεταξύ τους, καθιστώντας τες κατεξοχήν κοινωνικές. Κατά τη βαθμίδα της διαμόρφωσης της κοινωνικής ολότητας, διαμορφώνεται και η ίδια η εργασία, αποκτά σταδιακά τα ειδωποιά, κοινωνικά της χαρακτηριστικά, καθίσταται κατεξοχήν εργασία, εργασιακή σχέση προς τη φύση και εργασιακή, κοινωνική σχέση μεταξύ των ανθρώπων. Στη θεωρία της *Λογικής της Ιστορίας*, ο κεφαλαιοκρατικός κοινωνικός σχηματισμός αποτελεί το τελευταίο στάδιο της διαδικασίας διαμόρφωσης της εργασίας και της κοινωνίας, εν γένει, πέραν του οποίου ανοίγεται η προοπτική της ώριμης εργασίας και των ώριμων κοινωνικών σχέσεων, η προοπτική της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Στην κεφαλαιοκρατία εμφανίζεται αυτό που ο Κ.Μαρξ, λαμβάνοντας υπόψη τη δομή της βιομηχανικής παραγωγής, αποκαλούσε τεχνική αναγκαιότητα του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας^{vii}. Η παραγωγή, δομημένη σε συστήματα μηχανών (και, πολλώ δε μάλλον, σήμερα σε αυτοματοποιημένα συστήματα), εξελίσσεται σε μια ενιαία, φυσικο-τεχνική διαδικασία. Από αυτήν εκλείπουν σταδιακά οι εργαζόμενοι, ως άμεσοι, φυσικοί συντελεστές της, ως χειρωνακτικές, φυσικές παραγωγικές δυνάμεις, ενώ αναδεικνύεται το εφικτό και αναγκαίο ενός νέου τύπου σχέσης των ανθρώπων προς την παραγωγική διαδικασία και προς αλλήλους. Καθίσταται αναγκαία και εφικτή η εμπλοκή τους στην παραγωγική διαδικασία ως συλλογικών ρυθμιστών και διευθυντών αυτής. Βέβαια, σήμερα μπορούμε να κάνουμε λόγο μόνο για μια τάση, η οποία δε δύναται να ολοκληρωθεί εντός της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας εξαιτίας της εκμετάλλευσης της μισθωτής εργασίας και του γενικευμένου κοινωνικού ανταγωνισμού. Η ολοκλήρωση της διαμόρφωσης του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας, η ωρίμανση της εργασίας, προϋποθέτει την κατάργηση των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής.

Αν εξετάσουμε τώρα την εργασία από τη σκοπιά της ωρίμανσης του κοινωνικού της χαρακτήρα, αυτή διακρίνεται, κατά πρώτο λόγο, από την παραγωγική σχέση της ανθρωπότητας προς τη φύση ως συνεργατικής ολότητας (απαλλαγμένης από κάθε φαινόμενο ανταγωνισμού, αλλοτρίωσης και εκμετάλλευσης), ως ενιαίας παραγωγικής δύναμης. Τέτοια συνεργατική ολότητα και ενιαία παραγωγική δύναμη δεν μπορούν να αποτελέσουν οι άνθρωποι όταν εμπλέκονται στην παραγωγική αλληλεπίδραση με τη φύση ως, εν πολλοίς, κατακερματισμένες, φυσικές, σωματικές δυνάμεις. Η χειρωνακτική εργασία, δηλαδή η αρχέγονη μορφή εργασίας, η οποία μέχρι σήμερα (ακόμα και στην εκμηχανισμένη – εισέτι μη αυτοματοποιημένη παραγωγή) αποτελεί, *mutatis mutandis*, την μαζικότερη μορφή εργασιακής δραστηριότητας των ανθρώπων, συνιστά δραστηριότητα δια της χρήσης των μελών και των φυσικών δυνάμεων του ανθρώπινου σώματος. Συνεπώς, όσο θα κυριαρχεί η χειρωνακτική εργασία θα διατηρούνται ακόμη και αρκετά χαρακτηριστικά της φυσικής, εισέτι μη κοινωνικής σχέσης του ανθρώπου προς το φυσικό περιβάλλον και προς τους άλλους ανθρώπους. Προϋπόθεση της ανάδειξης των ανθρώπων σε ενιαία παραγωγική δύναμη αποτελεί η αυτοματοποίηση της παραγωγής, η απελευθέρωσή τους από την αναγκαιότητα άμεσης εμπλοκής στην παραγωγική δραστηριότητα.

Ενιαία, κατεξοχήν κοινωνική παραγωγική δύναμη αποτελούν οι άνθρωποι ως φορείς αυτού που ο Κ.Μαρξ αποκαλούσε «γενική παραγωγική δύναμη», «γενική κοινωνική γνώση», «γενικό νου» (Μαρξ 1990, 538-539), δηλαδή ως φορείς επιστημονικών γνώσεων, καλλιεργημένων νοητικών ικανοτήτων, ανεπτυγμένων μορφών συνείδησης και ως συντελεστές της εσωτερικά ενιαίας και ελεύθερα καταμερισμένης (τουτέστιν, σύμφωνα με τις οργανικές και πολιτισμικές ανάγκες του καθενός) επιστημονικής-διανοητικής εργασίας για τη σχεδίαση, ρύθμιση, διεύθυνση των μέσων παραγωγής και των παραγωγικών διαδικασιών της κοινωνίας. Οι άνθρωποι αποτελούν ενιαία παραγωγική δύναμη (και συνάμα ώριμη κοινωνική ολότητα, δηλαδή κοινωνία συντροφικών, αλληλέγγυων σχέσεων) όταν εμπλέκονται στην εργασιακή δραστηριότητα ως κάτοχοι ιδιαίτερων, νοητικών μέσων, (επιστημονικών εννοιών και κατηγοριών), δηλαδή καθολικών μέσων συσσώρευσης της ανθρώπινης εμπειρίας, αποαντικειμενοποίησης των νόμων της πολιτισμικής δημιουργίας, όπως αυτή εξελίχθηκε ιστορικά, αναπαράστασης των ουσιωδών χαρακτηριστικών της ανθρώπινης ύπαρξης, ιδεατής συγκρότησης των στόχων και τρόπων της ανθρώπινης δραστηριότητας. Πρόκειται για τα νοητικά-ψυχικά μέσα της διανοητικής, εποπτικής, διευθυντικής εργασίας, για τα μέσα δια των οποίων οι άνθρωποι δύνανται να σκοποθετούν, να σχεδιάζουν, να παρακολουθούν και να κατευθύνουν τα αυτοματοποιημένα μέσα παραγωγής και, εν γένει, τα μέσα του τεχνικού πολιτισμού.

Η ιδιαιτερότητα αυτών των νοητικών-ψυχικών μέσων έγκειται στο γεγονός ότι μπορούν να είναι κτήμα του καθενός ξεχωριστά και συνάμα όλων των ανθρώπων, ότι μπορούν να μεταδίδονται, να καλλιεργούνται στους άλλους χωρίς ποτέ κανείς να αποξενώνεται από αυτά, και μάλιστα ότι μπορούν να υπάρχουν και να αναπτύσσονται στο ξεχωριστό άτομο μόνο στο βαθμό που αποτελούν κτήμα και των υπόλοιπων μελών της κοινωνίας^{viii}. Οι γνώσεις, δομημένες σε επιστημονικές έννοιες και κατηγορίες, αποτελούν τα καθολικά μέσα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η διαμεσολαβημένη από αυτά δραστηριότητα επιτρέπει στον καθένα να λειτουργεί άμεσα ως φορέας του κοινωνικού, πανανθρώπινου πολιτισμού, ενώ τα αποτελέσματα της δραστηριότητάς του γίνονται κεκτημένα της ανθρωπότητας χωρίς ποτέ να αποξενώνονται από αυτόν. Η εργασιακή δραστηριότητα διαμέσου της νόησης και, πρωτίστως, δια-

μέσου επιστημονικών εννοιών, κατηγοριών, θεωριών συνιστά εργασία γενική-καθολική, εργασία δια της χρήσης καθολικών-πανανθρώπινων μέσων. «Γενική εργασία (Allgemeine Arbeit) είναι κάθε επιστημονική εργασία, κάθε ανακάλυψη, κάθε εφεύρεση. Καθορίζεται εν μέρει από τη συνεργασία των συγχρόνων, εν μέρει από τη χρησιμοποίηση της εργασίας των προγενεστέρων.» (Μαρξ 1978, τ.3, 135).

Αναγκαία πτυχή αυτής της εργασίας είναι ο αναστοχασμός του περιεχομένου της νόησης, η συνειδητοποίηση δηλαδή της νόησης και της σχέσης της (της σχέσης του ατόμου –φορέα της νόησης) προς την αντικειμενική πραγματικότητα, καθώς και της σχέσης της ατομικής νόησης προς αυτή των άλλων ανθρώπων. Ως εκ τούτου, η εργασιακή δραστηριότητα διαμέσου εννοιών και κατηγοριών συνάπτεται με την ανάπτυξη όχι μόνο της νόησης αλλά και της συνείδησης, εν γένει, με τη γνώση και κατανόηση του εαυτού ως υποκειμένου, ως φορέα νόησης-συνείδησης, στις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους –υποκείμενα, καθώς και στην κοινωνική του αλληλεπίδραση με την αντικειμενική πραγματικότητα. Κατ' ουσίαν η κυριαρχία της διανοητικής-καθολικής εργασίας συνιστά κυριαρχία της συνειδητής δραστηριότητας των ανθρώπων, κυριαρχία των συνειδητών σχέσεων προς την αντικειμενική πραγματικότητα (φυσική και κοινωνική) εντός της συνειδητής ενότητας με τους άλλους ανθρώπους.

Επιπροσθέτως, η κυριαρχία της διανοητικής-καθολικής εργασίας, ως κυριαρχία νοητικών – συνειδησιακών δραστηριοτήτων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ανθρώπων, σηματοδοτεί τη ριζική αλλαγή του τύπου της κοινωνικής εξέλιξης. Σε όλη την ιστορική πορεία εμφάνισης και διαμόρφωσης της εργασίας (δηλαδή στην περίοδο που καλύπτει τόσο την προταξική, όσο και την ταξική βαθμίδα της κοινωνικής εξέλιξης) η σχέση των ανθρώπων προς τη φύση και μεταξύ τους κυριαρχείται, πρωτίστως, από την αναγκαιότητα παραγωγής μέσων διαβίωσης, η ανεπάρκεια των οποιών για τη βέλτιστη ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών οδηγεί, κάποια στιγμή της εξέλιξης, στην εμφάνιση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και στην ταξική στρωμάτωση της κοινωνίας.

Ο καθορισμός της σχέσης των ανθρώπων προς τη φύση και μεταξύ τους κυρίως από την αναγκαιότητα παραγωγής μέσων διαβίωσης συνάπτεται με το γεγονός ότι στην εν λόγω σχέση ύψιστη ανάγκη και σκοπός είναι το αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας, το τελικό προϊόν και, πρωτίστως, το προϊόν που προορίζεται για κατανάλωση και ικανοποίηση βιολογικών αναγκών. Σε αυτή την περίπτωση στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων κυριαρχεί η κατανομή του τελικού προϊόντος. Οι σχέσεις τους υφίστανται κυρίως ως σχέσεις παραγωγής, δηλαδή ως σχέσεις κατανομής-ιδιοποίησης του τελικού προϊόντος της παραγωγής (Βαζιούλιν 2004, 193,202-203). Σε όλη την ιστορική περίοδο εμφάνισης και διαμόρφωσης της εργασίας, η εργασία ως δημιουργική διαδικασία, ως διαδικασία εκδήλωσης, καλλιέργειας ανάπτυξης των δημιουργικών ικανοτήτων του ανθρώπου, ως εσωτερική ανάγκη, αποτελεί μεν ένα σταδιακά αναπτυσσόμενο στοιχείο της παραγωγικής αλληλεπίδρασης ανθρώπων φύσης, πλην όμως υποτάσσεται στην παραγωγή μέσων διαβίωσης, στην ικανοποίηση κυρίως βιολογικών αναγκών, αντί της ανάγκης για εργασία, για δημιουργική δραστηριότητα και ανάπτυξη του ανθρώπου ως αυτοσκοπού.

Σε ό,τι αφορά τη σχέση εργασίας και εκπαίδευσης, στο βαθμό που η πρώτη αποσκοπεί κυρίως στην ικανοποίηση βιολογικών αναγκών και όχι στην καλλιέργεια των δημιουργικών ικανοτήτων των ανθρώπων, στο βαθμό δηλαδή που συνιστά, ως εργασία, εξωτερική και όχι εσωτερική ανάγκη, η εκπαίδευση περιορίζεται στη διαμόρφωση στους εργαζομένους ενός ελαχίστου επιπέδου εργασιακών ικανοτήτων. Όταν όμως κατισχύει κοινωνικά η εργασία χάριν της ικανοποίησης της ανάγκης για εργασία, τότε σκοπός της εκπαίδευσης καθίσταται η μέγιστη ανάπτυξη των εργασιακών ικανοτήτων που μπορούν να ενεργοποιηθούν στην εργασιακή δραστηριότητα (Βαζιούλιν 2004, 188).

Στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία η κυριαρχία της εργασίας ως εξωτερικής ανάγκης εκφράζεται στην υποταγή της ζωντανής εργασιακής δραστηριότητας των ανθρώπων στη νεκρή εργασία, στη μετατροπή της ζωντανής εργασίας σε μέσο συσσώρευσης κεφαλαίου. Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση των εργαζομένων, η απόκτηση γνώσεων και η καλλιέργεια ικανοτήτων, υποτάσσεται στη «λογική» της μέγιστης ιδιοποίησης του αποτελέσματος της παραγωγής (της νεκρής εργασίας). Η «λογική» αυτή αποκτά, πρωτίστως, τη μορφή της βέλτιστης αξιοποίησης κάθε εργασιακής ικανότητας για την αύξηση του κέρδους των κεφαλαιοκρατών, αλλά και τη μορφή της επιδίωξης απόκτησης, εκ μέρους των εργαζομένων, κατάλληλων για τις ανάγκες του κεφαλαίου εργασιακών προσόντων, με στόχο τη διεκδίκηση καλύτερης τιμής (μισθού) για της εργασιακή τους ικανότητα στην αγορά εργασίας.

Η κυριαρχία της ώριμης εργασίας, αρχίζει από τη στιγμή στην οποία, αφενός, οι παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας μπορούν πλέον να ικανοποιούν κατά τον βέλτιστο τρόπο τις βιολογικές ανάγκες των ανθρώπων, αφετέρου, μειώνεται δραστικά ο αναγκαίος χρόνος εμπλοκής στην παραγωγική διαδικασία και συνάμα κατισχύει ο ελεύθερος χρόνος που προσφέρεται για την ενασχόληση με ποικίλες δημιουργικές δραστηριότητες, ενώ η ίδια η παραγωγή έχει αυτοματοποιηθεί σε υψηλό βαθμό ώστε οι άνθρωποι, πλέον, να εργάζονται ως συλλογικοί σχεδιαστές-διευθυντές της, κάτι που, εν τέλει, σηματοδοτεί το δημιουργικό χαρακτήρα της ίδιας της αναγκαίας εργασίας (Βαζιούλιν 2004, 412). Η κυριαρχία της ώριμης εργασίας συνεπάγεται τη στροφή των ανθρώπινων σχέσεων από τις σχέσεις παραγωγής-κατανομής του τελικού προϊόντος για την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών (σχέσεις που διατηρούνται βεβαίως όσο διατηρείται η ανθρώπινη κοινωνία, χωρίς όμως να είναι πλέον κυρίαρχες) προς τις σχέσεις που αφορούν την ίδια την εργασία ως δημιουργική διαδικασία, την ελεύθερη κατανομή εργασιακών δραστηριοτήτων βάσει

της εσωτερικής ανάγκης του ανθρώπου να καταπιαστεί με δημιουργικές δραστηριότητες και με σκοπό την ανάπτυξη του ίδιου του ανθρώπου ως φορέα δημιουργικών ικανοτήτων.

Η ώριμη εργασία συνιστά κυριαρχία μιας καθολικής παιδαγωγικής –μορφωτικής σχέσης μεταξύ των ανθρώπων, δεδομένου ότι το αποτέλεσμα της δημιουργικής δραστηριότητας του καθενός, της δραστηριότητάς του με καθολικά –πανανθρώπινα μέσα, είναι ο εμπλουτισμός και η ανάπτυξη της νόησης-συνείδησης, της προσωπικότητας των άλλων ανθρώπων. Όσο περισσότερο ανεπτυγμένη και δημιουργική είναι η δραστηριότητα του καθενός, όσο μεγαλύτερη είναι η ατομική του ανάπτυξη ως φορέα νοητικών ικανοτήτων και μορφών συνείδησης, τόσο μεγαλύτερες είναι οι δυνατότητες για δημιουργική δραστηριότητα και ανάπτυξη του συνόλου των ανθρώπων. Από αυτή τη σκοπιά η ανάπτυξη του καθενός αποτελεί, ακριβώς, προϋπόθεση για την ανάπτυξη όλων. Η εργασία όμως που συνιστά πολύπλευρη καλλιέργεια του ανθρώπου και συνάμα παιδαγωγική-μορφωτική σχέση με τους άλλους παύει να αποτελεί εργασία με την παραδοσιακή έννοια και, όπως επισημαίνει ο Β.Α.Βαζιούλιν, συνιστά πολιτισμό, ελεύθερη και πολύμορφη πολιτισμική δραστηριότητα: «η εργασία ως αυτοσκοπός, η εργασία η οποία επιτελείται για να ικανοποιηθεί η αντίστοιχη εσωτερική φυσική και πνευματική ανάγκη, κατά τους νόμους της αλήθειας, του αγαθού [του καλού] και του κάλλους [της ομορφιάς], δε συνιστά πλέον εργασία, αλλά πολιτισμό ως ολόπλευρη δράση, ζωή του πολιτισμού εντός των βασικών της εκφάνσεων, ολόπλευρη πολιτισμική δραστηριότητα.» (Βαζιούλιν 2004, 414).

Η παιδαγωγική σχέση αποτελεί δραστηριότητα με καθολικά μέσα, έννοιες, κατηγορίες, γνώσεις. Αποτελεί εγγενώς συνειδητή κοινωνική δραστηριότητα. Η αυθεντική παιδαγωγία σε κάθε περίπτωση αποσκοπεί στην κοινωνική ανάπτυξη του άλλου ανθρώπου, στην εξατομικευμένη καλλιέργεια των κοινωνικών τρόπων αλληλεπίδρασης με τη φύση και την κοινωνία, με δεδομένο ότι η εν λόγω καλλιέργεια αφορά τόσο τους παιδαγωγούμενους όσο και τους παιδαγωγούς. Αν «ο παιδαγωγός έχει κι αυτός ανάγκη να παιδαγωγηθεί», τότε η βελτιστοποίηση των όρων μόρφωσης και ανάπτυξης των παιδαγωγούμενων, εντός της παιδαγωγικής σχέσης, συνάπτεται άμεσα με τη βελτιστοποίηση των όρων μόρφωσης και ανάπτυξης των παιδαγωγών. Όπως εύστοχα αναφέρει ο Δ.Πατέλης, «Η ερευνητική (άρα και η αυθεντική εκπαιδευτική) δραστηριότητα είναι εγγενώς κοινωνική, καθολική εργασία, εφ' όσον αποτελεί πόρισμα όλης της προγενέστερης δραστηριότητας της κοινωνίας, δημιουργική συσσώρευση, επεξεργασία, γενίκευση και επανανοηματοδότηση του ανθρώπινου πολιτισμού. Η γενίκευση και καθολικοποίηση των ικανοτήτων του ατόμου Β επιτυγχάνεται μέσω της αφομοίωσης των δημιουργικών ικανοτήτων του ατόμου Α, οι οποίες προέκυψαν ως ατομική επεξεργασία, επανανοηματοδότηση και προώθηση των κεκτημένων του πολιτισμού στο εν λόγω πεδίο. Ακριβώς αυτή η σχέση συνιστά τον πυρήνα της αυθεντικής παιδείας ως καλλιέργειας του πολιτισμού.» (Πατέλης 2003, 161).

Εκτός όμως της γενικής παιδαγωγικής-μορφωτικής διάστασης που διακρίνει την ώριμη εργασία, η παιδαγωγία αποτελεί αφ' εαυτής ξεχωριστή εργασιακή δραστηριότητα, μέρος της καταμερισμένης κοινωνικής εργασίας. Ως ξεχωριστή εργασία η παιδαγωγία, (αν την εξετάσουμε υπό το πρίσμα του ώριμου κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, σε συνάρτηση με τους λοιπούς τομείς που ασχολούνται με την δημιουργία αντικειμένων προς κατανάλωση, μέσω της εργασίας και αντικειμένων της εργασίας), είναι υπεύθυνη για τη διαμόρφωση του ανθρώπου της εργασίας (Βαζιούλιν 2004, 169), του υποκειμένου της (Πατέλης 2000, 47) ^{ix}.

Κατεξοχήν υποκείμενο της εργασίας αποτελούν οι άνθρωποι ως φορείς νόησης –συνείδησης, ως εργαζόμενοι κυρίως δια της νόησης και της συνείδησης, και συνακόλουθα ως συλλογικοί σχεδιαστές, ρυθμιστές, διευθυντές των μέσων παραγωγής και των παραγωγικών διαδικασιών. Υποκείμενα της εργασίας είναι οι άνθρωποι όταν δύνανται να μετασχηματίζουν ενεργά το περιβάλλον τους, βάσει σκοπών και σχεδίων που ενσαρκώνουν εγνωσμένους αντικειμενικούς νόμους και δυνατότητες αλλαγής των πραγμάτων. Η εμπλοκή των ανθρώπων στην παραγωγική διαδικασία ως υποκειμένων εμφανίζεται ήδη, έστω σε υποτυπώδη μορφή, στην ιστορική αφετηρία της εργασίας και της κοινωνικής ζωής. Όμως η ικανότητα των εργαζομένων να αποτελούν υποκείμενο της εργασίας δεν αποτελεί εξ υπαρχής το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της παραγωγικής διαδικασίας. Στη μέχρι τώρα ιστορική πορεία εξέλιξης της ανθρωπότητας, παράλληλα με τη διαρκώς αναπτυσσόμενη, διευρυνόμενη, διαμορφούμενη ικανότητα των ανθρώπων να διευθύνουν ως υποκείμενα τις παραγωγικές διαδικασίες, το μεγαλύτερο μέρος των εργαζομένων, εμπλεκόταν και εμπλέκεται στην παραγωγή κυρίως ως σύνολο φυσικών παραγωγικών δυνάμεων και ως μέσα, ως αντικείμενα χειραγώγησης-διεύθυνσης για την υλοποίηση των στόχων παραγωγής.

Αυτό ισχύει, βέβαια, σε διαφορετική κλίμακα για τους ιστορικά διαφορετικούς τύπους εργαζομένου και, φυσικά, είναι μεγάλη η απόσταση μεταξύ των δούλων της αρχαιότητας που θεωρούνταν ομιλούντα εργαλεία, των υποταγμένων στη φύση αγροτών της προβιομηχανικής εποχής και των μισθωτών εργαζομένων της σύγχρονης βιομηχανικής-μεταβιομηχανικής κεφαλαιοκρατίας. Στο βαθμό όμως που η εργασιακή ικανότητα των μισθωτών εργαζομένων υπάγεται σε εμπορευματική αλλοτρίωση, κυριαρχεί ακόμη και νομοτελώς (παρά τις όποιες περιπτώσεις αυξημένου διαχειριστικού ρόλου τους στη λειτουργία της επιχείρησης, π.χ. τογιοτισμός), η εμπλοκή τους στο σύγχρονο σύστημα παραγωγής ως αντικειμένων διεύθυνσης (έστω κι αν αντικείμενο διεύθυνσης δεν αποτελεί η προσωπικότητα τους, εν τω συνόλω, αλλά η αλλοτριωμένη εργασιακή τους ικανότητα). Κυριαρχεί, καθολικά, η πραγματοποίηση των

δημιουργικών τους ικανοτήτων, η αλλοτριωτική χρήση τους ως μέσων για την παραγωγή υπεραξίας. Στις δεδομένες συνθήκες, η παραγωγική δραστηριότητα των εργαζομένων συνιστά κάτι που συντελείται με την ελάχιστη έως υποτυπώδη συμμετοχή της συνείδησής τους. Η ίδια η παραγωγή αποτελεί για τους εργαζόμενους μίαν, εν πολλοίς, ανεξέλεγκτη και αλλότρια διαδικασία.

Βάσει των παραπάνω και δεδομένου ότι η παιδαγωγία συνιστά εργασία που διαμορφώνει το άτομο ως υποκείμενο της εργασιακής δραστηριότητας θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στην ιστορία της ανθρωπότητας η θέση της παιδαγωγίας στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας, η σημασία της για την εργασιακή δραστηριότητα και την κοινωνική ζωή, εν γένει, ήταν αντίστοιχη της σημασίας και του ρόλου της συνείδησης στην ανθρώπινη εργασία, του βαθμού ανάπτυξης του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας, του βαθμού στον οποίο το κάθε άτομο εργάζεται ως φορέας καθολικών κοινωνικών μέσων, επιτεύξεων του παγκόσμιου πολιτισμού. Λαμβάνοντας υπόψη την εσωτερική συνάφεια μεταξύ παιδαγωγίας και διαμόρφωσης του ανθρώπου ως φορέα συνείδησης - υποκειμένου της εργασίας, θα λέγαμε ότι η παιδαγωγία στην πλέον ώριμη και αυθεντική μορφή της συνιστά, κυρίως, καλλιέργεια καθολικών ικανοτήτων (αφομοίωση, ανάπτυξη των καθολικών μορφών του νοείν και του συνειδέναι), καθολικών μορφών ανθρώπινης δραστηριότητας, κάτι που αναδεικνύει τον άνθρωπο σε πραγματικό διευθυντή της παραγωγικής διαδικασίας και, συνάμα, καθιστά εφικτή την ελεύθερη συμμετοχή του σε δημιουργικές δραστηριότητες, στα πλαίσια ενός ελεύθερου καταμερισμού εργασίας. Κοντολογίς, η παιδαγωγία αποτελεί ειδοποιό γνώρισμα ακριβώς της ώριμης εργασίας, της εργασίας ως εσωτερικής ανάγκης και ελεύθερης πολιτισμικής δραστηριότητας.

Όχι τυχαία λοιπόν, στη μέχρι τώρα ιστορική εξέλιξη της ανθρωπότητας η αυθεντική παιδαγωγία, δηλαδή η παιδαγωγία που αποσκοπεί στην πολύπλευρη καλλιέργεια της συνείδησης και της προσωπικότητας των ανθρώπων αποτελούσε εξαίρεση, όπως εξαιρέσεις –ψήγματα υπήρξαν μέχρι τώρα και οι περιπτώσεις της καθολικής, δημιουργικής εργασίας, της εργασίας ως αυτοσκοπού (Πατέλης 2006, 174).

Αν η εμπλοκή των ανθρώπων στην παραγωγική δραστηριότητα ως υποκειμένων, σχεδιαστών και διευθυντών αυτής καθίσταται κυρίαρχη μόνο στην κοινωνία, στην οποία έχει πλέον ωριμάσει και κυριαρχεί ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας (και συνεπώς έχουν καταργηθεί οι ανταγωνιστικές-εκμεταλλευτικές κοινωνικές σχέσεις), τότε μπορούμε συμπεράνουμε ότι η παιδαγωγία, η παιδαγωγική σχέση δύναται να καταστεί κυρίαρχη κοινωνική σχέση μόνο σε μίαν ανθρώπινη κατάσταση στην οποία θα αλλάξει ριζικά ο τύπος της ιστορικής εξέλιξης, όπου «η κομμουνιστική οργάνωση της κοινωνίας, θα δώσει στα μέλη της τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν πολύπλευρα τις πολύπλευρα ανεπτυγμένες ικανότητές τους.» (Engels 1976, 353).

Σημειώσεις

Ο Ράσελ Τζάκομπι σχολιάζει, δηκτικά, αναφέροντας ότι «Ο πλουραλισμός γίνεται πανάκεια, το άλφα και το ωμέγα της πολιτικής σκέψης. Μεταμφιεσμένος σε πολυπολιτισμικότητα έχει γίνει το όπιο των απογοητευμένων διανοουμένων, η ιδεολογία μιας εποχής χωρίς ιδεολογία.» (Τζάκομπι 2001, 56).

ii Είναι αξιοσημείωτη η ταύτιση απόψεων μεταξύ δύο εκπροσώπων της μεταδομιστικής σκέψης, του Φουκώ και του Λυοτάρ, ως προς την απόρριψη κάθε εγχειρήματος συνολικής κοινωνικής χειραφέτησης. Σύμφωνα με τον Φουκώ, «γνωρίζουμε από την εμπειρία μας ότι η προσπάθεια να ξεφύγουμε από το σύστημα της σύγχρονης πραγματικότητας έτσι ώστε να παραγάγουμε τα ολικά προγράμματα μιας άλλης κοινωνίας...έχει οδηγήσει μόνο στην επαναφορά των πλέον επικίνδυνων παραδόσεων.» (Φουκώ 1988, 37). Κατά τη γνώμη του Λυοτάρ, «δεν τίθεται θέμα να προταθεί μια 'καθαρή' εναλλακτική λύση στο σύστημα: όλοι γνωρίζουμε, στα τέλη αυτής της δεκαετίας του εβδομήντα, ότι μια τέτοια λύση θα του μοιάζει.» (Λυοτάρ 1993, 155).

iii Είναι, βέβαια, γεγονός ότι τα πάντα υπάρχουν για τους ανθρώπους, με κατεξοχήν ανθρώπινο-κοινωνικό τρόπο, διαμέσου της γλώσσας ή, ακριβέστερα, διαμέσου του γλωσσικά δομημένου ψυχισμού, της συνείδησης. Σε κάθε ανθρώπινη σχέση και δραστηριότητα μπορεί να αναζητηθεί η γλωσσική πτυχή της. Είναι όμως μεγάλη η διαφορά μεταξύ της προσέγγισης που βλέπει στη γλώσσα μια τελείως αυτόνομη, αυθύπαρκτη πραγματικότητα και της προσέγγι-

γισης (την οποία υιοθετούμε) που θεωρεί τη γλώσσα (τον γλωσσικά δομημένο ψυχισμό και τις λειτουργίες του) ως ιδεατή πλευρά της υλικής, εργασιακής δραστηριότητας των ανθρώπων, ως το ψυχικό - προσανατολιστικό μέρος της συλλογικής, μετασηματιστικής σχέσης τους προς το περιβάλλον. Από τη σκοπιά της δεύτερης προσέγγισης, η ενασχόληση με το γλωσσικό φαινόμενο συναρτάται προς την ενασχόληση με την κοινωνική συνείδηση, κάτι που με τη σειρά του προϋποθέτει την εξέταση των ουσιωδών, ιστορικά συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της εργασιακής δραστηριότητας των ανθρώπων (Γκαλπέριν 1999, 53,60).

iv Αξίζει να αναφερθεί η εύστοχη επισήμανση της Paula Allman ότι οι πλέον «διευκολυντικές», «μη κανονιστικές», «μη καθοδηγητικές» μορφές προσδευτικής διδασκαλίας, εν είδει ενός σχετικιστικού *laissez-faire*, αποτελούν περιπτώσεις μη κριτικής - αναπαραγωγικής πράξης, που κατατείνουν στην εκπαίδευση των ανθρώπων, προκειμένου να αποδεχτούν την κεφαλαιοκρατική πραγματικότητα και να προσαρμοστούν σε αυτή (Allman, 2001, 205-206).

v Ο Κ.Μαρξ θεωρεί ότι με την αλλαγή αυτή τελειώνει η προϊστορία της ανθρωπότητας. (Marx 1986, 182).

vi Σε μια διατύπωση αυτού του ιδεώδους ο Κ.Μαρξ κάνει λόγο για «την αντικατάσταση του μερικού ατόμου, του απλού φορέα μιας κοινωνικής μερικής λειτουργίας, με το ολόπλευρα ανεπτυγμένο άτομο, για το οποίο οι διάφορες κοινωνικές λειτουργίες δεν είναι παρά διαδοχικοί τρόποι δραστηριότητας.» (Marx 1978, τ.1, 505).

vii «...στο σύστημα των μηχανών η μεγάλη βιομηχανία έχει έναν απόλυτα αντικειμενικό παραγωγικό οργανισμό...ο συνεργατικός χαρακτήρας της διαδικασίας εργασίας γίνεται τώρα τεχνική ανάγκη, που υπαγορεύεται από τη φύση του ίδιου του μέσου εργασίας.» (Marx 1978, τ.1, 401).

viii Στον Πυθαγόρα συναντάμε την οξυδερκή διαπίστωση ότι «Η γνώση ωφελεί όχι μόνο το άτομο, αλλά και την κοινωνία, διότι οι ανακαλύψεις που γίνονται από τους φιλοσόφους γίνονται κοινό κτήμα όλων...Η γνώση δεν μειώνεται όταν χρησιμοποιείται ή όταν μοιράζεται στους άλλους.» (Strohmeier, Westbrook 2004, 48).

ix Ο Δ.Πατέλης επιχειρεί την εξέταση της «παραγωγικής συνιστώσας της εκπαίδευσης», της εκπαίδευσης ως κλάδου της παραγωγής, εντός του οποίου συντελείται η παραγωγή του ανθρώπου-υποκειμένου της εργασίας (Πατέλης 2000).

Βιβλιογραφία

- Allman P., *Critical Education Against Global Capitalism*, Bergin & Garvey, Westport- Connecticut, London 2001.
- Γκαλπέριν Π.Γ., *Εισαγωγή στην ψυχολογία*, εκδ.Φένιξ, Μόσχα, Ροστόφ 1999.
- Βαζιούλιν Β.Α., *Η λογική της ιστορίας*, μτφρ.Δ.Πατέλης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.
- Baudrillard J., «Simulacra and Simulations», στο: J.Baudrillard, *Selected Writings*, Polity Press, Cambridge 1988.
- Bauman Z., *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*, μτφρ.Γ.Ι.Μπαμπασάκης, εκδ.Ψυχογιός, Αθήνα 2002.
- Engels F., «Principles of Communism», στο: K.Marx, F.Engels, *Collected Works*, vol.6, Progress Publishers, Moscow 1976.
- Gorz A., *Η αθλιότητα του σήμερα και η προοπτική για το αύριο*, μτφρ.Α.Βερυκοκάκη, εκδ.«Νέα Σύνορα»-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 1999.
- Hardt M., Negri A., *Η εργασία του Διονύσου*, μτφρ.Π.Καλαμαράς, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα 2001.
- Ίγκλετον Τ., *Οι αυταπάτες της μετανεωτερικότητας*, μτφρ.Γ.Η.Σπανός, εκδ.Καστανιώτη, Αθήνα 2003.
- Jameson F., *Το μεταμοντέρνο ή η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, μτφρ.Γ.Βάρσος, εκδ.Νεφέλη, Αθήνα 1999.
- Kumar K., *From Post-Industrial to Post-Modern Society*, Blackwell, Oxford UK, Cambridge USA 1995.
- Lash S., *Sociology of Postmodernism*, Routledge, London, New York 1990.
- Λυοτάρ Ζ-Φ, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφρ.Κ.Παπαγιώργης, εκδ. «Γνώση», Αθήνα 1993.
- Lazzarato M., «Immaterial Labour», στο: P.Virno, M.Hardt (επ.), *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1996.
- Μαρξ Κ., *Το Κεφάλαιο*, ττ.1-3, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1978.
- Μαρξ Κ., *Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, τ.Β', μτφρ.Δ.Διβάρης, Στοχαστής, Αθήνα 1990.
- Marx K., «Preface to a contribution to the critique of political economy», στο: K.Marx, F.Engels, *Selected Works*, Progress Publishers, Moscow 1986.

- McLaren P., Hill D., Cole M., Rikowski G., «Postmodernism Adieu: Toward a Politics of Human Resistance», στο: D.Hill, P.McLaren, M.Cole, G.Rikowski (επ.), *Marxism Against Postmodernism in Educational Theory*, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, Oxford 2002.
- McLaren P., Farahmandpur R., *Teaching Against Global Capitalism and the New Imperialism*, Rowman & Littlefield Publishers inc, Oxford 2005.
- Πατέλης Δ., «Για μια κοινωνικοφιλοσοφική θεώρηση της παιδείας. Εκπαίδευση, αξιολόγηση και εξουσιαστικές σχέσεις», [Μέρος 1^ο], *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχος 113, Ιούλιος-Αύγουστος 2000.
- Πατέλης Δ., «Περί προτύπων στην κοινωνία και στην εκπαίδευση», [Μέρος 2^ο], *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχος 131, Ιούλιος-Αύγουστος 2003.
- Πατέλης Δ., «Οι αξίες ως εκφάνσεις των πολιτιστικών καθόλου», στο: Κ.Βουδούρης (επ.), *Η φιλοσοφία του πολιτισμού*, εκδ.Ιωνία, Αθήνα 2006.
- Πατέλης Δ., «Θεωρητική περιοδολόγηση και διακρίβωση του χαρακτήρα του σύγχρονου σταδίου της κεφαλαιοκρατίας. Μεθοδολογικές επισημάνσεις.», στο: *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, εκδ.ΚΨΜ, Αθήνα 2007.
- Παυλίδης Π., «Παιδεία και καθημερινή συνείδηση υπό το πρίσμα της κοινωνικής προόδου», [Μέρος 1^ο], *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχος 131, Ιούλιος-Αύγουστος 2003.
- Παυλίδης Π., «Για μια μετανεωτερική επιστροφή στη χειραφετική αντίληψη της παιδείας», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, τόμος 23, τεύχος 68, Μάιος 2006.
- Παυλίδης Π., «Η 'Ιδέα του Πανεπιστημίου' στη σύγχρονη κοινωνία της αγοράς», *Νέα Παιδεία*, τεύχος 122, Απρίλιος-Ιούνιος 2007.
- Rikowski G., «Education, Capital and the Transhuman», στο: D.Hill, P.McLaren, M.Cole, G.Rikowski (επ.), *Marxism Against Postmodernism in Educational Theory*, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, Oxford 2002.
- Sarup M., *An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism*, Harvester Wheatsheaf, 1988.
- Strohmeier J., Westbrook P., *Πυθαγόρας. Η ζωή και η διδασκαλία του*, μτφρ.Δ.Γιαννιού, εκδ.Αρχέτυπο, Θεσσαλονίκη 2004.
- Τζάκομπι Ρ., *Το τέλος της ουτοπίας*, μτφρ.Δ.Λάππας, Δ.Μαργαρίτης, εκδ.Τροπή, Αθήνα 2001.
- Usher R., Edwards R., *Postmodernism and Education*, Routledge, London, N.Y., 1994.
- Φουκώ Μ., *Τι είναι διαφωτισμός;*, μτφρ.Σ.Ροζάνη, Έρασμος, Αθήνα 1988.
- Φουκώ Μ., *Η μικροφυσική της εξουσίας*, εκδ.ΰψιλον/βιβλία, Αθήνα 1991.
- Φουκώ Μ., *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Κ.Χατζηδήμου, Ι.Ράλλη, εκδ.Ράππα, Αθήνα 2004.

Δέκα θέσεις για μια Απελευθερωτική Παιδεία

- **ΠΑΙΔΕΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**
- **ΟΧΙ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΚΕΡΔΟΥΣ, ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΗΣΗΣ, ΤΩΝ ΤΑΞΙΚΩΝ ΦΡΑΓΜΩΝ**
- **ΔΗΜΟΣΙΑ, ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΙΔΕΙΑ**
- **ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**
- **ΕΝΙΑΙΟ 12ΧΡΟΝΟ ΣΧΟΛΕΙΟ – ΕΝΙΑΙΑ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ – ΕΝΑ ΠΤΥΧΙΟ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΛΑΔΟ**

1.

Μία απελευθερωτική παιδεία πρέπει να υπερβαίνει το στείρο οικονομισμό και “επαγγελματισμό”.

Ο άνθρωπος δεν χρειάζεται τη μόρφωση και την παιδεία μόνο για την επαγγελματική του αποκατάσταση. Ούτε έχει ανάγκη την εκπαίδευση μόνο και μόνο για να τον εξοπλίσει με τις “κατάλληλες” για την εξεύρεση εργασίας ικανότητες. Αντίθετα, του είναι απαραίτητη γιατί συμβάλει στη διαμόρφωση ελεύθερων, κριτικά σκεπτόμενων και ανήσυχων προσωπικοτήτων, γιατί απελευθερώνει από την άγνοια του ίδιου του ανθρώπου και του κόσμου από τις προλήψεις, από τον ανορθολογισμό. Αυτός ο ρόλος της μόρφωσης, η αυταξία της, δεν μπορεί να φυλακιστεί απλά και μόνο στην προσφορά κάποιων επαγγελματικών δεξιοτήτων. Οι νέοι, και όχι μόνο αυτοί, έχουν ανάγκη την γνώση για πολύ περισσότερους λόγους και όχι μόνο ως “εφόδιο για δουλειά”. Αυτό, άλλωστε, υπογραμμίζει και η λαϊκή θυμοσοφία: “Άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο”.

2.

Μία απελευθερωτική παιδεία πρέπει να έρχεται σε ρήξη με την παραγωγικίστικη λογική που συνδέει – για την ακρίβεια υποτάσσει – τη μόρφωση, την σχέση με την γνώση και την εκπαιδευτική διαδικασία με την “παραγωγική διαδικασία”, την “οικονομία” κλπ.

Η οριοθέτηση αυτή αφορά πρώτα από όλα τις κυρίαρχες συντηρητικές αντιλήψεις της επιχειρηματικής παιδείας, την υποταγή της εκπαίδευσης στη λογική του κέρδους και της αγοράς, την ασφυκτική ένταξη της μόρφωσης στη διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής. Πρέπει όμως να αφορά και τις δήθεν προοδευτικές παραλλαγές αυτής υποταγής, που γίνονται στο όνομα της “νέου τύπου ανάπτυξης” ή των μοντέλων “παραγωγικού εκσυγχρονισμού”.

Οι νέοι και η κοινωνική πλειοψηφία έχουν ανάγκη την γνώση όχι για να θριαμβεύσει η αστική οικονομία και παραγωγή ή έστω η “προοδευτικά αναμορφωμένη”, αλλά πάντα αστική παραγωγική μηχανή. Την χρειάζονται ως ένα από τα μέσα της απελευθέρωσης του ανθρώπου από κάθε αποξένωση, καταπίεση και εξουσία και όχι για να γίνουν αποτελεσματικά εξαρτήματα της καπιταλιστικής παραγωγής και των προοδευτικών παραλλαγών της.

3.

Μια απελευθερωτική μόρφωση και παιδεία δεν περιορίζεται μόνο στα πλαίσια του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος και η διάρκειά της δεν εξαντλείται στην χρονική διάρκεια αυτού του συστήματος.

Χρειάζεται ασφαλώς ένα αποτελεσματικό και “πλούσια” εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο, η μόρφωση και η παιδεία πρέπει επίσης να αναβλύζουν από όλους τους κρίκους και τους θεσμούς της κοινωνίας, ο πολιτισμός και η γνώση πρέπει να διαχέονται από κάθε κύτταρο της, διαμορφώνοντας ένα κλίμα μαζικού διαφωτισμού και μορφωτικής ανάτασης. Πολύ περισσότερο που μόρφωση και παιδεία δεν είναι μόνο η εκπαίδευση ούτε αποκτούνται μόνο μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Ταυτόχρονα, αυτό το κλίμα δεν πρέπει να σταματά στα συμβατικά εκπαιδευτικά χρόνια. Ζούμε σε μια εποχή

τεράστιων επιστημονικών ανακαλύψεων, όπου ο όγκος των γνώσεων αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς. Ότι μάθαμε στο σχολείο ή στο Πανεπιστήμιο “παλιώνει”, απαξιώνεται γρήγορα. Να γιατί είναι αναγκαία η δια βίου εκπαίδευση. Να γιατί πρέπει η κοινωνία να δίνει σε όλα τα μέλη της τη δυνατότητα διαρκούς εμπλουτισμού, εκσυγχρονισμού και διεύρυνσης του μορφωτικού – πολιτιστικού τους ορίζοντα.

4.

Μια απελευθερωτική παιδεία δεν μπορεί παρά να αμφισβητεί ριζικά τον καταναλωτικό ρόλο της εκπαίδευσης, που παράγεται και αναπαράγει τον καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας. Αυτή η αμφισβήτηση σήμερα είναι πολύ περισσότερο αναγκαία και αυτό γιατί οι εξελίξεις στην επιστήμη, την ειδικευση, την τεχνική αναβαθμίζουν το ρόλο της εκπαίδευσης ως μηχανισμού ταξικού καθορισμού και ένταξης, ως μηχανισμού που προετοιμάζει και διοχετεύει τους νέους στις διάφορες θέσεις του αστικού οικονομικού μηχανισμού και της καπιταλιστικής ιεραρχίας. Η παιδεία, για να είναι απελευθερωτική, πρέπει να εξασφαλίζει ενιαία μορφωτικά δικαιώματα για όλους και ίσες δυνατότητες κοινωνικής και παραγωγικής ένταξης σε μια κοινωνία και σε μια παραγωγή απαλλαγμένες από την εκμετάλλευση, την ατομική ιδιοκτησία, τους νόμους της αγοράς και του ανταγωνισμού.

5.

Μια απελευθερωτική παιδεία είναι ασύμβατη και αντιπαραθετική με τους ταξικούς φραγμούς, τις διακρίσεις, τις ανισότητες, τον αποκλεισμό. Η μόρφωση, η γνώση είναι ισότιμο δικαίωμα όλων των πολιτών και όχι μόνο των οικονομικά ισχυρών, η πρόσβαση σε όλο τον πλούτο της ανθρώπινης σκέψης και του πολιτισμού πρέπει να εξασφαλίζεται για όλους από την κοινωνία και να μην εξαρτάται από τις ταξικά άλλωστε καθορισμένες – δυνατότητες της κάθε οικογένειας, από αυτή την άποψη, είναι αυτονόητη η ανάγκη για την εξάλειψη όλων αυτών των εκπαιδευτικών και μη μηχανισμών, που λειτουργούν ως φραγμοί και για τον πολλαπλασιασμό εκείνων που συμβάλλουν στο στόχο της κοινωνικά ισότιμης επαφής με την γνώση.

6.

Μια απελευθερωτική παιδεία δεν αρκεί να ζητά περισσότερη ή καλύτερη γνώση για όλους. Το ζήτημα της μόρφωσης δεν είναι ποσοτικό, είναι πρώτα και κύρια ζήτημα περιεχομένου. Μια άλλη παιδεία, λοιπόν, θα ανακαλύπτει νέα πεδία γνώσης, θα διαμορφώνει νέους επιστημονικούς ορίζοντες, θα σπάει τα σύνορα που χαράζει η αγοραία αντίληψη, θα καταργεί τα εκπαιδευτικά – ερευνητικά νεκροταφεία της κοινωνίας του κέρδους, θα αναπτύσσεται σε νέες κατευθύνσεις και τομείς, προσανατολισμένες από τις ανθρώπινες ανάγκες και εννοήσεις και όχι από τις απαιτήσεις της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Μια τέτοια παιδεία είναι ξένη με τον τεχνοκρατισμό, τις απόψεις για ουδετερότητα της επιστήμης και της γνώσης, αλλά και από αυτές που θεωρούν την ανάπτυξη της αντικειμενικά προοδευτικής διαδικασίας, όπου το μόνο πρόβλημα είναι το πώς και ποιος θα την χρησιμοποιήσει.

7.

Μια απελευθερωτική παιδεία πρέπει να αμφισβητεί τη σημερινή “γεωγραφία” και τα “σύνορα” των μαθημάτων, των σχολών, των επιστημονικών αντικειμένων, των επαγγελμάτων, να αντιμετωπίζει αυτό το ζήτημα δυναμικά, να διαμορφώνει μια νέα “χάρτα” και φυσιογνωμία για όλα αυτά. Είναι άλλωστε κοινό μυστικό ότι ο σημερινός χωρισμός κινείται ανάμεσα στις συμπληγάδες των επιστημονικών γνώσεων προηγούμενων εποχών και απαιτήσεων της καπιταλιστικής αγοράς. Αυτές οι διαχωριστικές γραμμές, αλλά και οι νέες, που διαμορφώνουν οι εξειδικεύσεις βίδας, οι κατατμήσεις σχολών, οι κύκλοι σπουδών κλπ., αδυνατούν να ανταποκριθούν στις σημερινές επιστημονικές τάσεις, στην ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης, στην απαίτηση για ολόπλευρες προσωπικότητες, για σύνθεση σε ανώτερο επίπεδο (συλλογικό και ατομικό) των εξειδικευμένων επιστημονικών περιοχών και για μη διάσπαση του ενιαίου της γνώσης.

8.

Η νέα απελευθερωτική παιδεία πρέπει να υπερβαίνει το σημερινό εκπαιδευτικό μοντέλο, τη

σημερινή δομή, τους κάθετους και οριζόντιους διαχωρισμούς σε βαθμίδες τομείς, θεσμούς – είτε αυτοί είναι νομικά κατοχυρωμένοι, είτε στηρίζονται στον καταναγκασμό των κάθε λογής εξετάσεων. Οι έννοιες της βασικής εκπαίδευσης, του Πανεπιστημίου, της μεταπτυχιακής παιδείας πρέπει να ανασυγκροτηθούν ριζικά. Όλοι πρέπει να έχουν δυνατότητα πρόσβασης σε μια πολύ πιο διευρυμένη και πλούσια έννοια βασικής παιδείας, αλλά και τη δυνατότητα απόκτησης της πανεπιστημιακής μόρφωσης.

Αν χτες η βασική παιδεία ήταν λίγο “κολλυβογράμματα”, σήμερα σε αυτό τον όρο περιέχονται πολύ πιο πολλά (πληροφορική, καλλιτεχνική παιδεία, ξένες γλώσσες κλπ.). Αυτή η πραγματικότητα και οι σύγχρονες εξελίξεις, αλλά κυρίως οι μορφωτικές ανάγκες της κοινωνικής πλειοψηφίας ασφυκτούν στη σημερινή εκπαιδευτική δομή και διάθρωση.

9.

Μια νέα απελευθερωτική παιδεία θα οικοδομεί και ένα νέο τρόπο παροχής της γνώσης, νέας μορφής επαφές με τις κατακτήσεις του ανθρώπινου μυαλού, νέες δημοκρατικές διαδικασίες προσέγγισης της μόρφωσης εντός και εκτός εκπαίδευσης, νέους δρόμους ανάπτυξης της επιστήμης και της έρευνας. Διαδικασίες όπως τα δεσμευτικά αναλυτικά προγράμματα, η αυθεντία του καθηγητή, ο μονόλογος, ο παπαγαλισμός, η εξετασιομανία, η πειθάρχηση, ο πειθαναγκασμός, η μοναδικότητα του ενός συγγράμματος, φυλακή της βαθμολογίας και τόσες άλλες δεν μπορεί να έχουν σχέση με τέτοια παιδεία.

10.

Μια απελευθερωτική παιδεία, τέλος, πρέπει να υπερβαίνει το δίλημμα “κρατική ή ιδιωτική εκπαίδευση”. Ούτε ο κρατικός “ναός της γνώσης” των καπιταλιστικών χωρών, ούτε το κρατικά ελεγχόμενο και συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό μοντέλο των πρώην ανατολικών χωρών, ούτε, πολύ περισσότερο, η ιδιωτικοποιημένη – εμπορευματοποιημένη εκπαίδευση μπορεί να είναι ο “χώρος” μιας τέτοιας παιδείας. Αντίθετα χρειάζονται νέοι θεσμοί, ορισμένοι αυτοτελώς συγκροτημένοι και αρκετοί διαχεόμενοι σε όλη την κοινωνία, θεσμοί διαμορφωμένοι, ελεγχόμενοι και “εξαρτημένοι” από τις απαιτήσεις της κοινωνικής πλειοψηφίας, θεσμοί λειτουργικοί, ευέλικτα αναπροσαρμοζόμενοι, αποκεντρωμένοι, συλλογικοί, ανεξάρτητοι από το κράτος, την ΕΟΚ και τους ιδιώτες.

Η προοπτική μιας τέτοιας παιδείας φαίνεται ίσως μακρινή.

Και όμως, είναι η πιο κοντινή με τις ανάγκες των νέων και όλων των εργαζόμενων ανθρώπων.

